

ПРИРУЧНИК
ЗА ПОКРЕТАЊЕ
ЛАБОРАТОРИЈА
У ГАЛЕРИЈАМА,
БИБЛИОТЕКАМА,
АРХИВИМА
И МУЗЕЈИМА

Едиција
Савремена библиотека
књига 27

Редакција

др Добрила Бегенишић (*уредник*)

Тамара Бутиган Вучај

мср. Јелена Бенић

Небојша Ковачевић

мср. Ана Савић

др Драгана Милуновић

мср. Биљана Богдановић

мср. Јелена Витезовић (*секретар редакције*)

Група аутора

**ПРИРУЧНИК ЗА ПОКРЕТАЊЕ
ЛАБОРАТОРИЈА У ГАЛЕРИЈАМА,
БИБЛИОТЕКАМА, АРХИВИМА
И МУЗЕЈИМА**

Са енглеској превела
мр. Татјана Домазет

Народна библиотека Србије
Београд
2022

Наслов оригинала:

Open a GLAM Lab, Qatar, 2019

ISBN 978-3-944362-06-9

Јавни домен

Одричемо се свих ауторских и сродних права за публикацију *Приручник за њокре-шање лабораторија у галеријама, библиотекама, архивима и музејима*. Ипак, молимо вас да цитирате нашу публикацију и наводимо предлог за цитирање:

Mahey, M., Al-Abdulla, A., Ames, S., Bray, P., Candela, G., Chambers, S., Derven, C., Dobрева-McPherson, M., Gasser, K., Karner, S., Kokegei, K., Laursen, D., Potter, A., Straube, A., Wagner, S-C. and Wilms, L., with forewords by: Al-Emadi, T. A., Broady-Preston, J., Landry, P. and Papaioannou, G. (2019) Open a GLAM Lab. Digital Cultural Heritage Innovation Labs, Book Sprint, Doha, Qatar, 23-27 September, 2019.

Приручник за покретање лабораторија у галеријама, библиотекама, архивима и музејима

Лондонски универзитетски колеџ у Катару посветио је ову публикацију стогодишњици библиотечког образовања у оквиру Лондонског универзитетског колеџа. То је први академски програм посвећен образовању библиотекара у Великој Британији. Није необично што га је покренула баш ова установа, с обзиром на то да тежи променама још од 1826. године. Има ли бољег начина да се обележи јубилеј тог иновативног духа до управо једним иновативним подухватом чији је производ ова јединствена публикација о лабораторијама у установама културе, које и саме представљају иновацију намењену трансформацији сектора културе. Лондонски универзитетски колеџ у Катару, овом приликом, уједно обележава десетогодишњицу и последњу годину рада, а ову публикацију сматра заоставштином намењеном не само Катару, већ и целом свету.

Публикацију су подржали:

Facilitated by

Main organisers / sponsors

Other participating institutions

KB national library of the netherlands

KBR Where time is treasured

STATE LIBRARY®
NEW SOUTH WALES

Österreichische Nationalbibliothek

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Print publication supported by Qatar University Press.

САДРЖАЈ

УВОДНЕ РЕЧИ.....	9
Уводна реч: Галерије, библиотеке, архиви и музеји и лабораторије	10
Уводна реч: Национална библиотека у Катару.....	15
Уводна реч: Овлашћени институт за библиотечке и информационе стручњаке у Уједињеном Краљевству (CILIP).....	21
Уводна реч: Издавачки центар Универзитета у Катару	24
Захвалност.....	26
О ауторима.....	28
УВОД	31
О публикацији.....	32
Резиме.....	35
УВОЂЕЊЕ ЛАБОРАТОРИЈА У GLAM УСТАНОВЕ.....	37
Дефинисање лабораторија	38
Предности лабораторија	45
Основни закључци	49
ПОКРЕТАЊЕ ЛАБОРАТОРИЈА У GLAM УСТАНОВАМА	51
Вредности.....	52
Осмишљавање изгледа и функционалности лабораторије.....	55
Реализација лабораторије.....	63
Основни закључци	71
ЗАПОСЛЕНИ У ЛАБОРАТОРИЈАМА КОЈЕ СУ ДЕО GLAM УСТАНОВА	73
Формирање лабораторијског тима	74
Сарадници лабораторија.....	80
Омогућавање развоја лабораторије	83
Основни закључци	86
КОРИСНИЧКЕ ГРУПЕ.....	87
Разумевање корисника	88
Интеракција с корисницима	90

Сарадња и партнерства	96
Основни закључци	102
ПОСМАТРАЊЕ ЗБИРКИ КАО ПОДАТАКА.....	103
О дигиталним збиркама.....	104
Дељење података.....	106
Рецепт за формирање једног сета података у лабораторији	118
Основни закључци	120
ТРАНСФОРМАЦИЈЕ.....	121
Лабораторије на челу промена	122
Од прототипа до крајњег производа.....	125
Основни закључци	131
ФИНАНСИРАЊЕ И ОДРЖИВОСТ	133
Финансирање.....	134
Одрживост.....	144
Престанак рада и гашење лабораторије	149
Основни закључци	151
ЛАБОРАТОРИЈЕ У GLAM УСТАНОВАМА КАО КОРАК КА БУДУЋНОСТИ.....	153
Лабораторије у GLAM установама као корак ка будућности.....	154
ПРИЛОЗИ	155
Библиографија и предлози за даље информисање о овој теми.....	156
Акроними	162
Формати података.....	164
Колофон	167

УВОДНЕ РЕЧИ

УВОДНА РЕЧ: ГАЛЕРИЈЕ, БИБЛИОТЕКЕ, АРХИВИ И МУЗЕЈИ¹ И ЛАБОРАТОРИЈЕ

Др Георгиос Папајоану (*Georgios Papaioannou*)

ванредни професор музеологије
Лондонски универзитетски колеџ у Катару
и Јонски универзитет на Крфу у Грчкој

У данашње време, увелико се размишља о покретању иновационих лабораторија у различитим организацијама. Оне представљају нови тренд коме се окрећу компаније, организације и установе које теже прихватању иновација, експериментисању, подстицању развоја, искоришћавању прилика за напредовање и усвајању нових идеја које су резултат размишљања изван устаљених оквира. Да ли лабораторије могу да постоје и у оквиру галерија, библиотека, архива и музеја? Одговор који ћемо дати у овој књизи, која је и сама резултат једног иновативног подухвата – *Спринт за књиге (Book Sprint)*, одржаног септембра 2019, у Дохи, главном граду Катара – позитиван је.

Говорићемо о томе шта иновационе лабораторије представљају у контексту GLAM установа, чему служе и како се покрећу. Анализираћемо њихове карактеристике, краткорочне и дугорочне циљеве, начине функционисања, могућности, алате и услуге, као и правна, финансијска и оперативна питања. Посебно ћемо се бавити начинима на које галерије, библиотеке, архиви, музеји и друге установе културе, информациони центри и организације могу да воде лабораторије и искористе све што оне нуде. Да ли иновационе лабораторије могу да функционишу у склопу таквих установа и организација и да допринесу њиховим мисијама, визијама, вредностима, циљевима и плановима? Убеђен сам да могу, а у књизи ћемо покушати да дамо одговоре на питања о мотивима, начинима извођења и циљевима таквих подухвата.

¹ У даљем тексту: GLAM установе (акроним од *Galleries, Libraries, Archives, Museums*) (прим. прев.).

Иновационе лабораторије ослањају се на људски ум, знања и достигнућа, а то су кључни фактори који омогућавају функционисање GLAM установа у XXI веку. Лабораторије су повезане са мисијама и визијама ових установа. У њима се анализирају начини функционисања GLAM установа, препознају неадекватне праксе и процењују могућности за унапређење рада, уз утврђивање талената запослених и других институционалних капацитета. Промене се постижу на различите начине: охрабривањем иновативних идеја и начина рада, максималним искоришћавањем могућности које нуди савремено доба, засновано на подацима и које покрећу подаци, инвестирањем у дугорочни и постепени развој, обезбеђивањем веза са спољним сарадницима (попут разних компанија, установа, образовних и истраживачких центара, младих предузећа, али и појединаца), унапређењем односа GLAM установа према корисницима и посетиоцима, те подстицањем њиховог активног учешћа и обезбеђивањем простора за тестирање, експериментисање у контролисаном окружењу и учење из неизбежних, али и корисних грешака.

Иновационе лабораторије могу, али и не морају, да функционишу у оквиру одређеног физичког простора. GLAM установа која одлучи да покрене иновациону лабораторију може за њено функционисање да издвоји одређени простор и обезбеди пратећу инфраструктуру, али то није обавезно јер подстицање иновација не мора по сваку цену да буде везано за неки физички простор који ће носити ознаку „лабораторија”. Иновације се, првенствено, односе на идеје и практичан рад, као и улагање у људе и време и неговање толеранције у оквиру радног окружења. Из тих разлога, не треба одустајати од идеје о формирању иновационе лабораторије у склопу неке установе услед недовољне количине канцеларијског простора или неадекватне инфраструктуре. Не желимо да умањујемо значај доступности простора и других ресурса, већ да истакнемо то да је, за почетак, довољно да доносиоци одлука буду отворени за промене, као и да запослени у GLAM установама покажу спремност да уложе време, енергију, вештине, креативност и труд у овај подухват.

Иновационе лабораторије постоје и бивају успешне захваљујући људима, а не физичком простору. Успех је резултат уложеног знања и вештина, доношења добрих одлука, оснаживања, поверења, толеранције и размишљања изван задатих оквира. Дobar пример тога је одлука компаније Гугл да омогући свим запосленима да 20% радног

времена посвете споредним пројектима који подстичу креативност, сарадњу и инклузивност. У GLAM установама, вештине и способности узимају се „здро за готово“. Иновационе лабораторије представљају један вид улагања у подстицање развоја талената, способности и других капацитета установа и пружају могућност даљег усавршавања запослених у будућности. Захваљујући иновационим лабораторијама развијају се и саме GLAM установе и њихови запослени. Оне уједно мотивишу запослене да се задрже у установи и да се професионално развијају, али и привлаче нова лица, која одликују различита знања, вештине и таленти.

Иновационе лабораторије подржавају мисије, визије и вредности GLAM установа у оквиру којих функционишу. У мисијама и визијама ових установа често се помињу информације, истраживања, образовање, разонода, допирање до заједнице, друштвени ангажман, инспирисање, инклузивност, технологија и партиципативност. Иновационе лабораторије се овим темама баве и стратешки и непосредно, уз практичан рад. Оне подстичу иновације, креативност и отвореност и могу да помогну установама да успоставе везе са спољним сарадницима, попут разних компанија, установа, универзитета, истраживачких центара, иницијатива у оквиру заједнице, али и појединаца. Тиме се уједно доприноси ширењу културе партиципативности, инклузивности и заједничког стварања, што је један од циљева GLAM установа.

Подстицање и неговање оригиналних и инвентивних идеја и начина функционисања је можда и основни задатак једне иновационе лабораторије. У контексту GLAM установа, значај овог задатка се посебно истиче. Данас те установе треба да буду динамичне, прилагодљиве и толерантне, као и да брзо и лако узимају учешће у новим друштвеним, политичким, физичким и дигиталним окружењима. Иновационе лабораторије могу да им помогну у препознавању проблема и изналажењу краткорочних и дугорочних решења. Нова достигнућа, изненадна и неочекивана дешавања, трендови у науци, заједници и друштву, животној средини и свету могу да послуже као инспирација за даље анализе. То затим води ка конкретним акцијама, активностима и интервенцијама које произилазе из размишљања и експериментисања у склопу иновационих лабораторија. Управо то је оно што је потребно GLAM установама.

С друге стране, ове установе треба да искористе предности савременог доба, које се заснива на подацима и које покрећу подаци. У „свету несагледивих података“, у коме се производи и размењује огромна количина (углавном дигиталних) квалитетних података, GLAM установе суочене су с потребом за изналажењем решења за прикупљање и управљање подацима. Како ове установе располажу бројним информацијама у свом физичком простору (у читаоницама библиотека и архива или у оквиру поставки у музејима и галеријама), као и на интернету, у склопу веб-сајтова, е-платформи, апликација за мобилне уређаје и друштвених мрежа, иновационе лабораторије могу да им понуде корисне предлоге и решења.

Укратко, верујем да иновационе лабораторије могу да буду посебно значајне за GLAM установе, а овде ћемо представити неке од начина на које се њихов потенцијал може најбоље искористити. Успостављање лабораторија заиста може да подржи и унапреди мисије и визије установа културе за XXI век, уз имплементацију иновативних решења и улагање у запослене, посетиоце и кориснике. Сигуран сам да, уз помоћ иновационих лабораторија, ове установе могу да остваре значајан напредак у будућности.

Имајући у виду податке, технологију, нове идеје и иновативно размишљање у контексту GLAM установа, Лондонски универзитетски колеџ у Катару донео је одлуку да се подржи писање и издавање ове књиге. Пут од идеје до њеног спровођења у дело био је дуг, а сви представници Универзитета који су допринели реализацији ове публикације сматрају да је неопходно искористити сваку прилику за имплементирање иновација у свакодневном раду. Универзитет доприноси сектору културе нудећи два програма постдипломских студија: мастер студије библиотекарства и информационих наука и мастер студије о раду музеја и галерија. Оба програма акредитовао је Овлашћени институт за библиотечке и информационе стручњаке у Уједињеном Краљевству. Захваљујући залагањима др Милене Добреве Макфирсон (*Milena Dobрева-McPherson*), ванредне професорке библиотекарства и информационих наука Лондонског универзитетског колеџа у Катару, и Махендре Махија (*Mahendra Mahey*), шефа Лабораторије Британске библиотеке, организовали смо први *Сиринџ до књиге* на тему иновационих лабораторија у склопу дигиталног културног наслеђа, који је

одржан последње недеље септембра 2019. године у Дохи. Лондонски универзитетски колеџ у Катару, Универзитетска библиотека у Катару и *Спринт до књиџе* (*Book Sprints Ltd.*) спонзорисали су овај догађај, чији је циљ било креирање новог водича за формирање, вођење и одржавање иновационе лабораторије за рад са дигиталним културним наслеђем ради унапређења сектора за културно наслеђе. Производ *Спринт до књиџе* је публикација која се налази пред вама. Надамо се да ће она помоћи колегиницама и колегама широм света да унапреде своје иновативне праксе и да ће ојачати глобалну заједницу која подржава циљеве иновационих лабораторија.

УВОДНА РЕЧ: НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА У КАТАРУ

Патрис Ландри (*Patrice Landry*)

главни библиотекар и заменик извршног директора
Национална библиотека Катара

Задовољство нам је што је Национална библиотека Катара учествовала у иницијативи *Сјринџ до књиџе*, а ова уводна реч представља скроман допринос раду на организовању овог догађаја у Дохи, кога су се прихватили Милена Добрева и Георгиос Папајоану, са Лондонског универзитетског колеџа у Катару, и Махендра Махи, шеф Лабораторије Британске библиотеке. Током овог догађаја, шеснаест учесника провело је пет дана у соби једног хотела у Дохи, сатима пишући књигу о теоријском и практичном оквиру функционисања иновационих лабораторија широм света. Ову уводну реч написао сам док су се они храбро и упорно хватали укоштац са задатком који им је поверен.

Покретање иновационе лабораторије у Националној библиотеци Катара имало је много сличности са *Сјринџом до књиџе* који се ове недеље одржава у Дохи јер се, у оба случаја, почело од нуле. Формирање Националне библиотеке у Катару започето је без предубеђења о томе шта све треба да чини једну такву установу. Као нова национална библиотека, настала у XXI веку, у дигиталном добу, није било довољно да она само прикупља и чува културно наслеђе Катара, већ је било потребно и да становницима понуди могућност приступа ресурсима и активностима које подстичу истраживања, креативни рад и образовање. Осим тога, међу приоритетима била је и идеја да она функционише као истраживачка библиотека која чува и промовише релевантне документарне ресурсе о историји Катара и Заливског региона.

Задатак пројектовања тако замишљене Националне библиотеке поверен је архитекти Рему Колхасу (*Rem Koolhaas*), који је осмислио иновативан и креативан простор који испуњава потребе свих корисника:

деце и младих, студената, истраживача, професора, слепих и слабовидних лица и корисника са инвалидитетом. Прожимањем технологије и архитектуре, обезбеђивањем одговарајућих услуга и програма и прилагођавањем физичког простора иновативним и креативним активностима, измењен је начин на који се користи библиотечки простор, чиме је унапређено и корисничко искуство. Библиотека сада функционише као јавни простор намењен становницима Катара. Њен отворени главни ниво подсећа на градски трг. На тај начин, створена је пријатна атмосфера јер корисници могу да слободно шетају и разгледају збирке штампане грађе поређане на више нивоа, који окружују главни, пију кафу или истражују интерактивне дигиталне збирке.

Захваљујући атрактивном простору за догађаје и друштвену интеракцију, библиотека је остварила задати циљ да од отварања, новембра 2017, оствари преко 1,5 милиона посета. Током наредне две године организовано је у просеку око 100 програма на месечном нивоу на различитим локацијама, у складу с потребама сваког од њих. Као пример једне такве локације истаћи ћу „простор за посебне догађаје“, који може да се користи за предавања, панеле, филмске пројекције и бесплатне месечне концерте Филхармонијског оркестра Катара. Док музика одзивања делом библиотеке, студенти и истраживачи могу неометано да раде у оквиру традиционалних индивидуалних и групних читаоница.

Бројна технолошка решења су, такође, беспрекорно уклопљена у архитектуру зграде, како би се додатно унапредило корисничко искуство. У саме полице уграђен је систем за аутоматско раздуживање књига. Захваљујући њему, књиге се брже враћају на одговарајућа места, чиме се унапређује и доступност грађе и рад библиотекара. Зидови с дигиталном технологијом користе се за игре, мапе, информације о програмима и дигиталне изложбе. Такве изложбе корисницима пружају интерактивно искуство, чиме се садржај открива на креативнији и активнији начин.

У XXI веку библиотеке све чешће постепено уводе технолошка решења којима се унапређује корисничко искуство и подстиче експериментисање, креативност и откривање садржаја. Током последњих десет година, многе библиотеке почеле су да покрећу технолошке лабораторије, које се користе за заједничко и креативно учење. Тај прелаз ка практичном начину учења у библиотекама отворио је нове могућности за интеракцију с корисницима, пре свега студентима и истраживачима.

Успостављање креативних технолошких лабораторија (тзв. „иновационих пунктова“) у библиотеци инспирисано је тежњом за имплементацијом технолошких иновација у развоју библиотеке.

Лабораторија у склопу Националне библиотеке Катарa одступа од дефиниције иновационе лабораторије дате у књизи којом се истиче вођење дигиталних збирки и података и експериментисање с њима. Библиотека још увек није достигла тај степен развоја из бројних разлога. Без обзира на то, привлачење корисника да учествују у постојећим иновативним активностима веома је значајно за успостављање заједнице људи заинтересованих за будуће иновације. Библиотека још увек ради на креирању дигиталних збирки у склопу партнерских пројеката, попут оног који се реализује у сарадњи с Британском библиотеком, али и самосталном дигитализацијом збирки од историјског значаја. Да би се дигитализовани садржај искористио на најбољи начин, потребно је одабрати одговарајући стратешки приступ и ставити акценат на вођење збирки и анализу података. Искуство у раду с другим установама ће, без сумње, донети нове перспективе које могу да допринесу унапређењу дигиталних иновационих лабораторија. Због тога се у Националној библиотеци у Катару жељно ишчекује ова књига, која ће пружити даље смернице за покретање иновационих лабораторија у GLAM установама.

Концепт иновационих пунктова развијен је са идејом да се у оквиру библиотеке формира простор намењен подстицању креативности, сарадње и активног учешћа корисника, што је у складу с мисијом Фондације Катарa која се односи на обезбеђивање „места за изражавање креативности, откривање људског потенцијала и неговање и дељење знања“. Циљ је био да се људима омогући да, у оквиру библиотеке, уче, размењују информације, откривају нове садржаје, проверавају знања и заједнички стварају. На основу тога омогућен је нови вид усавршавања у Катару, у склопу кога корисници могу да имплементирају своје идеје и уче о новим технологијама. Обезбеђени простор за стварање подржава учење у неформалном и пријатном окружењу, у коме се негује интересовање за науку, технологију и дизајн.

Иновациони пунктови састоје се из четири просторије:

- први пункт представља простор за креирање дигиталних садржаја, развој и надоградњу дигиталних и физичких пројеката и креирање тродимензионалних дизајна;

- други пункт је музичка соба у којој се налазе разноврсни музички инструменти и опрема за снимање;
- трећи пункт је простор за 3D штампу и скенирање, опремљен уређајима и алатима за самостални рад, попут уређаја за виртуелну стварност и опреме за самостално шивење и везење;
- четврти пункт је студио за снимање фотографског и видео-материјала уз помоћ зеленог екрана.

Ови пунктови замишљени су тако да подстичу кориснике да користе више од једне просторије за осмишљавање, развој и израду креативних производа. На пример, студенти могу да користе рачунарски центар за дизајнирање одређеног предмета који ће затим израдити уз помоћ 3D штампача и фотографисати у фото-студију. Неко ко се бави музиком може да сними оригиналну песму, а потом се упути у другу просторију, у којој ће израдити пратећи спот. За ове пунктове задужени су запослени који функционишу у склопу Одељења за рад с корисницима и формирање библиотечке заједнице. Они пружају смернице корисницима и држе обуке за 3D штампу, видеографију, фотографију (укључујући Фотошоп, едитовање видео-снимака и коришћење зеленог екрана), виртуелну стварност, основе програмирања и креативне радионице за децу. У циљу лакше употребе иновационих пунктова, у последњих двадесет месеци организовано је 173 радионица и обука. Пунктови подржавају и програме које организује Одељење за истраживања и образовање, као и Библиотека за децу и младе.

Од отварања библиотеке, концепт иновационих пунктова и покретање ова четири пункта показали су се као пун погодак. Образовне и истраживачке установе у Дохи их користе у склопу својих програма. Користе их и појединци који желе да продубе знања, таленте и вештине и спроведу у дело сопствене замисли и пројекте. Број посета овим пунктовима најбоља је потврда њиховог значаја. У периоду од јануара 2018. до августа 2019. године (20 месеци), пунктови за музику и фотографију резервисани су 1.784 пута, док су, у истом периоду, сва четири пункта коришћена 49.372 пута. Добили смо и пуно похвала корисника који потврђују утисак који смо стекли о значају пунктова.

Наравно, није лако „измерити“ креативност, тако да тек треба да стекнемо целовиту слику о њиховом значају. На пример, школе често ре-

зервишу просторије библиотеке за претакање идеја и знања у дело. На основу тих пројеката којима смо присуствовали знамо да су иновациони пунктови корисни, али још увек нисмо развили алат за прецизно мерење њиховог учинка. Потребно је да то учинимо како бисмо стекли праву слику и утврдили у којој мери је библиотека допринела поступку и исходима учења. То је неопходан корак за процену сврсисходности иновационих пунктова. Да ли је довољно само да отворимо иновационе пунктове и будемо задовољни тиме што се они користе или треба да прецизно утврдимо на који начин утичемо на сектор образовања и на појединце? Да ли утичемо на развојни пут омладине тако што им омогућавамо да стекну нова искуства и праксу? Да ли учење о 3D технологији може да пробуди интересовање за инжењерство? Да ли смо будућим генерацијама обезбедили алате уз помоћ којих могу да остваре своје снове и постану музички продуценти, инжењери звука или филмски режисери?

Током прве две године рада Националне библиотеке у Катару, визија о успостављању иновативне националне библиотеке, усмерене на образовање корисника, показала се као прави приступ. Све већи број корисника и регистрованих чланова кључни је показатељ да је библиотека успела да допре до шире популације Катара. Током последње две године уверили смо се да се наше основне услуге и збирке развијају у складу с корисничким потребама и очекивањима. У свему томе, налазимо се пред два основна изазова: како да одржимо квалитет и број понуђених услуга и активности и како да напредујемо до следећег нивоа у развоју постојећих услуга и увођењу нових. Библиотека је још увек у фази почетног ентузијазма. Запослени су изразито мотивисани и ангажовани, корисницима су све услуге и активности још увек нове. Међутим, постоји ризик да ће доћи до исцрпљивања идеја за развој нових активности када запосленима опадне ниво мотивације или се јави ефекат „већ виђеног“, што може да отежа имплементацију нових креативних програма.

Када говоримо о иновационим пунктовима, један од изазова је, наравно, одржавање и управљање великим бројем посета и услуга које запослени у овом тренутку пружају корисницима. Треба размотрити и неке од додатних проблема. Већ постоје назнаке да капацитети неких пунктова постају премали. На пример, у пункт за 3D штампу може да стане

до осморо људи, а није ни довољно висок за несметан рад. Увођењем нове технологије (нпр. подршке и обуке у области роботике) мораћемо да обезбедимо додатни простор за иновационе пунктове у другим деловима библиотеке. Још један изазов представља привлачење различитих типова корисника ових услуга. У овом тренутку, иновационе пунктове у највећој мери користе школе и поједини редовни корисници, али треба наћи начин да се допре до других људи, међу којима су општа популација Катара, угрожене групе и старији грађани. Коначно, потребно је и да стално тражимо начине на које могу да се унапреде алати за праћење утицаја иновационих пунктова, као и сам рад на усавршавању корисника и подстицању креативности и иновативности.

Сиринџ до књиџе, одржан у Дохи, који су финансирани Лондонски универзитетски колеџ у Катару, Универзитетска библиотека у Катару, Британска библиотека и Конгресна библиотека Сједињених Америчких Држава, представља значајан допринос дискусији о иновационим лабораторијама у библиотекама. Треба имати на уму да је идеја о иновационим лабораторијама у библиотекама новијег датума и да је почела да се спроводи у дело тек у последњих десетак година. Иновациони пунктови у Националној библиотеци Катара још увек су у фази развоја и очекује се да ће се, у наредних неколико година, јавити потреба за увођењем нових услуга, у складу са потребама и очекивањима корисника. Догађаји попут *Сиринџа до књиџе* из Дохе служе као подстицај за укључивање таквих услуга у основне библиотечке активности, али и проширење појма иновационих лабораторија, како би биле обухваћене нове технологије и типови лабораторија.

УВОДНА РЕЧ: ОВЛАШЋЕНИ ИНСТИТУТ ЗА БИБЛИОТЕЧКЕ И ИНФОРМАЦИОНЕ СТРУЧЊАКЕ У УЈЕДИЊЕНОМ КРАЉЕВСТВУ (CILIP)

Џудит Броди-Престон (*Judith Broady-Preston*)

новоизабрана председница Библиотечно-информационог удружења CILIP

главна уредница часописа *Глобално знање, ѓамћење и комуникација* (*Global Knowledge, Memory and Communication*)

професорка емеритус Универзитета у Ејбериствиту, Уједињено Краљевство

„Библиотекарство је област у којој нема страха од промена.”²

У библиотекарству и информационим наукама често долази до промена и иновација. Парсел тврди да библиотеке опстају захваљујући „култури сарадње и прихватања иновација [...] услед које постају центри примене дигиталних технологија [...] и подстичу иновације у дигиталном садржају и научној комуникацији”³. *Приручник за ѓокређање лабораторија у галеријама, библиотекама, архивима и музејима* садржи све елементе о којима он говори: примењен је иновативан, другачији приступ у погледу начина писања и објављивања приручника, али и самог садржаја.

Креативан тимски рад и усклађивање који су били неопходни како би се саставио један овакав приручник током *Сјринѓа до књије* савршено се пресликавају на читаву област и тему о којој се у њему говори. На сајту

² Elves, R. (2017) *Innovation in libraries: Report from the Business Librarian Association annual conference*, SCONUL Focus 68, стр. 89 <https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/Focus%2068.pdf> (приступљено 28. септембра 2019).

³ Parcell, L. (2019) “Creating the library of the future”. 3. мај 2019. Блог компаније JISC. <https://www.jisc.ac.uk/blog/creating-the-library-of-the-future-03-may-2019> (приступљено 28. септембра 2019).

Сиринша до књиџе наведено је да је идејни творац оваквог типа догађаја Томас Краг (*Thomas Krag*), који га је замислио као пројекат сарадње у трајању од неколико месеци. Године 2008. Адам Хајд (*Adam Hyde*) разрадио је изворну идеју, осмисливши петодневни догађај намењен писању документације за бесплатни софтвер отвореног кода. Он је затим додатно уобличен и тестиран 2019. године. Овај приручник рађен је по том последњем моделу.

Ранији пример публикације из области библиотекарства настале на овај начин је *Приручник за отворену науку (Open Science Handbook)*, који је 2018. године креирао тим Националне библиотеке за науку и технологију Немачке као „отворени, приручник за едукацију у области отворене науке“. Водитељи овог подухвата, Ламберт Хелер (*Lambert Heller*) и Хелене Бринкен (*Helene Brinken*), поделили су савете и искуства на блогу Лондонске школе економије и политичких наука, који се бави утицајем академских истраживања, у оквиру чланка под називом „Како организовати спринт до књиџе у 16 корака“ (*How to run a book sprint – in 16 steps*).

Како сам наслов приручника који је пред вама наговештава, у њему се говори о покретању иновационих лабораторија у оквиру установа културе. Иновационе лабораторије представљају савремени приступ у спровођењу системских промена и изналажењу решења за проблеме који превазилазе капацитете појединачних установа или држава. Такве лабораторије окупљају бројне стручњаке из различитих области који заједничким снагама настоје да „замисле незамисливо“ и „открију будућност“⁴.

Објављен је у право време из неколико разлога. Јуна 2019. године Европска унија објавила је извештај *Културно наслеђе: дигитализација, приступ преко интернета и дигитално очување (Cultural Heritage: Digitisation, Online Accessibility and Digital Preservation)*, који представља преглед напретка у „дигитализацији културног наслеђа и доступности истог на интернету, било да је у јавном домену или је заштићен ауторским правима“. Осим тога, акценат који је стављен на једнакост у погледу доприноса и приступа грађи, која се огледа како у начину израде,

⁴ Gryszkiewicz, L., Toivonen, T. & Lykourantzou, I. (2016) "Innovation Labs: 10 Defining Features", *Stanford Social Innovation Review*, 3. новембар https://ssir.org/articles/entry/innovation_labs_10_defining_features (приступљено 28. септембра 2019).

тако и у садржају приручника, у складу је с вредностима назначеним у *Ифлиној стратегији за период од 2019. до 2024. (IFLA Strategy 2019-2024)*, усвојеној августа 2019, коју је подржало, између осталих, и Библиотечко-информационо удружење CILIP.

Као што ће бити наведено у наредним поглављима, библиотеке и библиотекарски сарађују с колегама из сродних сектора и усвајају промене које настају услед повећане потражње за управљањем дигитализованим културним наслеђем и обезбеђивањем његове доступности у јавном домену. У будућности, библиотечки сектор неће се само бавити променама у дигиталном садржају и научној комуникацији, већ ће бити принуђен и да се суочи са изазовима који се буду јављали услед развоја вештачке интелигенције и проблема који се буду јављали у вези са рачунарском безбедношћу или као последица руковања огромном количином података разноврсног порекла и структуре, која се континуирано увећава. Према предвиђањима у склопу извештаја *Искоришћавање могућности које нуди вештачка интелигенција: истражња за будућим вештинама (Harnessing the Power of AI: The Demand for Future Skills)*, објављеног 30. септембра 2019, након имплементације вештачке интелигенције на светском нивоу биће отворено 133 милиона нових радних места.

У свету који се убрзано развија, пред стручњацима који се баве културним наслеђем отварају се огромне, узбудљиве могућности. Знања и вештине којима владају стручњаци из GLAM сектора чине их незаменљивим за спровођење овог плана за будућност. Приручник за GLAM установе, настао септембра 2019. у Дохи, може да послужи као почетна тачка на том путу. На приручнику је радио међународни тим стручњака из галерија, библиотека, архива и музеја, што је потврда глобалне посвећености сарадњи и иновацијама у области културе. Задовољство ми је што сам позвана да напишем уводну реч за овај узбудљиви експеримент, који на многе начине може да послужи као пример за будуће подухвате у овој области.

УВОДНА РЕЧ: ИЗДАВАЧКИ ЦЕНТАР УНИВЕРЗИТЕТА У КАТАРУ

Др Талал ел Емади

Директор Издавачког центра Универзитета у Катару
и професор права у области нафте и гаса

Издавачки центар Универзитета у Катару са задовољством је прихватио да објави ову публикацију поводом прославе Међународне недеље отвореног приступа 2019. године, у којој су учествовале установе из Катара и шире. За почетак, желео бих да захвалим Библиотеци Универзитета у Катару, на челу са директорком Самијом ел Шибом (*Samia Al-Shiba*) за уложени труд. Подједнако захваљујем свим партнерима који су учествовали у иницијативи што су донели одлуку да публикација буде доступна свима, односно, да се нађе у отвореном приступу. Управо то потврђује посвећеност наше универзитетске издавачке куће подизању свести заједнице о значају и предностима јавне доступности грађе.

Галерије, библиотеке, архиви и музеји промовишу културни идентитет и представљају извор инспирације и иновација. Када се њихови подаци дигитализују, могу да буду доступни свима. Као и у другим областима, лабораторије у оквиру GLAM установа играју кључну улогу у трансформацији сектора културног наслеђа. Данас је пред нама резултат рада групе сачињене од шеснаест стручњака из целог света, који су се прошлог септембра окупили у Дохи око идеје да саставе овај *Приручник*.

У оквиру ове публикације говориће се о значају лабораторија и њиховој кључној улози у мењању будућности дигиталног културног наслеђа. Аутори ће пружити детаљан увид у фазу планирања и покретања лабораторија у оквиру GLAM установа. Говориће се и о значају лабораторија за саме установе, кориснике и друштво у целости. Осим тога, истаћи ће се квалитети и вештине којима треба да се одликују лица задужена за рад у њима. Описаће се процедуре којима се обезбеђује одрживост лабораторија, даће се увид у начине проналажења и приступања дигиталним збиркама

и њихове поновне употребе у виду података и пружиће се смернице за трансформацију алата у оперативне услуге.

За крај, желео бих да истакнем да Издавачки центар Универзитета у Катару у средиште своје мисије ставља отворени приступ. То подразумева отворено објављивање непроцењивих ресурса за истраживачки рад и образовање. Тренутно издајемо шест рецензираних часописа из различитих области који су јавно доступни, а у плану је и објављивање књига у отвореном приступу. Надам се да ћете уживати у читању и да ће ово бити успешна Међународна недеља отвореног приступа у свим деловима нашег малог света.

ЗАХВАЛНОСТ

АУТОРИ

Ова публикација представља заједничко дело Махендре Махија, Аби-гејл Потер (*Abigail Potter*), Ајше ел Абдула (*Aisha Al-Abdulla*), Армина Штрауба (*Armin Straube*), Кејлеба Дервена (*Caleb Derven*), Дите Лаурсен (*Ditte Laurson*), Густава Канделе (*Gustavo Candela*), Катрине Гесер (*Katrine Gasser*), Кристи Кокегеј (*Kristy Kokegei*), Лоте Вилмс (*Lotte Wilms*), Милене Добреве Макфирсон, Поле Бреј (*Paula Bray*), Сали Чејмберс (*Sally Chambers*), Саре Ејмс (*Sarah Ames*), Софи Каролин Вагнер (*Sophie-Carolin Wagner*) и Штефана Карнера (*Stefan Karner*).

СУФИНАНСИЈЕРИ

Лондонски универзитетски колеџ у Катару, Универзитетска библиотека у Катару, Британска библиотека и Конгресна библиотека Сједињених Америчких Држава

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

Махендра Махи (Британска библиотека), Милена Добрева Макфирсон (Лондонски универзитетски колеџ у Катару), Георгиос Папајоану (Лондонски универзитетски колеџ у Катару), Самија ел Шиба (Библиотека Универзитета у Катару), Сомија Салим (*Somia Salim*) (Лондонски универзитетски колеџ у Катару) и Данија Џејлис (*Dania Jalees*) (Лондонски универзитетски колеџ у Катару)

СПОЉНИ РЕЦЕНЗЕНТИ

Венди Дарам (*Wendy Durham*), Рут Хансфорд (*Ruth Hansford*), Рејчел Витингтон (*Rachel Withington*) и Џенифер Квили (*Jennifer Quealy*)

УСТАНОВЕ КОЈЕ СУ ПОДРЖАЛЕ ИНИЦИЈАТИВУ ОБЕЗБЕДИВШИ СВОЈИМ ЗАПОСЛЕНИМА ВРЕМЕ ЗА УЧЕШЋЕ У ДОГАЂАЈУ

Национална библиотека Аустрије

Британска библиотека

Фондација виртуелне библиотеке Мигел де Сервантес, Шпанија

Центар за дигиталну хуманистику Универзитета у Генту, Белгија

Историјски фонд Јужне Аустралије

Конгресна библиотека САД

Национална библиотека Холандије

Национална библиотека Шкотске, Уједињено Краљевство

Универзитетска библиотека у Катару

Краљевска библиотека Данске

Државна библиотека Новог Јужног Велса, Аустралија

Лондонски универзитетски колеџ у Катару

Универзитет у Аликантеу, Шпанија

Универзитет у Лимерику, Ирска

О АУТОРИМА

Абигејл Потер, виша стручњакиња за иновације у Лабораторији Конгресне библиотеке⁵; задужена за подршку новим и креативним начинима употребе дигиталних збирки у циљу привлачења различитих корисника.

Ајша ел Абдула, начелница сектора за дигиталне репозиторијуме и архиве Универзитетске библиотеке у Катару, управља првим институционалним репозиторијумом у отвореном приступу (*QSpace*) у Катару.

Армин Штрауб, сарадник за библиотечко-информационе студије при Лондонском универзитетском колеџу у Катару⁶; ради и као архивиста и има искуства у управљању подацима, дигиталном очувању и архивирању веба.

Кејлеб Дервен, начелник Одељења за техничке и дигиталне услуге у Библиотеци Глакман⁷ при Универзитету у Лимерику; одговоран је за стратешко управљање збиркама, дигиталним ресурсима и библиотечким системима.

Дите Лаурсен, начелница Сектора за набавку изворно дигиталне грађе, дугорочно чување дигиталног културног наслеђа и пружање приступа збиркама културног наслеђа при Краљевској библиотеци Данске⁸; чланица је и Управног одбора Дигиталне хуманистике у нордијским земљама.⁹

Густаво Кандела, ванредни професор Универзитета у Аликантеу¹⁰ и члан Сектора за истраживања и развој Виртуелне библиотеке Мигел де Сервантес.¹¹

Катрине Гесер, начелница Одељења за информационе технологије при Лабораторији Краљевске библиотеке Данске¹²; води тим стручњака за програмирање, умрежавање и истраживања.

⁵ *LC Labs*, <https://labs.loc.gov/>

⁶ *UCL Qatar*, <https://www.ucl.ac.uk/global/regional-focus/ucl-qatar-2010-2020>

⁷ *Glucksman Library*, <https://www.ul.ie/library/>

⁸ *Royal Danish Library*, <https://www.kb.dk/en>

⁹ *Digital Humanities in the Nordic Countries*, <https://dhnbeu/>

¹⁰ *Universidad d' Alacant*, <https://www.ua.es/en/>

¹¹ *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes*, <https://www.cervantesvirtual.com/>

¹² *KB Labs*, <https://labs.kb.dk/>

Кристи Кокегеј, начелница Одељења за односе с јавношћу Историјског фонда Јужне Аустралије; надлежна за јавне програме, друштвене мреже, маркетиншке активности и програме учења и образовања у четири државна музеја која се финансирају из јавних средстава, којима се пружа подршка и омогућава рад 350 локалних музеја и историјских друштава широм Јужне Аустралије.

Лоте Вилмс, саветница за дигиталну ученост; води Лабораторију Националне библиотеке Холандије¹³, копредседавајућа је Радне групе за дигиталну хуманистику, Лиге европских истраживачких библиотека (LIBER) и чланица одбора Центра за развој компетенција IMPACT.¹⁴

Махендра Махи, шеф Лабораторије Британске библиотеке¹⁵, коју финансира Фондација Ендруа В. Мелона и Британска библиотека; Лабораторија подржава и подстиче иновативну употребу података библиотеке од стране научника, уметника, предузетника, едукатора и иноватора, уз такмичења, награде и друге иницијативе.

Милена Добрева Макфирсон, ванредна професорка библиотекарства и информационих наука на Лондонском универзитетском колеџу у Катару; има искуства у раду у иностранству, укључујући Бугарску, Шкотску, Малту и Катар.

Пола Бреј, водитељка Лабораторије Државне библиотеке Новог Јужног Велса¹⁶, одговорна за развој и промоцију иновационих лабораторија уз помоћ постојећих и нових технологија за обезбеђивање иновативних начина за истраживање библиотечких збирки и података.

Сали Чејмберс, координаторка за истраживања у области дигиталне хуманистике Центра за дигиталну хуманистику при белгијском Универзитету у Генту¹⁷ и национална координаторка Дигиталне истраживачке инфраструктуре за уметност и хуманистику (DARIAH) за Белгију; једна је од покретача Истраживачке лабораторије Националне библиотеке Белгије.

¹³ *KB Lab*, <https://lab.kb.nl/>

¹⁴ *IMPACT*, <https://www.digitisation.eu/>

¹⁵ *British Library Labs*, <https://www.bl.uk/projects/british-library-labs>

¹⁶ *DX Lab*, <https://dxlab.sl.nsw.gov.au/>

¹⁷ *Ghent Centre for Digital Humanities*, <https://www.ghentcdh.ugent.be/>

Сара Ејмс, библиотекарка за дигиталну ученост у Националној библиотеци Шкотске¹⁸, одговорна за Сервис за дигиталну ученост и платформу Ливница података.¹⁹

Софи Каролин Вагнер, суоснивачица Истраживачког института за уметност и технологију (RIAT), коуредница *Часописа за истраживачку културу*²⁰ и пројектна менаџерка Лабораторије Националне библиотеке Аустрије.²¹

Штефан Карнер, менаџер центра за информационе технологије у склопу Лабораторије Националне библиотеке Аустрије, одговоран за развој платформе за пружање приступа одређеним подацима и мета-подацима, како би корисници могли да креирају и деле напомене и друге податке.

Слободно их контактирајте.

¹⁸ *National Library of Scotland*, <https://www.nls.uk/>

¹⁹ *Data Foundry*, <https://data.nls.uk/>

²⁰ *Journal for Research Culture*, <https://riat.at/journal-for-research-cultures/>

²¹ *ONB Labs*, <https://labs.onb.ac.at/en/>

УВОД

О ПУБЛИКАЦИЈИ

Крајем септембра 2019. године наш тим од шеснаест стручњака из целог света састао се у Дохи, главном граду Катарa. Жељно смо ишчекивали да неке колегинице и колеге поново видимо, као и да упознамо нове. Били смо одушевљени трудом координатора Махендре Махија и Милене Добреве Макфирсон и захвални домаћинима са Лондонског универзитетског колеџа у Катару и Универзитета у Катару. Иако нисмо имали искуства у писању књиге у року од пет дана, нисмо дозволили да нас поколеба задатак пред којим смо се нашли. Надали смо се да ћемо успети да дочарамо иновативност лабораторија и наше задовољство што нам је пружена прилика да на овај начин дамо допринос овој све популарнијој теми у установама културе.

Рад на књизи није био једноставан, али је зато представљао јединствено искуство. Обрађене теме, попут отворености ка експериментисању, предузимању ризика, прихватању иновација и трансформација, односе се и на саму методологију рада током *Спринџа до књиџе*. Поступак прикупљања идеја које потичу од шеснаест умова и њиховог усклађивања у веома кратком временском периоду понекад је деловао хаотично. Имали смо успоне и падове, неке сјајне тренутке, али понекад смо се осећали као да никад нећемо завршити, па смо радили до касно у ноћ. Морали смо једни друге да бодримо како не бисмо посустали. Долазило је до непријатних ситуација, дискусија, неслагања и компромиса у циљу доношења одлука и привођења задатка крају. Понекад то није било једноставно, али смо увек на крају успевали да се окупимо уз шољицу кафе или шведски сто за ручак.

Књига која за пет дана настане од нуле не може да буде савршена. Она осликава размишљања присутних, која, морамо признати, нису превише разнолика. Ипак, у овај подухват смо кренули веома ентузијастично. Колегинице и колеге из установа у којима радимо у својим земљама, као и партнери из целог света, пуно су утицали на нас, па се надамо да смо успели да верно осликамо њихов рад, као и целокупну иницијативу за покретање лабораторија. Уколико наиђете на било какве грешке у књизи, оне су искључиво наше, те вас позивамо да нас исправите. Циљ нам је био да понудимо практичан, али не и досадан приручник

о формирању лабораторија у GLAM установама. Желели смо да вам омогућимо да учите из наших искустава, како бисмо вам, на тај начин, олакшали сам почетак. Осим тога, покушали смо да инспиришемо и подржимо једни друге у тежњи да погурамо читав сектор ка пружању што отворенијег приступа збиркама и услугама, као и намери да наставимо да радимо на изналажењу нових начина да наше установе буду значајне за кориснике, како у садашњости, тако и у будућности.

ЗАХВАЛНОСТ

Захваљујемо Леји Рос (*Laia Ros*) што нас је водила кроз ово незаборавно искуство и помогла да сакупимо и ускладимо знања у једну целину.

Посебно захваљујемо Махендри Махију и Милени Добревој Макфирсон што су организовали сам догађај, као и посете сјајним библиотекарима (Универзитетска библиотека у Катару, Лондонски универзитетски колеџ и Национална библиотека Катара), и што су уважили наше потребе, обезбедили укусну храну, изванредну тарту и омогућили да се донекле упознамо с културом Катара.

Пуно захваљујемо и Универзитету у Катару, Националној библиотеци Катара и Лондонском универзитетском колеџу у Катару за организоване посете овим установама и проширење наше групе неким дивним људима, који су нам сада и пријатељи. То су Ајша ел Абдула, Армин Штрауб, Данија Џејлис и Сомија Салим.

Захваљујемо и особљу хотела „Мевенпик“ што су се постарали да ни у једном тренутку не останемо без кафе, што је било пресудно.

ИНСПИРАЦИЈА ЗА КЊИГУ

Као инспирација за књигу послужила је Међународна заједница лабораторија које су део GLAM установа, основана 2018. године, током догађаја посвећеног светским библиотечким лабораторијама у организацији Британске библиотеке. Догађају је присуствовало преко 70 лица из 43 установе и 20 држава. Након тога, у пролеће 2019, одржан је и други састанак око лабораторија у институцијама културе у Краљевској

библиотеци Данске у Копенхагену. Заједница се у међувремену проширила, па је сада чини 250 лица из преко 60 установа и 30 држава. Захваљујући огромном интересовању и потреби за дељењем знања о функционисању лабораторија у оквиру установа културе, организован је *Сиринџ до књије*, а пред вама се налази његов производ.

РЕЗИМЕ

Дефинисање лабораторија у оквиру GLAM установа

Лабораторије у оквиру галерија, библиотека, архива и музеја представљају места за експериментисање са дигиталним збиркама и подацима, где истраживачи, уметници, предузетници, едукатори и сви други заинтересовани могу да учествују у заједничком креирању нових збирки, алата и услуга намењених трансформацији начина на које ће се знања и култура ширити у будућности. Размена знања и експериментисање у лабораторијама одвијају се транспарентно, учестало и слободно. У књизи смо дали одговор на питање зашто и како се могу успоставити овакве лабораторије, а трудили смо се и да охрабримо учешће у покрету за трансформацију организација и заједница путем лабораторија.

Успостављање лабораторија

Предуслов за успостављање лабораторија је дефинисање њихових кључних вредности, међу којима су подстицање отворености, транспарентности, великодушности, сарадње, креативности, инклузивности, одважности, етичности, приступачности и радозналости. Оне треба да буду усмерене на потребе корисника, а запослени треба да јасно указују на њихову сврху. Важно је имати велике циљеве на уму, али, за почетак, довољно је предузети и неколико малих корака.

Запослени у лабораторијама

Приликом одабира лица која ће радити у лабораторијама, треба имати у виду препоруке које се односе на особине и вештине које треба да их красе, а пожељно је знати и где се могу пронаћи сарадници који би подржали целу ову идеју, како у оквиру установа, тако и изван њих. Осим тога, треба прикупити идеје о успостављању одговарајуће атмосфере за постицање рада у лабораторијама. Није строго одређено колико људи треба да ради у једној лабораторији, нити какве квалификације треба да имају. Битно је да се успостави здрава атмосфера за неометано функционисање лабораторије, а у њеном раду повремено могу да учествују и спољни сарадници, стажисти и истраживачи. Како би лабораторија

служила сврси, неопходно је да буде потпуно интегрисана у установу чији је део и да ужива подршку запослених на свим нивоима.

Заједница корисника

Лабораторије треба да привуку потенцијалне кориснике и partnere. То захтева препознавање потреба конкретних циљних група, како би им се послале јасне и прикладне поруке. Захваљујући томе, у лабораторије могу да се уведу одговарајући алати, услуге и збирке у циљу формирања јаким партнерстава која се заснивају на заједничком стварању и отвореном и равноправном дијалогу.

Преиспитивање рада на збиркама и подацима

Говорићемо о дигиталним збиркама које су саставни део лабораторија. Бавићемо се начинима дељења збирки и података и питањима њиховог препознавања, процењивања, описа, приступа и употребе. Осим тога, говорићемо и о несређеним и сређеним подацима, дигитализацији, метаподацима, правима приступа и очувању грађе.

Трансформација

Суштину лабораторија чини експериментисање намењено преиспитивању начина на које се доступни алати могу искористити за пружање практичних услуга. Према томе, видимо да експериментисање може да послужи као припрема за трансформацију начина организовања и пружања услуга. Преиспитују се финансије, као и предности и недостаци различитих модела кроз анализу механизма и корака које једна установа може да примени у циљу покретања лабораторије.

Финансије и одрживост

Представили смо и план одрживости и водич за престанак рада лабораторије.

Лабораторије имају кључну улогу у трансформацији установа културе, те смо у књизи покушали да истакнемо њихов значај за мењање будућности дигиталног културног наслеђа.

УВОЂЕЊЕ ЛАБОРАТОРИЈА У GLAM УСТАНОВЕ

Установама које раде на очувању и промовисању културног наслеђа неопходна је дигитална трансформација. Кључну улогу у томе имају лабораторије у склопу галерија, библиотеке, архива и музеја. Оне могу да буду различитог типа и величине, а заједничко им је то што се у њима испробавају експериментални начини рада на збиркама културног наслеђа, са циљем да се корисницима омогући да их користе на иновативне, занимљиве и неочекиване начине. Лабораторије обједињују дигитално културно наслеђе, иновације, технологију и креативност, те су изузетно корисне за установе, кориснике, друштво и културу.

ДЕФИНИСАЊЕ ЛАБОРАТОРИЈА

Одбаците предубеђења о томе шта су то лабораторије и замислите нешто сасвим другачије.

У лабораторијама које су део GLAM установа чувају се дигиталне карте, фотографије и рукописи, тродимензионални виртуелни предмети, попут египатских биста и ваза, дигитализоване књиге из XVII века које садрже слике необичних животиња, аудио-снимци звукова машина или виолине, старе телевизијске емисије, милиони новинских страница, видео-игре из осамдесетих, веб-сајтови који више не постоје и рачунарски програми које су покретали уређаји који се више не производе. Кроз лабораторије пролази пуно људи. Они долазе да размене мишљења, експериментишу, трансформишу и деле садржај.

Установе културе одувек чувају културно наслеђе и стављају га на располагање корисницима. Дигиталне технологије отвориле су нове прилике за експериментисање и увођење иновација. Брз развој технологије утицао је на друштво и културу у целом свету, па неке установе, међу којима су и оне које чувају културно наслеђе, нису спремно дочекале ове промене. То је подстакло отварање лабораторија као места за преиспитивање традиционалних приступа културном наслеђу и имплементацију постојећих, нових и будућих технологија да би се омогућило коришћење збирки на иновативне, занимљиве и неочекиване начине. Лабораторије су намењене експериментисању, сарадњи и предузимању ризика, што понекад доводи до неуспеха, али и до померања граница.

ИСТОРИЈАТ ЛАБОРАТОРИЈА У УСТАНОВАМА КУЛТУРЕ

Прве лабораторије у GLAM установама покренуте су у Сједињеним Државама, а недуго потом и у Европи и Аустралазији. Затим су се постепено прошириле свуда по свету. Једна од првих лабораторија покренута је у оквиру Јавне библиотеке у Њујорку. За потребе ове лабораторије ангажован је несвакидашњи тим сачињен од уметника, хакера и присталица слободних вештина, чији рад ће утицати на многе савремене лабораторије. Они су добили задатак да експериментишу, али им је био ограничен приступ дигиталној инфраструктури Јавне библиотеке

у Њујорку (и нису имали права да дигитализују нове збирке). На тај начин, ове лабораторије нашле су се на челу промена у сектору дигиталног културног наслеђа²².

Још један сјајан пример је лабораторија у склопу Националног музеја за дизајн Купер Хјуит Смитсонијан у Њујорку. Покренуо ју је Себ Чен (*Seb Chan*), шеф Сектора за дигиталне и савремене медије, уз помоћ колега из сектора. Циљ је био да се, приликом реновирања зграде музеја, спроведе и дигитална трансформација установе. Донета је одлука да се, у склопу музеја, унапреде дигиталне активности, као и да се успоставе иновативни начини на које корисници могу да проналазе, откривају, користе и истражују збирке и уживају у њима. За рад у лабораторији није ангажован засебан тим стручњака, већ су је водили запослени из музеја који су имали и друга задужења.

Ове прве лабораторије и даље служе као инспирација и узор другима за успостављање места у којима се подстиче сарадња, истражују идеје и отварају нове прилике лицима која се баве креативним технологијама, уметницима, истраживачима, универзитетима, школама и заједницама да ступе у контакт са свима који су заинтересовани за коришћење дигиталних збирки кроз програме партнерстава, стипендирања, праксе итд.

ДОДАТНИ ЗНАЧАЈ ЛАБОРАТОРИЈА

Без обзира на то да ли постоје само у виртуелном облику или уз то имају и одређени физички простор у оквиру кога функционишу, све лабораторије одликује експериментални начин рада усмерен на разоткривање недостатака и пропуста у раду организација чији су део. Оне спајају установе, технологију и људе и учвршћују читаву заједницу. Тимови из света информационе технологије, задужени за израду и одржавање веб-сајтова, сервиса и целокупне инфраструктуре једне установе, обично немају довољно времена или ресурса за рад у окружењу попут лабораторијског.

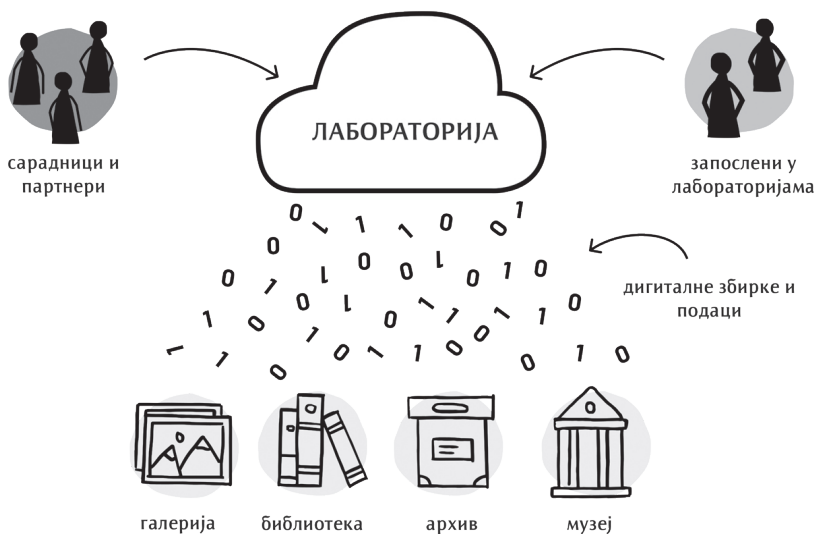
Лабораторије су експериментална одељења организација у којима су смештене и као такве обједињују дигитално културно наслеђе, иновације,

²² Vershbow, B. (2013) "NYPL Labs: Hacking the Library". *Journal of Library Administration*, 53: 79–96, 2013. Доступно на адреси: https://www.nypl.org/sites/default/files/nypl-labs-hacking-the-library-vershbow-jla_0.pdf (приступљено 28. септембра 2019).

технологију и креативност²³. Експериментално одељење једне установе обично је мање и независно од главног истраживачког сектора дате установе. То не значи да се у њој не користе постојећи сервиси, збирке и знања у оквиру тог сектора. Напротив, ту се постојећи основни сервиси, знања, вештине и услуге (попут дигитализације, начина представљања збирки, изложби и укључивања заједнице) анализирају и трансформишу у циљу унапређења њиховог значаја за сараднике и публику.

ВРСТЕ ЛАБОРАТОРИЈА У СЕКТОРУ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Лабораторије су се развијале на различите начине, па се разликују и начини како функционишу.

Врсте лабораторија

²³ Nowviskie, B. (2013) "Skunks in the Library: A Path to Production for Scholarly R&D", *Journal of Library Administration*, 53: 1, 53-66, DOI: 10.1080/01930826.2013.756698 (приступљено 28. септембра 2019).

Лабораторије у националним и државним библиотекама

Неке националне и државне библиотеке формирале су своје лабораторије. Оне су усмерене на експериментисање у раду са збиркама и начинима презентовања садржаја, као и са техничком подршком и саветовањем корисника, што се спроводи на нивоу установе или у сарадњи с партнерима. Као што ћемо појаснити у наставку, циљ ових лабораторија је допирање до људи којима не одговарају традиционалне библиотечке услуге, међу којима су истраживачи који у свом раду користе скупове података, стручњаци из света креативних технологија, уметници и предузетници.

Пример: Национална библиотека Холандије

Национална библиотека Холандије основала је своју лабораторију²⁴ 2014. године. Она нуди алате, сетове података и истраживачке резиденцијалне програме у склопу којих запослени у лабораторији сарађују с младим истраживачима на почетку каријере.

Лабораторије у универзитетским библиотекама

Како се налазе у склопу универзитета, ове лабораторије имају конкретну циљну групу, те су првенствено усмерне на наставу, образовање и истраживачки рад. Осим тога, у њима се промовише употреба збирки за курсеве и дугорочне пројекте. Формиране су у циљу пружања што отворенијег приступа културном наслеђу и подстицања поновне употребе збирки и података на иновативне и креативне начине. Подстичу имплементацију нових трендова у факултетску наставу и образовне процесе. Уз то, ослањају се на постојећу инфраструктуру и активности које се тичу отвореног приступа подацима, а у спрези су с креативним центрима у склопу библиотека.

Креативни центри су места за практичан рад у којима корисници могу да испробају различите технологије, попут виртуелне реалности, или да развијају креативне производе, нпр. уз помоћ тродимензионалног моделирања или штампе. Организовање догађаја и окупљање запослених у универзитетским библиотекама изузетно је важно за размену

²⁴ KB Lab, <https://lab.kb.nl/>

стечених знања, искустава и информација о спроведеним пројектима. Запослени у лабораторијама треба да развијају и унапређују визије о учењу и настави. У наставку, дајемо пример лабораторије у склопу универзитетске библиотеке.

Пример: Лабораторија Библиотеке Глакман при Универзитету у Лимерику

Просторије Лабораторије Библиотеке Глакман при Универзитету у Лимерику пројектоване су 2018. године током свеобухватне реконструкције зграде библиотеке. Намењене су заједничком раду и опремљене специјализованим рачунарима за рад са збиркама и истраживачким подацима. Осим тога, постоји и одељак за визуелизацију података великих размера. Лабораторија служи за усавршавање истраживача и лица на постдипломским студијама, али и за испољавање креативности и иновативности. Подржава стратешке циљеве Универзитета који се тичу дигиталне трансформације и предузетништва.

Лабораторије у музејима или галеријама

Многи музеји и галерије имају своје лабораторије. Музеји уметности, науке и историје суочени су с потребом да искуство и активно учешће корисника ставе у први план, како у виртуелном окружењу, тако и уживо. Лабораторије у оквиру музеја и галерија обједињују дизајн, технологију, културу и истраживачки рад у циљу трансформације начина на које се деле приче и формирају и користе збирке, како на интерном нивоу, тако и у оквиру заједница корисника због којих постоје. У светским музејима јавио се снажан покрет за деколонизацију, који све чешће доспева у средиште лабораторијског рада. Мисаони процес, експериментисање и сарадња у циљу деколонизације дигиталних (а потом и физичких) збирки редефинишу однос између установа и различитих заједница. Услед тога, галерије и музеји принуђени су да пронађу нове начине да одрже свој значај и пронађу пут ка међусобном разумевању. На пример, Иновациона лабораторија културног језгра Норт Тераса (Јужна Аустралија) функционише у склопу једног музеја.

Пример: Иновациона лабораторија културног језгра Норт Тераса

Иновациона лабораторија културног језгра Норт Тераса (Јужна Аустралија) нова је лабораторија у сектору културе која окупља четири државне установе Јужне Аустралије: Историјски фонд Јужне Аустралије, Музеј Јужне Аустралије, Државну библиотеку Јужне Аустралије и Галерију уметности Јужне Аустралије. Представља центар Јужне Аустралије за унапређење дигиталног културног наслеђа и спровођење дигиталне и културне трансформације културног језгра града. Лабораторија представља интердисциплинарни простор за заједнички рад, у оквиру кога све четири установе деле знања, ресурсе, вештине и стручне информације у циљу остваривања напретка у погледу развоја културе, привлачења публике и унапређења истраживања, као и олакшавања приступа дигиталним збиркама и експериментисања с њима.

Лабораторије у архивима

Лабораторије се још увек ређе срећу у архивима, у поређењу с библиотекама и музејима. То може бити из различитих разлога, укључујући хијерархијску уређеност архивских записа и ограничену количину дигитализованог садржаја. Трансдисциплинарно поље рачунарске архивистике, које је у повоју, има одређене сличности с лабораторијама. Колеџ за информационе науке Универзитета у Мериленду га дефинише као употребу рачунарских метода и ресурса у раду са записима и архивима великих размера. У наставку наводимо пример лабораторије која је део једног архива.

Пример: Дигитална лабораторија Националног архива Уједињеног Краљевства

Пословна стратегија Националног архива Уједињеног Краљевства, под слоганом „Архиви инспиришу“, дефинише стратешки циљ свеобухватне дигитализације архива. Дигитална лабораторија Националног архива намењена је експериментисању. То је место које омогућава иновативна, интердисциплинарна и заједничка истраживања. Другим речима, то је „безбедно место за опасне експерименте“.

Појединци као присталице идеје о лабораторијама

Треба истаћи да се иновације у области културе не дешавају само у оквиру установа. Посвећени и страствени појединци остварили су огроман утицај на развој лабораторија (у наставку ћемо навести пример једног историчара). Они су међу првима препознали потребу за трансформацијом установа културе. Усмерени су на промовисање нових наратива, буђење интересовања код публике и указивање на пропусте.

Пример: Тим Шерат

Тим Шерат (*Tim Sherratt*)²⁵ самозвани је историчар и хакер. Он се бави истраживањем могућих начина управљања збиркама културног наслеђа. На основу тих збирки прави презентације доступне преко интернета. Он је међу првима прихватио технологију у циљу изналажења нових начина рада, а затим је своја знања, кодове, алате и методе визуелизације поделио с другима. Тиме је инспирисао многе људе из сектора културе, а посебно покретаче лабораторија.

²⁵ <https://timsherratt.org/>

ПРЕДНОСТИ ЛАБОРАТОРИЈА

Зашто је некој установи потребна лабораторија је кључно питање. Треба размислити о томе како би она могла да допринесе раду установе, али и широј заједници. У овом одељку бавићемо се значајем лабораторија за установе и друштво. Треба истаћи да не постоји јединствен одговор на ово питање, тако да ћемо навести само неке од предности лабораторија. Дакле, како и од чега кренути?

ПРЕДНОСТИ ЗА САМЕ УСТАНОВЕ

Подстицање промена у оквиру установа

Лабораторије подстичу промене у оквиру установа захваљујући иновативном и креативном приступу. Оне трансформишу начине на које се обављају бројни послови, али и целокупан систем функционисања једне установе, чиме убрзавају промене. Како су у спрези с технологијом и дигиталним културним наслеђем, доносе нова знања и представљају места за предузимање ризика, захваљујући којима долази до иновација, трансформације устаљеног начина рада и увођења нових знања и вештина у циљу унапређења постојећих услуга.

Подстицање сарадње у оквиру установа

Лабораторије подстичу сарадњу у оквиру установа културе јер се ослањају на постојећа знања која се тичу збирки, метаподатака и начина приступа грађи. На тај начин унапређују поступак учења и размене идеја у оквиру једне установе.

Лабораторије доприносе ширењу и јачању партнерстава с другим организацијама, чиме доносе нова знања од значаја за збирке културног наслеђа. Осим тога, активности у лабораторијама могу да пробуде интересовање лица којима традиционалне услуге установа културе нису од великог значаја, попут уметника, предузетника и стваралаца, што отвара пут за нове видове сарадње између различитих сектора.

Развој вештина

Применом нових технологија у лабораторијама, подстиче се развој нових вештина. Клеменс Нојдекер (*Clemens Neudecker*)²⁶ писао је о томе како лабораторије подстичу усавршавање запослених и развој дигиталних вештина, али и доприносе развоју нових видова презентовања и коришћења збирки установа у којима се налазе.

Како су збирке доступне у виду података, неопходан је развој вештина потребних за њихово коришћење и унапређење, попут програмирања, пречишћавања података и управљања подацима, па запослени у лабораторијама могу да стекну нове вештине од значаја за свакодневни рад које касније могу да примене и на другим радним местима у оквиру тих установа.

Трошкови

У лабораторијама могу да се праве прототипови и тестира нова технологија и поступци рада јефтино и у малом обиму. Такви огледи могу да на крају у великој мери сниже трошкове установе јер се лако спроводе.

Одржавање релевантности установа културе

Како се технологија убрзано развија, установе културе морају брзо да јој се прилагођавају како би остале релевантне. Лабораторије им у томе помажу. Нови приступи који се тестирају и добро покажу у лабораторијском окружењу олакшавају усвајање иновативних и савремених алата и метода за управљање садржајем и привлачење корисника.

ПРЕДНОСТИ ЗА КОРИСНИКЕ

Нови начини коришћења и дељења збирки

Лабораторије подстичу нове начине коришћења културног наслеђа обезбеђивањем приступа збиркама у новим форматима и на одговарајући

²⁶ Neudecker, C. (2018) "Building library labs - what do they do and who are they for?" *Сайт Европеане Про*. Доступно на адреси: <https://pro.europeana.eu/post/building-library-labs-what-do-they-do-and-who-are-they-for> (приступљено 28. септембра 2019).

начин, имајући у виду њихову величину. Осим тога, у њима се подржава идеја о отвореним подацима и лиценцама у циљу олакшавања поновне употребе и надоградње грађе и података из области културе, што раније није било могуће. Таква пракса отвара нове прилике, јер збирке културног наслеђа могу да се користе у различитим контекстима, укључујући истраживања, комерцијалну употребу, посматрање културе из другачијег угла, нове уметничке интерпретације и коришћење збирки за разоноду.

Увид у културно наслеђе које чувају установе културе

Лабораторије пружају приступ грађи у машински читљивом облику, чиме омогућавају и подстичу анализу грађе, што може да пружи нове информације од значаја, како за установе, тако и за кориснике, и да омогући боље разумевање структуре фонда установа културе. Захваљујући лабораторијском истраживању, установе могу да прилагоде стратегије набавке стварним потребама корисника. Осим тога, визуелизација података омогућава поглед на збирке из новог угла, што отвара и нове теме за истраживања.

Развој каријере

Прилике које нуде лабораторије, попут стипендија, грантова, истраживачких резиденцијалних програма и стручних пракси, показале су се изузетно значајним за развој каријере. Захваљујући приликама за рад у лабораторијама и развој прототипова идеја у малом обиму, истраживачи и ствараоци могу да будућим послодавцима и сарадницима покажу шта све могу да остваре.

ПРЕДНОСТИ ЗА ДРУШТВО И КУЛТУРУ

Установе културе су мост ка култури, али остаје питање чија је то култура и како се то уопште одређује. Када су збирке доступне у виду података и нађу се пред разноврсном публиком, у лабораторијама може да дође до разоткривања непријатне истине о разноврсности (или недовољној разноврсности) грађе коју чувају установе културе (на Западу). То може да доведе до преиспитивања прописа који се односе на чување

културног наслеђа, па лабораторије и њени корисници могу да допринесу унапређењу транспарентности стратегија за прикупљање грађе и усмеравању пажње на одређене проблеме који из тога произилазе.

Када говоримо о случајевима колонизованог културног наслеђа аутохтоних заједница, показало се да дигитализација функционише као механизам за наставак колонизације под руководством установа култура. Представљањем културног наслеђа аутохтоних заједница у дигиталном облику, лабораторије раде на деколонизацији и настоје да спрече поновну колонизацију дигиталног простора. Путем експериментисања, лабораторије могу да промене однос установа према тим заједницама и да допринесу укључивању њихових припадника у изналажење начина на које треба испричати њихове приче и променити ставове по питању власништва над културним наслеђем и успостављање међусобног разумевања.

ОСНОВНИ ЗАКЉУЧЦИ

Лабораторије у установама културе:

- од кључног су значаја за прелаз установа културе на дигиталне технологије уз преиспитивање традиционалних приступа;
 - спајају установе, технологију, људе и заједнице, уз експерименталне начине рада;
 - оснивају се у различитим установама културе, укључујући националне и државне библиотеке, универзитетске галерије, библиотеке, архиве и музеје;
 - спајају дигитално културно наслеђе, иновације, технологију и креативност, а значајне су за установе, кориснике, друштво и културу.
-

ПОКРЕТАЊЕ ЛАБОРАТОРИЈА У GLAM УСТАНОВАМА

Да ли постоји савршена лабораторија? Не постоји јединствен постојање за покретање лабораторија, али могу се издвојити неки од првих корака који могу да буду корисни. На пример, пре покретања лабораторије, треба да утврдиш њену сврху, па ћемо у овом поглављу покушати да издвојимо неке савеште у вези са тим. Треба и одредити основне смернице за пројектовање једног таквог простора, који треба да буде погодан за експериментисање, па смо укључили и прејоруче о позиционирању лабораторије и првим корацима у њој.

ВРЕДНОСТИ

Не постоји савршена лабораторија. Ни аутори ове књиге нису успели да направе такву лабораторију, нити би то икада било могуће. Без обзира на то, овом подухвату треба приступити храбро и упорно, јер је то предуслов за формирање успешне лабораторије. Након доношења одлуке о покретању лабораторије, не треба се спутавати размишљањем о одликама установе у оквиру које ће она функционисати. Уколико дозволимо да околности у вези са матичном установом, тренутном ситуацијом и финансијским ограничењима буду препрека слободном планирању, то ће аутоматски ограничити циљеве и могућности лабораторије.

ШИРЕ РАЗМИШЉАЊЕ И ФОРМУЛИСАЊЕ ОСНОВНИХ ВРЕДНОСТИ

Како је формулисање основних вредности значајан корак у имплементацији визије лабораторије, оно може да буде временски захтевно. Основне вредности треба да буду довољно флексибилне да би могле да се развијају упоредо с развојем лабораторије. Оне могу да послуже као смернице на путу ка трансформацији једне установе културе. Пажљиво дефинисане вредности одржавају смер развоја приликом сусретања с препрекама. Постављање и ширење подстицајних вредности помаже у препознавању изазова, експериментисању с новим начинима рада и одређивању приоритета. Вредности представљају кључне референтне тачке када се говори о сврси и предностима лабораторије, а корисне су и за одређивање приоритетних пројеката и услуга и расподелу средстава.

У наставку ћемо навести неколико примера могућих вредности, али за сваку лабораторију их треба засебно дефинисати, имајући у виду установу у којој су смештене, запослене и ширу заједницу:

- **радикална отвореност:** представља начин понашања, али и стање свести; односи се на непристрасно дељење знања и информација, указивање на недостатке и померање граница;

- **транспарентност** у доношењу одлука и начину функционисања лабораторије: она доприноси успостављању поверења и подстиче добре односе између запослених;
- **експериментисање**: подстиче креативност и иновативност; размишљање ван задатих оквира доприноси развоју лабораторијског тима, организационих вештина и отпорности;
- **сарадња**: представља кључни фактор; може да буде у оквиру лабораторије и установе, као и са заинтересованим странама, партнерима и корисницима;
- **креативност**: треба се поигравати са збиркама, размишљати изван задатих оквира, постављати питања и истраживати нове начине на које се може доћи до решења;
- **инклузивност**: формирање безбедне средине у којој се могу чути различита мишљења;
- **одважност**: лабораторије представљају места у којима је дозвољено и неопходно бити „непослушан“;
- **етичност**: лабораторије померају границе, па је потребно водити рачуна о поштовању етичких принципа;
- **приступачност**: треба имати у виду различите видове пружања приступа подацима и збиркама, а лабораторије их чине разумљивим људима и машинама.

У наставку, дати су примери начина на које се ове вредности могу имплементирати и исказати.

Примери вредности:

- **Дигитална стратегија Конгресне библиотеке**: „Отворите шкрињу с благом. Повежите се с другима. Уложите у нашу заједничку будућност”.²⁷
- **Манифест лабораторије Националне библиотеке Аустрије**: „Дељење је наш основни принцип. Предност дајемо квалитету, а не квантитету. Испричајмо квалитетне приче”.²⁸

²⁷ *Digital Strategy for the Library of Congress*, <https://www.loc.gov/digital-strategy>

²⁸ *ONB Labs*, <https://labs.onb.ac.at/en/>

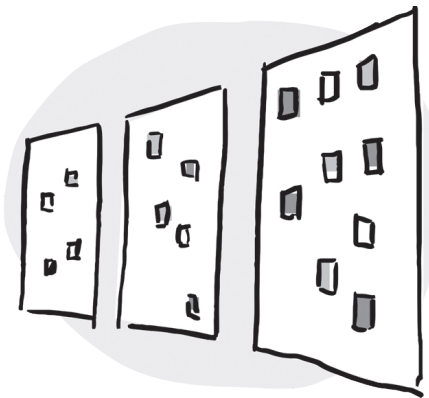
- **Вредности лабораторије Националне библиотеке Холандије:** „Отворени смо, истражујемо, повезујемо, учимо”.²⁹
- **Вредности лабораторије Државне библиотеке Новог Јужног Велса:** „Сарађујте, експериментишите, стварајте, привлачите пажњу, будите отворени и пуни изнанеђења”.³⁰

²⁹ *KB Lab*, <https://lab.kb.nl/about-us>

³⁰ *DX Lab*, <https://dxlab.sl.nsw.gov.au/about/>

ОСМИШЉАВАЊЕ ИЗГЛЕДА И ФУНКЦИОНАЛНОСТИ ЛАБОРАТОРИЈЕ

Принципи на којима се заснивају лабораторије дефинишу и усмеравају њихов рад. Они треба да осликавају разлоге из којих је дата лабораторија основана и њен значај за запослене, као и да објасне кораке који се у њој предузимају. Важно је пронаћи одговарајући начин функционисања лабораторије у оквиру установе којој припада и успоставити сарадњу са запосленима у другим деловима установе. Развојни приступ који се заснива на потребама људи и пружању задовољавајућег корисничког искуства може да буде користан, али његово усклађивање с потребама лабораторије и матичне установе је углавном временски захтеван поступак. Запослени задужени за развој дигиталне технологије често се ослањају на агилне методе³¹. Међутим, овај начин рада може да одговара потребама неких лабораторија, али не и свих. Потребно је време да се осмисли изглед једне лабораторије и да се усклади с потребама установе и њених запослених. На илустрацији у наставку представљене су белешке које могу да се користе приликом изношења и прикупљања различитих идеја.

Груписање и анализирање белешки приликом изношења идеја, прављења прототипова и пројектовања

³¹ https://sr.wikipedia.org/wiki/Agilni_razvoj_softvera

Рад у лабораторијама подразумева континуирано изношење идеја и усвајање промена у складу с новим открићима. То може да представља изазов за запослене који желе да знају циљ неког пројекта већ на самом почетку. Лабораторије и служе постављању изазова, тестирању, изналажењу нових приступа збиркама, подацима и унапређењу корисничког искуства. Предуслов за све то је могућност несметаног експериментисања и спремност на потенцијалне неуспехе и неочекиване исходе. Услед свега тога, важно је усвојити и обелоданити принципе по којима ће се развијати лабораторије.

Дефинисање принципа по којима ће се развијати лабораторије

Потребно је дефинисати одговарајуће, флексибилне принципе по којима ће се развијати лабораторије, јер они служе као основне смернице у раду. Одређују шта једна лабораторија представља и како функционише у погледу запослених, спољних сарадника, стваралаца и публике. Утичу на исходе експеримената и пројеката и служе као подсетник на сврху и циљеве лабораторије. Треба да буду јасни и прецизни, да исказују жељене исходе рада и осликавају начин функционисања лабораторије. Саопштавање принципа сарадницима у оквиру установе и изван ње формира слику о лабораторији и доприноси окупљању лабораторијске заједнице. Треба имати у виду да су принципи временом подложни променама.

Принципи по којима ће се развијати и функционисати лабораторије у установама културе зависе од бројних фактора и јединствени су за сваку лабораторију. Треба узети у обзир следеће факторе:

- вештине у склопу установе;
- величину установе;
- склоност ка експериментисању и предузимању ризика;
- тип лабораторије (да ли је само виртуелна или постоји и као засебан физички простор).

Како би лабораторије испуњавале своју функцију, неопходно је да рачунају на подршку установе и њених запослених. Подршка је нарочито значајна мањим тимовима који треба да развијају додатне вештине, у

чему им могу помоћи други запослени, истраживачи, партнери и ствараоци. Укључивање запослених у развој лабораторије од самог почетка, фазе припреме, веома је корисно јер им се на тај начин даје прилика да изнесу идеје о томе како лабораторија треба да функционише, каква истраживања треба у њој да се спроводе и у ком смеру треба да се развија.

Смернице за одређивање принципа

У зависности од установе у којој ће се налазити лабораторија, приликом одређивања принципа лабораторије може се пратити једна од опција које ћемо навести у наставку.

Уколико установа у којој се покреће лабораторија није дефинисала своју визију, предлажемо следеће кораке:

- 1 испланирајте како треба да изгледа лабораторија;
- 2 крените од кључних речи;
- 3 објасните и дефинишите кључне речи;
- 4 консултујте тим за лабораторију и друге запослене;
- 5 оцените то што сте до сада осмислили;
- 6 проширите принципе на целу установу.

Уколико установа има своју визију, пратите следеће кораке:

- 1 консултујте велики број запослених у установи;
- 2 забележите кључне речи;
- 3 објасните и дефинишите визију;
- 4 формулишите принципе;
- 5 анализирајте принципе у оквиру тима;
- 6 проширите принципе на целу установу.

Заједничко одређивање принципа

Пре почетка рада на формирању лабораторије може се организова-ти радионица на којој ће учесници заједнички радити на постављању основних принципа по којима ће се развијати лабораторија. Радионица може да буде подељена на неколико сесија у одређеном временском периоду, у којима могу да учествују запослени који то желе. Сесије могу да обухвате следеће активности:

- анализу праксе у сродним установама, али и у другим областима, попут куповине преко интернета, банкарства или музичке индустрије;
- сесију у којој запослени дају по један позитиван пример и обра-злажу због чега су га одабрали и шта им се код њега допало, што је згодна прилика да се дискутује о могућим принципима за сва-ки појединачни случај;
- презентовање начина на које функционишу друге лабораторије у области културног наслеђа, њихових успеха и неуспеха;
- утврђивање стварних потреба установе из угла запослених у по-гледу експерименталног приступа истраживању и развоју одре-ђених идеја и информисање о њиховом ставу о томе шта треба да буду приоритети лабораторије током прве године рада;
- запослени треба да наведу по један принцип који сматрају зна-чајним за лабораторију.

Након ових сесија, треба предузети следеће кораке:

- прикупити све принципе које су навели запослени у циљу даљег разрађивања;
- анализирати и проценити сваки од њих;
- ускладити их са стратешким планом организације;
- саопштити резултате запосленима;
- тестирати коначан списак принципа;
- усвојити их.

Пре отпочињања било каквог пројекта или експеримента треба пре-гледати принципе лабораторије и утврдити да ли је дати пројекат или

експеримент у складу с њима. Принципи треба да буду општи и да доприносе развоју лабораторије. Не мора сваки пројекат увек да буде у складу са свим принципима. Понекад може да се ослања само на један принцип, и то је сасвим у реду.

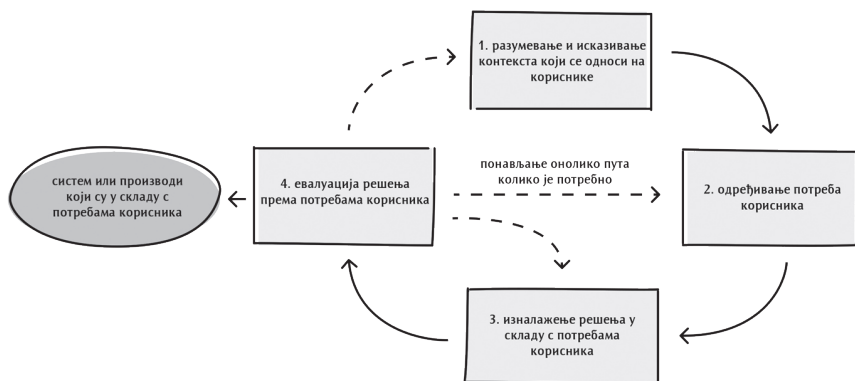
Примери

Овде ћемо навести само неке од принципа, како бисте стекли утисак о чему говоримо.

- Публика треба да буде на првом месту. Треба упознати кориснике. То није само фраза, већ је заиста корисно упознати се с њиховим потребама.
- Будите креативни, ослањајте се на податке и партнере.
- Не претерујте и не компликујте беспотребно. Битно је да што пре направите прототип који ће корисници испробати.
- Будите иновативни. Експериментишите и преиспитујте различите начине рада.
- Усавршавајте производе на основу корисничког искуства. Увођење дигиталних иновација не може се поистоветити са организовањем изложбе или издавањем неке публикације јер дигитални производи, услуге, збирке и искуства нису статични.
- Креирајте нова дигитална искуства, будите авантуристички настрожени.
- Будите отворени, важно је да пружите допринос свом сектору.
- Стално радите на новим решењима.
- Прихватите ризике. Уколико испробавате нешто што нико претходно није урадио, будите свесни да то увек носи одређени ризик. Сјајно је када успете у нечему, али и из неуспеха се пуно може научити.
- Сарађујте. Дељење знања и ресурса може само да буде од користи за лабораторије и организације. За успех лабораторија важно је промовисати културу отворености и несебичности.

ПРОЈЕКТОВАЊЕ ЛАБОРАТОРИЈЕ

Након што сте одабрали принципе по којима ће се развијати лабораторија, пређите на фазу пројектовања. Током пројектовања и каснијих фаза рада на покретању лабораторије предност треба да имају решења која су усмерена на потребе корисника у односу на решења која предност дају технологији. Због тога најпре треба спровести одговарајућа истраживања потреба корисника. Том приликом треба прикупљати информације из више различитих извора. На основу тих података могу се развити профили потенцијалних корисника. Они не треба да се заснивају на претпоставкама, већ на опсежним истраживањима корисничких група. Осим тога, треба осмислити различите сценарије уобичајених начина коришћења услуга. У наставку наводимо један пример корака који се могу предузети у фази пројектовања лабораторије.

Пројектовање усмерено на потребе корисника (прилагођено из ISO 9241-210: 2019)

Овај поступак обухвата и евалуацију финалног пројекта. Она може да се спроведе на различите начине, укључујући посматрање, интервјуисање фокус група и анкетирање корисника. Корисници увек треба да буду укључени у фазу евалуације. Пожељно је да међу њима не буду лица која су давала смернице према којима је пројектована

лабораторија. Међутим, уколико постоји конкретна заједница корисника у чијем је власништву пројекат, онда исти људи који су учествовали у давању смерница могу да га евалуирају. Циљ евалуације је потврда да је пројекат урађен у складу са потребама корисника, па, уколико она није позитивна, треба га прилагодити или поново анализирати захтеве корисника. Због брзог технолошког развоја ниједно решење не може да буде коначно, већ је неопходно повремено усклађивање с насталим променама.

ПАРТИЦИПАТИВНО ПРОЈЕКТОВАЊЕ

Партиципативно пројектовање је популаран вид пројектовања усмереног на људске потребе. Подразумева укључивање корисника у поступак развоја лабораторије, чиме они добијају активну улогу у различитим фазама њене концептуализације, пројектовања и реализације. Селекција активних представника релевантне групе корисника, попут припадника аутохтоних заједница, од кључног је значаја. Приликом рада на развоју производа и активности треба уважити њихове идеје и ставове како би се заиста изашло у сусрет њиховим потребама. Важно је и водити рачуна о томе да збирке, активности и услуге буду разноврсне.

„Уколико људи не сматрају да су део онога што радите, ваш рад неће сматрати значајним делом свог живота.“ – непрофитна организација OF/BY/FOR ALL³²

Корисници могу да се укључе у фазу пројектовања на различите начине. На пример:

- позовите их да учествују у концептуалном развоју пројекта;
- позовите их да учествују у осмишљавању садржаја и активности;
- разговарајте о томе како они замишљају производ или активности и идеалне профиле корисника;
- саопштите им повратне информације које се односе на њихове предлоге;
- разговарајте о коначном изгледу лабораторије;

³² <https://www.ofbyforall.org>

- позовите их да евалуирају конкретне функције лабораторије;
- разговарајте о очекивањима која се односе на финалну верзију пројекта и исходе рада;
- допринесите креирању смерница о учешћу корисника;
- допринесите документовању активности и производа.

О партиципативном пројектовању говори се у следећем примеру Лабораторије Државне библиотеке Новог Јужног Велса.

**Пример: изложба „Нова лица Новог Јужног Велса“³³
Лабораторије Државне библиотеке Новог Јужног Велса**

Изложба је организована у циљу формирања галерије корисничких фотографија. Корисници су могли да се сликају у фотографској кабинети у склопу саме галерије или да пошаљу фотографију преко инстаграма. У оквиру Лабораторије усвојени су визија и принципи по којима ће се спровести ова активност, одређено је како ће се користити изложбени простор, анализирани су могућности и потенцијални изазови за кориснике, а затим је спроведено вишеструко тестирање и усавршавање активности.

³³ #NewSelfWales, <https://dxlab.sl.nsw.gov.au/blog/newselfwales-ux-research-testing>

РЕАЛИЗАЦИЈА ЛАБОРАТОРИЈЕ

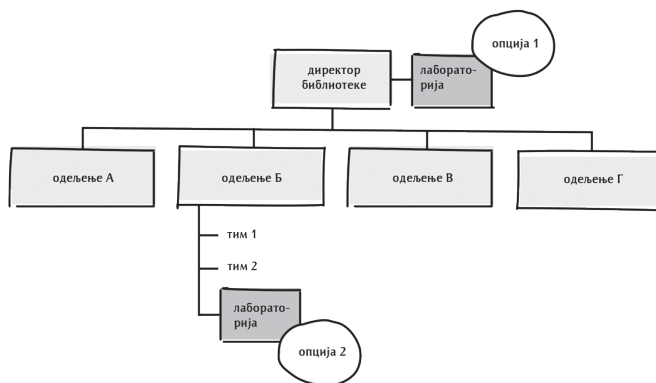
Након дефинисања вредности и принципа приступа се реализацији лабораторије. То је процес који траје, а у књизи ћемо га детаљно анализирати. У овом одељку бавићемо се основним факторима које треба размотрити током припрема за покретање лабораторије који претходе самом почетку њеног рада.

ПОЗИЦИОНИРАЊЕ У ОКВИРУ УСТАНОВЕ

Позиционирање може да се односи на просторије које ће бити намењене лабораторији, али и на њен положај у организационој структури установе. У идеалном случају, лабораторија треба да буде независна целина у оквиру установе, али то не значи да не може да буде интегрисана у њену организациону структуру. У наставку, навешћемо две могућности за позиционирање лабораторије у оквиру поменуте организационе структуре.

Лабораторија у врху организационе структуре установе

Уколико се лабораторији додели висок положај у организационој структури установе, олакшава јој се комуникација са управом и даје јој се одређена слобода, јер не мора да буде ограничена прописима установе. Међутим, уколико запослени у лабораторији нису ограничени тим прописима, може доћи до прекомерног раздвајања лабораторије од других одељења, што отежава интегрисање исхода њеног рада у рад целокупне установе.

Две могућности за позиционирање лабораторије у организационој структури установе

Лабораторија као део одређеног сектора или одељења установе

Уколико се лабораторија смести у неки сектор или одељење установе, треба водити рачуна о томе да буде добро повезана са интерним сарадницима. На пример, може да се смести у Истраживачко одељење, Одељење за управљање збиркама, Одељење за информационе услуге или Одељење за рад с корисницима. Уколико се лабораторија на овај начин уклопи у организациону структуру установе, олакшава се размена информација и увођење иновација на нивоу целе установе, али фаза развоја лабораторије може дуже да потраје јер треба направити места за њу у оквиру постојеће организационе структуре. Осим тога, рад лабораторије би у том случају вероватно био ограниченији услед хијерархијске структуре у ланцу доношења одлука.

Ово су две најчешће опције, али то не значи да не може бити и других видова организације.

Избор просторија за лабораторију

Запослени у лабораторији треба да раде у канцеларијама из којих имају несметан приступ запосленима из других одељења с којима ће сарађивати. Дељење просторија за одмор и уређаја попут апарата за кафу са осталим запосленима може да олакша интегрисање лабораторије у рад установе. Треба размислити и о томе како ће спољни партнери долазити до ње, што захтева и предузимање неопходних мера безбедности приликом пријема студената и истраживача током догађаја и консултација. Лабораторија не треба да се смести у неки изоловани део зграде или засебан објекат, јер би то представљало додатну препреку у комуникацији с другим одељењима. У наредна два примера говорићемо о могућим локацијама.

Пример 1: Лабораторија Библиотеке Глакман, Универзитет у Лимерику (Ирска)

Лабораторија се налази у корисничком делу библиотеке, па сви студенти и запослени могу лако да дођу до ње. У оквиру овог простора запослени имају канцеларију, смештену поред лабораторије, којој партнери могу лако да приступе.

Пример 2: Дигитална истраживачка лабораторија Националне библиотеке Белгије

Како је ова лабораторија производ дугорочне сарадње између Националне библиотеке Белгије и Центра за дигиталну хуманистику у Генту, лабораторијског истраживача ангажоваће две установе смештене у различитим градовима. Одређивање физичке локације лабораторије биће занимљив процес.

Формирање идентитета лабораторије

Идентитет лабораторије треба да осликава њене вредности, али и повезаност са установом чији је део. У те сврхе, треба осмислити име, визуелни идентитет и лого како би се направио препознатљив бренд који представља њено усмерење, приступ и перспективу, обликује идентитет и позиционира је у организационој структури установе. Препознатљив бренд који је у складу с визијом лабораторије може да инспирише запослене и потенцијалне сараднике и финансијере, а пример за то наводимо у наставку.

Пример: лого Лабораторије Националне библиотеке Аустрије

Лабораторија Националне библиотеке Аустрије користи обрнути лого ове библиотеке као свој заштитни знак. Усвојен је захваљујући иницијативи за прикупљање корисничких идеја коју је осмислио Паул Зомерсгутер (*Paul Sommersguter*). Инверзија треба да покаже да је циљ Лабораторије да се у први план стави допринос грађана раду библиотеке. Према томе, лого осликава тежњу установе да подстакне активно учешће корисника.

Доследно истицање идентитета лабораторије у свим каналима комуникације доприноси препознатљивости бренда. То обухвата одабир назива домена за веб-сајт (што је од кључног значаја за лабораторију), имејл адресе, имена на друштвеним мрежама итд. Треба обратити пажњу и усклађеност с веб-презентацијом установе, што ћемо показати у примерима у наставку.

Пример: називи домена лабораторија

<https://labs.onb.ac.at> | <http://labs.kb.dk> | <https://dxlab.sl.nsw.gov.au>

УТИЦАЈ ЛАБОРАТОРИЈЕ

Након што се дефинишу основне вредности и принципи, формира бренд лабораторије и одреди њен положај у организационој структури установе, потребно је размислити о утицају који она треба да оствари. Иако се о овој теми често говори у установама културе, мерење утицаја и значаја једног подухвата није једноставно. Стога, о утицају лабораторије треба размишљати још у фази пројектовања. Треба јасно дефинисати циљ и сврху лабораторије, јер се вредност културе тешко бројчано исказује.

Мерење утицаја

Утицај лабораторије може да се мери на различите начине. Једна од могућности је праћење квалитативних показатеља вредности, популарности, друштвеног и економског утицаја, утицаја на кориснике (задовољство или активно учешће корисника) и утицаја на установу (трансформација начина рада у одељењу и шире). Друга могућност, анализа квантитативних података који се односе на приступ и употребу збирки, алата, услуга и програмских интерфејса апликације (API), као и резултата пројеката и других активности у лабораторијама, нешто је једноставнија.

Може се измерити и уштеда која се остварује захваљујући изради јефтених и брзих прототипова пре пуног развоја неког алата или услуге. Осим тога, у лабораторији може да се прати и уштеда која се остварује када се развој неког пројекта обустави након израде прототипа или када лабораторија повуче или угаси неки алат или услугу. Постоје и бројни други индикатори утицаја, од којих су многи квалитативни, попут задовољства корисника или утицаја на каријере истраживача. Њих је теже измерити, али могу бити веома значајни.

ЕВАЛУАЦИЈА ЛАБОРАТОРИЈЕ

Евалуација се врши из бројних разлога. Конкретни разлози одређују њене методе и резултате лабораторијског рада који ће се анализирати. Евалуација даје кључне информације о томе да ли су одређени производи или услуге корисни, што лабораторијама помаже у расподели ресурса и доношењу одлука о будућем развоју и услугама. Путем евалуације добијају се квантитативни и квалитативни подаци на основу којих се потврђује значај лабораторије пред заинтересованим странама и истичу заслуге запослених.

Како лабораторије прате и евалуирају утицај различитих фактора, ослањају се на различите алате и технике. Постоје бројни алати за праћење података и статистику корисничких активности, а често су и бесплатни, као нпр. гугл аналитика (*Google Analytics*). Могу се користити и софистициранији алати за праћење друштвеног, уметничког или економског утицаја, попут Европеаниног приручника за праћење утицаја (*Europeana Impact Playbook*)³⁴. Треба истаћи да неки од алата захтевају пажљиву употребу и владање одређеним вештинама. Уколико ове бесплатне опције нису довољне, треба уложити у развој наменског софтвера, вештина и партнерстава или пак ангажовање консултаната за процену утицаја.

Пример: процена утицаја пројекта развоја Лабораторије Британске библиотеке

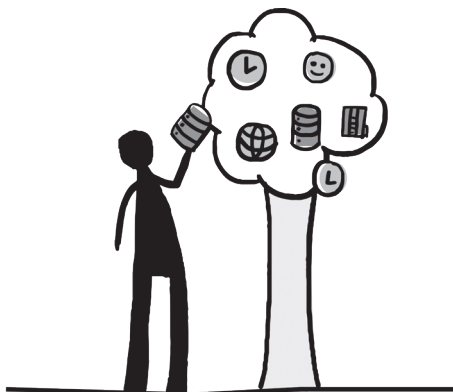
Лабораторија је, током 2013. и 2016. године, спровела две независне евалуације. Започете су средином сваке од две фазе развоја пројекта. Вршене су у циљу процене утицаја обе фазе, као и утврђивања разлога из којих би требало обезбедити финансије за наставак пројекта. Методологија евалуације обухватала је интервјуисање интерних и екстерних заинтересованих страна, студије случаја и упитнике. Један од основних закључака био је да дигитална инфраструктура Британске библиотеке није спремна за рачунарска истраживања великих размера, што је предуслов за рад са многим дигиталним збиркама. Основни закључци и алати из оба истраживања доступни су за поновну употребу и прилагођавање појединачним установама.

³⁴ <https://pro.europeana.eu/page/impact>

ПРВЕ АКТИВНОСТИ

Након што се дефинишу суштина и циљеви лабораторије, треба осмислити и брзе, једноставне и јефтине активности за почетак рада. Навешћемо неке од примера таквих активности:

- постављање података у јавном домену на отворену платформу (зенодо или *Archive.org*);
- формирање веб-страница са списком доступних збирки, именима запослених у лабораторији који се могу контактирати и наменском имејл адресом за питања;
- отварање налога на друштвеним мрежама;
- одређивање радног времена (виртуелне) канцеларије лабораторије током ког корисници могу да разговарају са запосленима у лабораторији;
- подстицање запослених на унапређење вештина похађањем бесплатних обука (нпр. *Library Carpentry* и *Programming Historian*);
- коришћење постојеће техничке инфраструктуре за истраживачке пројекте у циљу обезбеђивања рачунарске опреме за лабораторију;
- осмишљавање кратких усмених презентација лабораторије, које ће се користити по потреби (у наставку ћемо дати неколико савета о томе).

Почните од достигнујих циљева

Кратке усмене презентације

Треба имати спремне кратке усмене презентације које служе за појашњавање сврхе и функционалности лабораторије запосленима, корисницима, финансијерима и широј стручној заједници. Увježбавање кратких презентација олакшава представљање лабораторије надређенима и другим заинтересованим странама у временски ограниченим условима.

Како би све значајне информације могле да се сажето представе, треба да буду унапред припремљене. На тај начин добија се мало времена за успостављање непосреднијег односа са саговорницима, када можете да им поставите питања о послу и нечему око чега су посебно ангажовани, попут збирки или пројеката. Пожељно је да започнете разговор питањем, а да га завршите позивом за успостављање трајног дијалога.

У значајне информације могу да се уброје неки од следећих елемената:

- визија и мисија лабораторије и усклађеност с визијом матичне установе;
- образложење значаја лабораторије;
- подаци о лабораторији, попут броја запослених, начина финансирања, пројеката и временског оквира;
- конкретни примери успешних активности.

Представљање лабораторија у позитивном светлу и истицање њихове повезаности са другим дигиталним услугама и иновацијама у оквиру установа у којима се налазе је корисно, као што ћемо показати на примеру у наставку.

Пример кратке усмене презентације: најважније информације о Лабораторији Британске библиотеке

Откако је основана пре шест година, лабораторија је подржала 160 занимљивих пројеката у којима су коришћене дигиталне збирке и подаци библиотеке. Дејвид Нормал (*David Normal*), један од партнера лабораторије, створио је четири велика уметничка дела користећи збирку дигиталних слика у отвореном приступу која је настала у ла-бораторији. Она су по први пут изложена током манифестације Го-рући човек (*Burning Man*), одржане 2014. године, пред педесет хиљада

посетилаца. Након изложбе, уметничка дела постављена су на плато испред Британске библиотеке, где сви могу да уживају у њима. Мисија лабораторије гласи: Лабораторија промовише, подстиче и подржава употребу библиотечких дигиталних збирки и података.

ОСНОВНИ ЗАКЉУЧЦИ

Формирање лабораторија у установама културе подразумева:

- дефинисање кључних вредности према којима ће се управљати будући рад;
 - подстицање отворености, транспарентности, несебичности, сарадљивости, креативности, инклузивности, храброг и одважног приступа, етичности, приступачности и истраживачког духа;
 - усмереност на потребе корисника и њихово активно учешће;
 - јасно представљање сврхе лабораторије;
 - предузимање брзих корака за покретање лабораторије;
 - изналажење функционалних система дефинисања и праћења вредности;
 - избор алата за евалуацију или редефинисање постојећих метода евалуације који се примењују у установи, како би се унапредиле визија и вредности лабораторије.
-

ЗАПОСЛЕНИ У ЛАБОРАТОРИЈАМА КОЈЕ СУ ДЕО GLAM УСТАНОВА

Нема лабораторија без људи. У овом поглављу говорићемо о компетенцијама које треба да имају запослени у лабораторијама и о проналажењу сарадника изван установе. Осим тога, даћемо смернице за успостављање добрих услова за рад у лабораторијама.

ФОРМИРАЊЕ ЛАБОРАТОРИЈСКОГ ТИМА

За рад у лабораторији треба одабрати лица која поседују одговарајућа знања и вештине и успоставити одговарајућу структуру лабораторијског тима. Међутим, није лако дефинисати профил запослених, нити пронаћи одговарајуће људе за ово радно место. Они треба добро да познају збирке, али и да буду заинтересовани за савремену технологију и усавршавања у том погледу. Пожељно је да буду упознати и с правним питањима која се односе на збирке, да имају добре вештине комуникације и рада с корисницима и да буду у стању да испуне задатке пред којима се нађу. Осим тога, треба да буду издржљиви, страствени, флексибилни и далековиди.

ВЕШТИНЕ

Запослени у лабораторији треба да функционишу као мост између збирки и стручњака за информационе технологије, па је важно да буду стрпљиви и тактични. Треба да буду у стању да се носе с комплексним бирократским системима. То захтева иновативан приступ и способност рада различитим темпом. Запослени у лабораторији треба да подстичу колеге да изађу из зоне комфора, а за то су важне добре преговарачке вештине и спремност за предузимање ризика. Њихов рад може бити и невидљив и веома приметан. Потребно је да сарађују с другима, али и да буду способни за самосталан рад. Пажљив одабир одговарајућих лица за рад у лабораторији изузетно је важан јер они имају кључну улогу у покретању дигиталне трансформације читаве установе.

СТРУКТУРА ЗАПОСЛЕНИХ

Не постоји идеалан број или структура запослених, већ то зависи од циљева и визије лабораторија, као и разлога из којих су покренуте. Називи радних места у оквиру лабораторије су разноврсни. Неки од примера су: менаџер, стручњак за иновације, стручњак за дигитално наслеђе, водитељ дигиталних збирки, програмер, саветник и стручњак за унапређење корисничког искуства. Најбоље је комбиновати лица која поседују различита знања, вештине и способности.

РАДНА АТМОСФЕРА

Успостављање здраве и флексибилне радне атмосфере изузетно је значајно за добро функционисање лабораторије. Посао може да се мења из дана у дан, а опсег радних задатака може да буде веома узак, попут пречишћавања сетова података, али и веома широк, попут спровођења дигиталне трансформације читаве установе. Због тога треба формирати тим који може да функционише на свим нивоима у систему сложених хијерархијских односа у оквиру установе. Треба јасно одредити циљеве, вредности и норме према којима се управља лабораторија, како би запослени били добро упознати с радним задацима и како би нове колеге и сарадници знали шта да очекују. Као што ћемо видети у примеру, Лабораторија Конгресне библиотеке има сопствени приручник.

Пример: Приручник Лабораторије Конгресне библиотеке

Инспирисана лабораторијама из других сектора, Кејт Звард (*Kate Zwaard*), шефица тима Лабораторије, одговорна за имплементацију дигиталне стратегије, саставила је приручник који се односи на радну атмосферу и вредности у склопу тима, како би нови запослени и партнери имали јасну полазну тачку.

ФОРМИРАЊЕ ТИМА

Нема јединственог рецепта за формирање тима, али постоји неколико успешних модела који се заснивају на одликама установа. Величину и структуру тима углавном одређују доступни ресурси и буџет. Лабораторије могу да функционишу независно или у сарадњи с другим деловима установе. У њиховом раду често учествују сарадници, истраживачи, приправници и волонтери. Они су ангажовани на конкретним пројектима. Лабораторију могу да покрену запослени у установи, а могу и да се ангажују нова лица, или и једно и друго.

Начини организације тима

У овом одељку ћемо примерима илустровати разноликост могућих видова организације лабораторијских тимова.

Лабораторија Државне библиотеке Новог Јужног Велса у Аустралији има мали, али агилни тим људи који се могу похвалити техничким и креативним вештинама. Састоји се од три запослена: руководиоца лабораторије, техничког руководиоца и програмера. Они сарађују са запосленима у библиотеци, као и са спољним сарадницима и партнерима.

Лабораторија Конгресне библиотеке има свој тим, али може јој се доделити и додатни кадар из саме библиотеке. Осим тога, постоји и сарадња с корисницима. Лабораторијом управља руководилац дигиталне стратегије, који је надлежан за тим који чине четири виша стручњака за иновације и један стручњак за иновације. Лабораторија нема своје програмере, али се за потребе одређених пројеката ангажују програмери из других одељења. Тим лабораторије редовно сарађује са спољним сарадницима, стручњацима, научницима и иноваторима, који спровode различите експерименте.

Лабораторија Краљевске библиотеке Данске одликује се сложеном структуром запослених. Цео сектор за информационе технологије библиотеке учествује у развоју алата који се користе у лабораторији, а сама лабораторија располаже специјализованим стручњацима из мреже блиске раду с корисницима. Лабораторија је део установе која је уједно и национална и универзитетска библиотека. Лабораторија се састоји из три физичке јединице на Универзитету у Копенхагену, а планира се и развој још три јединице. Свака од њих има главног менаџера, или ће им он бити додељен. Осим тога, сектор за информационе технологије библиотеке чини тим од 30 програмера, који повремено раде на развоју услуга у лабораторијама.

УПОЗНАЈТЕ ЗАПОСЛЕНЕ У ЛАБОРАТОРИЈАМА

У наставку ћемо навести одговоре неких лица која раде у лабораторијама на постављена питања, како бисте стекли утисак о одликама запослених у лабораторијама.

Запослени 1: Махендра Махи, шеф Лабораторије Британске библиотеке

Какво је ваше радно искуство?

Радио сам као наставник у области друштвених наука, енглеског као страног језика и информатике, учествовао сам у унапређењу технолошког сектора и управљању дигиталном технологијом у систему академског и стручног образовања.

Које вештине поседујете?

Добар сам менаџер, вешт сам у погледу умрежавања и изградње заједнице људи окупљених око неке идеје.

Зашто сте желели да радите у лабораторији?

Изузетно сам заинтересован за отварање дигиталних збирки и података Британске библиотеке, како би они били доступни свима, чиме се подстичу занимљиви, иновативни и инспиративни пројекти.

Шта је за вас суштина рада у лабораторији и како му треба приступити?

Желим да колегицима и колегама укажем на могућности коришћења наших дигиталних збирки и технологије на начине о којима можда никада нису размишљали и да допринесем културној трансформацији установе, како би постала отворенија и склонија дељењу. Посебно ми је стало да доведемо нове људе у Британску библиотеку, оне који никада до сада нису размишљали о сарадњи с нама.

Запослени 2: Кристи Кокегеј, начелница Одељења за односе с јавношћу, Иновациона лабораторија културног језгра Норт Тераса

Какво је ваше радно искуство?

Ја сам доктор наука у области историје имиграције, а каријеру сам започела као кустос музеја.

Које вештине поседујете?

Поседујем вештине потребне за привлачење корисника и истраживања, добро познајем музејске базе података, системе за управљање дигиталним алатима и збиркама, а као посебне вештине издвојила бих управљање подацима који се односе на староседелачке културе.

Зашто сте желели да радите у лабораторији?

Желела сам да радим у иновативном простору у оквиру аустралијског сектора културе. Желим да померам границе и трансформишем хијерархијске структуре.

Шта је за вас суштина рада у лабораторији и како му треба приступити?

Треба бити страствен, помало разигран и инклузиван. Желела бих да укључим свакога ко је заинтересован у наше активности и да формирам безбедан, експерименталан простор за све талентоване и креативне људе у склопу наше организације.

Запослени 3: Штефан Карнер, менаџер центра за информационе науке у склопу Лабораторије Националне библиотеке Аустрије

Какво је ваше радно искуство?

Ја сам инжењер рачунарства, али једно време сам се бавио и цез певањем и хуманистиком. Пре него што сам се запослио у Лабораторији, радио сам као социјални радник и ИТ администратор, а у слободно време бавио сам се и програмирањем.

Које вештине поседујете?

Веома сам дружељубив и гласан. Волим да креирам и развијам софтверска решења.

Зашто сте желели да радите у лабораторији?

Конкурисао сам зато што сам сматрао да могу да својим вештинама допринесем опстанку библиотека у XXI веку, а да уз то и сарађујем са занимљивим људима.

Шта је за вас суштина рада у лабораторији и како му треба приступити?

Изузетно ми прија то што редовно долазим у контакт са образованим људима од којих имам прилику да учим о различитим темама и технолошким решењима. Међутим, како сам део тима који је тежи увођењу промена, а функционише у склопу установе чији систем рада потиче још из XIX века, суочавам се и са бројним изазовима.

САРАДНИЦИ ЛАБОРАТОРИЈА

Како би једна лабораторија била успешна, потребно је да привуче сараднике. Лабораторије не могу да функционишу изоловано. Окупљање заинтересованих појединаца њихов је основни задатак. Како би једна лабораторија могла да оствари трајни утицај, мора да буде укључена у рад установе у којој се налази и да рачуна на подршку запослених на свим нивоима. Лабораторије често учествују у пројектима који су креативни и иновативни, па запослени који нису укључени у рад лабораторије или сматрају да нису довољно укључени могу да се осете изостављено. Због тога треба јасно истаћи да је рад лабораторије усклађен са уобичајеним активностима установе, на којима се и заснива. Лабораторија и установа у којој се налази треба да буду од користи једна другој. Уколико се остали запослени искључе из поступка доношења одлука или се створи осећај да запослени у лабораторији немају додира с њима, лабораторија остаје без сарадника. Уместо тога, запослене у установи и остале сараднике треба што више укључити у њен рад. На тај начин, стварају се савезници и одржава равнотежа између узимања и давања у контексту институционалне политике.

ДОПИРАЊЕ ДО ИНТЕРНИХ САРАДНИКА

Поруку и сврху лабораторије треба промовисати на сваком месту и у свакој прилици. Слање интерних информатора о њеном раду и искоришћавање постојећих радних група одлична је почетна тачка за прикупљање идеја. Запослени у матичној установи су уједно и корисници лабораторије. Када им се пружи прилика да искажу своје мишљење, учествују у истраживачким пројектима или привремено раде у лабораторији, уважава се значај њиховог доприноса. Тако се формирају присталице лабораторије. Дobar пример су награде за запослене у Британској библиотеци.

Управа

Међу члановима управе установе могу се, такође, пронаћи сарадници и заговорници лабораторија. Они могу да допринесу обезбеђивању

финансијске подршке, додели ресурса установе, као и промоцији трансформације сектора културе и принципа отворености и дељења са врха ка нижим инстанцама.

Заговорници лабораторије

Они су задужени за промовисање филозофије лабораторије на нивоу установе. Корисно је имати заговорнике у свим одељењима и на свим позицијама у хијерархијској структури установе. Треба их пронаћи на време, али и стално тражити нове због тога што често долази до промене кадра и организационе структуре.

Кључне области у којима треба имати заговорнике:

- водитељи збирки – они су веза ка збиркама, па је корисно од самог почетка бити у контакту с њима; заговорници из редова водитеља збирки олакшавају поступак откривања доступне грађе и збирки;
- запослени који добро баратају технологијом – они се могу пронаћи и на неочекиваним местима; проценом вештина стиче се слика о знањима запослених, па неки од њих могу да се прикључе извесним пројектима или да на свом радном месту примене могућности које нуди лабораторија;
- нови запослени – са њима треба на време успоставити контакт како би знали шта све нуди лабораторија и могли да сарађују с њом.

Посредници

Они уклањају препреке. Олакшавају и убрзавају рад, решавају проблеме (или их делегирају надлежним лицима), подстичу брзо, али и промишљено доношење одлука и унапређују продуктивност и ефикасност. Могу да буду на било ком радном месту у оквиру установе. Њихова основна предност је вештина остваривања непосредног контакта с другима.

Спољни заговорници

Утицајни појединци из истраживачког или креативног сектора или установа културе могу да подрже рад лабораторије, допринесу њеном значају и

препознатљивости. Могу да је промовишу у својим секторима, чиме повећавају и потврђују њен значај. Осим тога, могу и да промовишу пројекте и активности лабораторије у јавности.

Међународна заједница лабораторија из установа културе окупља људе из целог света. Позивамо вас да се прикључите. Активности заједнице можете пратити путем веб-сајта <http://glamlabs.io> или пријавом на мејлинг листу на адреси <http://www.jiscmail.ac.uk/GLAMLABS>.

ОМОГУЋАВАЊЕ РАЗВОЈА ЛАБОРАТОРИЈЕ

Лабораторије се развијају када је атмосфера у њима пријатна за све запослене и када су њени многобројни елементи добро повезани.

Самосталност и флексибилност

Уколико запослени у лабораторији имају слободу да самостално бирају у којим ће пројектима учествовати и да управљају буџетом, већа је њена флексибилност. Тим лабораторије тада може да ради на спровођењу активности које обећавају добре резултате, у сарадњи с корисницима, што доприноси осећају независности и одговорности, а то, с друге стране, повећава задовољство радним местом.

Истицање заслуга

Како би се обезбедило добро радно окружење, треба наградити добар рад. Награда може да буде у виду похвале, али и новчане стимулације. Нажалост, понекад се добар рад награђује додатним задацима, као што је приказано на слици.

Немојте да награда за продуктивност буду додатни задаци

Успеси лабораторије резултат су тимског рада, па је понекад тешко издвојити индивидуалне заслуге. Награђивањем целог тима признају се његови успеси, али се уједно јача тимски дух и подстиче пракса дељења.

Неуспеси

Како су лабораторије намењене експериментисању, у њима се предузимају ризици, а исходи таквих активности нису унапред познати. Прихватање неуспеха и извлачење поука од кључног је значаја за рад лабораторија. Уколико дође до нежељених исхода одређених активности, то не значи да у њих није уложено пуно труда, нити да је почетна идеја била лоша. На примеру који наводимо у наставку видећете да неуспеси могу да доведу до неочекиваних исхода.

Пример: тестирање нових технологија, Виртуелна библиотека Мигел де Сервантес

Запослени у лабораторији спровели су векторизацију речи на корпусу текстова Мигела де Сервантеса. Како се корпус састојао од само 20 дела, нису добили очекиване резултате. Без обзира на то, знања стечена том приликом показала су се корисним за друге експерименте с вештачком интелигенцијом.

Стално стручно усавршавање

Лабораторије подржавају сталне промене – у технологији, очекивањима корисника и дometу дигиталних активности. То захтева улагање у стручно усавршавање чланова лабораторијског тима. Иако је свима њима заједничка особина радозналост, имају различита занимања и радно искуство, па не постоји јединствен приступ стручном усавршавању. Следећим примером показаћемо како се програмерима у склопу Технолошке лабораторије Краљевске библиотеке Данске оставља простор за развој иновација.

Пример: Недеља за иновације, Краљевска библиотека Данске

Једном или двапут годишње, запослени у центру за информационе технологије³⁵, у сарадњи са запосленима у Лабораторији, раде

³⁵ *Library Carpentry*, <https://librarycarpentry.org>

на увођењу иновација током једне целе недеље. Тада не смеју да обављају своје уобичајене активности, што проверавају надређени, већ могу да се самостално усавшавају (нпр. читањем о 11. верзији Јаве) или да раде на имплементацији неке идеје о којој су већ размишљали. Након тога, током отворених врата, презентују резултате свог рада другим програмерима, али и целој установи. Неки од њих нађу се и на веб-страници Технолошке лабораторије.

У лабораторијама се комбинују различити приступи, захваљујући којима се код запослених подстиче жеља за усавшавањем. Они укључују:

- обуке и радионице: најпре се утврди у којој је области потребно усавшавање, а затим се организују обуке које воде запослени у установи или спољни стручњаци;
- учење уз практичан рад: у оквиру лабораторије, учење се везује за експериментисање и због тога треба обезбедити простор за активности које доприносе унапређењу знања и вештина; на пример, приликом расподеле радних задатака, око 20% радног времена може се посветити томе;
- учење од колегиница и колега: нису сви изазови нови, а колегинице и колеге у оквиру установе и изван ње могу да помогну у решавању проблема; корисно је повремено угостити сараднике из других установа или послати своје запослене у радне посете;
- учење од других лабораторија: међународна заједница лабораторија из установа културе редовно организује догађаје и има неколико канала за комуникацију који могу да се користе за брзо решавање проблема постављањем питања или повезивањем с колегиницама и колегама; осим тога, у оквиру ове заједнице размењују се информације о новим алатима, лабораторијама и сл.;
- учење од других заједница: може да се учи и од других заједница, попут истраживачке заједнице у области софтверског инжењеринга.

ОСНОВНИ ЗАКЉУЧЦИ

Тим лабораторије:

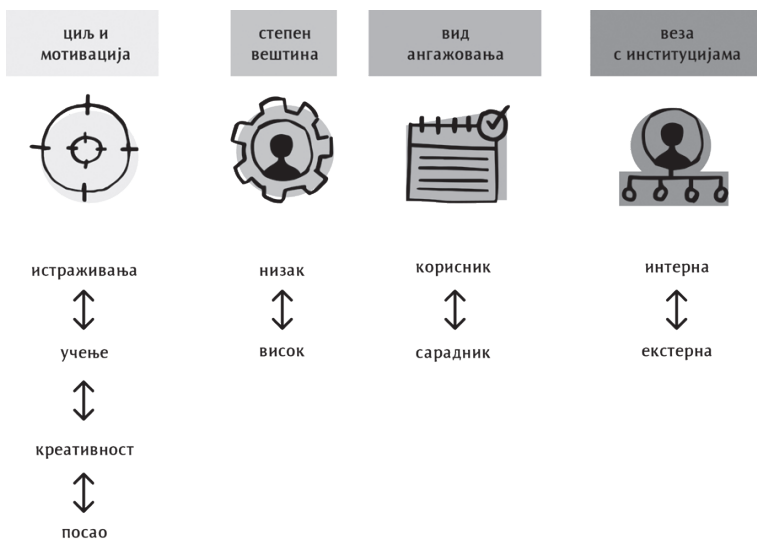
- нема унапред одређену структуру или број запослених; запослени могу да буду из свих сфера;
 - захтева добру радну атмосферу и услове рада како би се осигурало адекватно функционисање лабораторије;
 - може да повремено сарађује са запосленима из других сектора, практикантима и истраживачима;
 - мора да буде интегрисан у рад матичне установе и да рачуна на подршку запослених на свим нивоима.
-

КОРИСНИЧКЕ ГРУПЕ

Лабораторије су намењене корисницима. Због тога их треба привући и разумети њихове потребе. Тиме се постиже сарадња и интересовање за лабораторију. У овом поглављу говорићемо о postojećим и потенцијалним односима с корисницима. Анализа односа с корисницима и партнерима може да допринесе формирању јасних и циљаних програма, алата и услуга.

РАЗУМЕВАЊЕ КОРИСНИКА

Лабораторије долазе у контакт с корисницима различитих очекивања, потреба и степена развоја дигиталних вештина. Приликом селекције и имплементације лабораторијских активности треба имати у виду различите корисничке групе јер не постоји јединствен профил корисника.

Корисничке групе лабораторије

Циљ и мотивација корисника

Корисници могу да се групишу према основним циљевима због којих користе лабораторију. Они могу да буду истраживачи, ствараоци, ученици и предузетници. Детаљнија подела може да буде корисна за формирање понуде услуга и активности за привлачење корисника. На пример, потребе некога ко се бави хуманистиком углавном се разликују од потреба младог предузећа које функционише у сфери културе, а докторанди вероватно имају другачије потребе од студената на основним студијама.

Степен развоја вештина корисника

Врсте лабораторијских услуга и активности зависе од степена развоја дигиталних вештина корисника. Многе активности су управо усмерене на развој поменутих вештина.

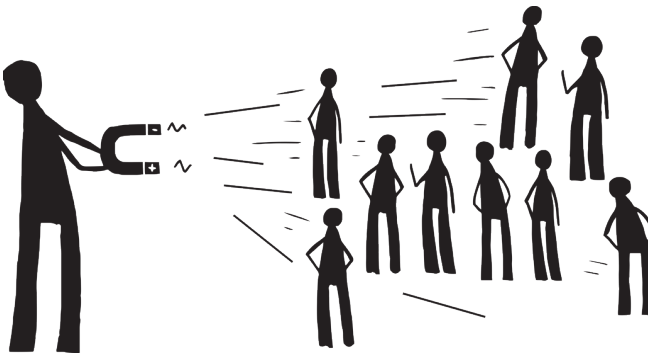
Вид ангажовања корисника

Према виду ангажовања, корисници могу да се поделе на кориснике у ужем смислу (који само користе дигиталне ресурсе) и сараднике (који доприносе развоју дигиталног садржаја или експериментишу с њим).

Веза између корисника и установе

У оквиру лабораторије могуће је дефинисати различите нивое подршке и ангажовања спољних корисника (попут истраживача са универзитета) и корисника у оквиру установе, односно, колега из других одељења.

Формирање циљних група доприноси развоју алата и услуга у складу са њиховим потребама (као што је приказано на слици у наставку). Могу да се спроведу истраживања и евалуација корисника, о чему смо говорили у поглављу „Осмишљавање изгледа и функционалности лабораторије”.

Привлачење корисника

ИНТЕРАКЦИЈА С КОРИСНИЦИМА

Лабораторије се развијају захваљујући сарадњи. Рад с различитим типовима корисника омогућава им да остваре свој пун потенцијал. На тај начин унапређују се резултати рада и стварају нове прилике за саму лабораторију, али и њене кориснике. Привлачење корисника који истражују збирке, доприносе развоју алата, транскрибују или означавају документе доводи до успостављања и јачања веза између лабораторије, установе чији је део и корисника с којима сарађује. Интеракција с корисницима је неформална, али може да доведе и до остваривања формалних партнерстава.

Интеракција са истраживачима

Остваривање значајних веза с различитим корисничким групама може да допринесе интегрисању њихових знања, вештина или ресурса у рад лабораторије. Узајамно усавршавање је уобичајен исход тога, посебно приликом сарадње са универзитетима и истраживачким центрима.

Пример: Краљевска библиотека Данске и Лабораторија за хуманистику (Hum Lab)

Пролећа 2016. године Лабораторија за хуманистику Краљевске библиотеке Данске позвала је студенте и истраживаче да се прикључе низу радионица за управљање подацима и истраживање дигитализоване грађе. Учесници су имали различита знања и вештине, али већина је била из сфере хуманистике, док је мањи број био техничког образовања, а најмање учесника било је из области друштвених наука. С друге стране, библиотека као достављач података и водитељ збирки допринела је дељењем разноврсних знања и вештина. Позитивна евалуација овог подухвата мотивисала је библиотеку да даље развија документацију и програмски интерфејс апликације.

Интеракција са запосленима у другим деловима установе

Запослени у другим деловима установе такође треба да имају прилику да користе лабораторију као место за експериментисање. Они добро познају збирке и систем рада и имају бројне идеје за његово унапређење.

Запослени су, углавном, од кључног значаја за успех лабораторије, а њихова знања могу да се примене за остваривање утицаја на различите сегменте организације установе. Важно је делити знања у оквиру установе и подстицати међусобно повезивање њених различитих делова.

Привлачење пажње јавности

Моћан механизам за привлачење пажње јавности је позивање волонтера да се прикључе раду лабораторије и донесу нова знања и енергију. То могу бити пензионери, деца школског узраста, љубитељи историје и сва друга заинтересована лица. Они не морају да буду традиционални посетиоци или корисници установе у којој се налази лабораторија, већ и лица заинтересована за неки конкретан пројекат. Они значајно доприносе раду установе. Како је Нина Сајмон (*Nina Simon*) написала у својој књизи³⁶, ангажовањем обичних људи у својству партнера доприносимо динамичности, релевантности и значају наше установе.

Пример: допринос заједнице Конгресној библиотеци

Конгресна библиотека организовала је волонтерски програм³⁷ путем кога је позвала заинтересоване да се прикључе програму транскрибовања руком писаних докумената преко интернета. Примарни циљ пројекта био је привлачење нових корисника изградњом поверења и приступачности. Они су позвани да допринесу раду библиотеке својим знањем и вештинама³⁸. Волонтери су се бавили транскрипцијом и провером транскрибованих текстова, који су затим постављани на веб-сајт Конгресне библиотеке (<https://crowd.loc.gov/>), у циљу унапређења претраге и лоцирања извора.

Привлачење корисничких група

Привлачење група које не користе услуге GLAM установа у довољној мери веома је значајно и у складу је с вредностима лабораторије, међу којима су отвореност и спремност на дељење. Позивањем тих група на

³⁶ Simon, N. (2010) "The participatory museum. Museum 2.0.", <http://www.participatorymuseum.org/> (приступљено 28. септембра 2019).

³⁷ *By the People*, <https://crowd.loc.gov>

³⁸ Ferriter, M. (2019) *Design Principles for System Features & Capabilities*. Доступно на адреси: <https://github.com/LibraryOfCongress/concordia/blob/master/docs/design-principles.md> (приступљено 28. септембра 2019).

сарадњу с лабораторијама истиче се значај њихових знања и тачки гледишта и ствара се осећај припадности и пружања доприноса мисији установе. Лабораторија за њих треба да представља безбедно и пријатно окружење.

ПРОМОЦИЈА ЛАБОРАТОРИЈА

Како би се привукле различите корисничке групе, битно је порадити на развоју промотивних активности. Корисници и партнери су понекад у блиској вези с лабораторијама (запослени у установи у којој се налази лабораторија или локални истраживачи), али лабораторија често треба да допре и до других потенцијалних корисника. У те сврхе, организују се догађаји и програми за привлачење корисника. Промотивне активности могу да буду у виду једноставног прикључивања одређеним групама које се редовно окупљају, али могу се организовати и већи скупови, уз гостујуће говорнике и снимљене поруке којима се обелодањују велике најаве и планови, као и бројни други догађаји, попут радионица за управљање подацима, виртуелних састанака, обука и хакатона.

Пример: путујућа презентација Лабораторије Британске библиотеке

Изванредан пример догађаја који повезује библиотеку и заједницу је путујућа презентација Лабораторије Британске библиотеке, која се организује још од 2015. године³⁹. На годишњем нивоу, тим лабораторије посећује између десет и двадесет универзитета у Уједињеном Краљевству и промовише активности и дигиталне збирке лабораторије.

Пример: Вики-хакатон⁴⁰ у Виртуелној библиотеци Мигел де Сервантес

Вики-хакатон усмерен је на употребу отворених података за развој иновативних алата и услуга, уз ослањање на Википодатке⁴¹ и сетове података Виртуелне библиотеке Мигел де Сервантес. Догађај организују Универзитет у Аликантеу, Викимедија Шпаније и Фондација

³⁹ *BL Labs Competition and Awards Roadshow 2015*, <https://blogs.bl.uk/digitalscholarship/2015/03/the-bl-labs-competition-and-awards-for-2015-launched.html>

⁴⁰ *WikiHackatón*, <https://eps.ua.es/es/ingenieria-multimedia/gestioncontenidos/wikihackathon>

⁴¹ *Wikidata*, <https://www.wikidata.org>

Виртуелне библиотеке Мигел де Сервантес. Последње издање Вики-хакатона окупило је педесет учесника, који су већином студенти Универзитета у Аликантеу. Они су развили десет идеја током два дана.

Током оваквих догађаја креирају се вебинари, документација и упутства. Они касније могу да допринесу обогаћивању других услуга. Промотивне активности нису само корисне за привлачење људи и промовисање збирки, већ и за предлагање иновативних пројеката и прикупљање повратних информација. Подстицање учешћа наградама може да буде добар начин за охрабривање поновне употребе дигиталних збирки на иновативне начине. У организацију догађаја треба укључити више партнера и корисника, јер свако може да допринесе на неки начин. На пример, универзитети често могу да обезбеде и простор и стручњаке. Програми стратешког промовисања лабораторија, с дефинисаним циљевима и начинима мерења утицаја, доприносе њиховом развоју.

Студија случаја коју ћемо представити у наставку показује на који начин Лабораторија Британске библиотеке привлачи нове кориснике у школама и високошколским установама, водећи рачуна о томе да остане у оквирима стратегије установе.

СТУДИЈА СЛУЧАЈА: РАЗВОЈ ЛАБОРАТОРИЈА И ДОПИРАЊЕ ДО НОВИХ КОРИСНИКА У ЦИЉУ ИСТРАЖИВАЊА, ИНСПИРИСАЊА И РАЗОНОДЕ, ЛАБОРАТОРИЈА БРИТАНСКЕ БИБЛИОТЕКЕ

Британска библиотека настоји да задржи кориснике. Све њене активности усмерене су на чување збирки, истраживања, културу, уметност, пословање, међународну сарадњу и образовање. У лабораторији смо најпре радили са истраживачима, а затим су се прикључили и други корисници, попут уметника, људи из локалне заједнице, предузећа, међународних партнера и образовних установа, међу којима су школе и високошколске установе. Развој библиотеке вођен је идејом да она треба да припада свим људима овог света. Како се развила сарадња са образовним установама?

Велики проценат корисника лабораторије никада не би ни закуцао на њена врата или знао на који начин она сарађује са образовним установама да нису предузете неке од активности које ћемо навести у наставку.

- 1 На неколико локација широм Уједињеног Краљевства појавиле су се привремене лабораторије или библиотеке. Ту су запослени промовисали такмичења, подстицали кориснике да се пријаве, развијали предлоге пројеката и догађаје за приближавање библиотеке корисницима. Том приликом разоткривани су митови, дељене инспиративне приче о начинима коришћења збирки и дискутовано је о томе како би се оне још могле користити. На пример, Основна школа Виторија добила је награду Лабораторије Британске библиотеке за наставу и учење 2017. године јер је саставила књигу приповедака под насловом *Свети прича (World of Stories)*, у чему су учествовала деца, родитељи и наставници. Они су користили збирку дигитализованих слика Британске библиотеке.
- 2 Лабораторија је учествовала у радионицама за професионалну оријентацију организованим у школама. Циљна група били су ђаци из Лондона узраста између 14 и 16 година. Током ових радионица шеф лабораторије говорио је о томе како је почео да ради тај посао, зашто га воли и чиме се све бави Британска библиотека, а пре свега њена лабораторија.
- 3 Лабораторија је организовала двонедељне праксе за шеснаесто-годишњаке. Ови програми замишљени су са идејом да се искористе вештине ученика за задатке које је било потребно обавити у лабораторији. То се показало занимљивијим за ученике од израде апстрактних задатака. Они су тако писали чланке за блог, веб-сајт и друштвене мреже лабораторије, едитовали интервјуе у видео-формату и издвајали мање сетове података из већих. Међу њима су били:
 - Руби Диксон (*Ruby Dixon*), која је направила збирку дигитализованих књига са сликама о Финској, које је Амбасада Финске поставила на свој сајт поводом стогодишњице независности Финске;

- Нађа Мирјанова (*Nadya Miryanova*), која је с водитељем збирке о руском наслеђу радила на издвајању књига на руском језику из исте збирке књига.

САРАДЊА И ПАРТНЕРСТВА

Стручњаци који раде с културним наслеђем, било да су библиотекари, архивисти или кустоси музеја, навикли су да долазе у контакт с корисницима. Из тога понекад може да се оствари сарадња или чак понеко формално партнерство.

У чланку за блог под називом „С којим се изазовима сусрећу људи који се баве дигиталном хуманистиком у библиотекама?“⁴², ауторка Миријам Познер (*Miriam Posner*), доценткиња дигиталне хуманистике, говорила је о „сложености сарадње с факултетом“, а подвукла је значај „специфичне динамике оваквог односа“. Нагласила је и значај равноправности у односу између библиотекара и академских истраживача. До несклада обично долази услед супротстављених потреба: библиотеке желе да обезбеде што бољи и отворенији приступ дигитализованој и изворно дигиталној грађи, а истраживачима у области хуманистике потребан је лак приступ грађи (по могућству преко сопственог лаптопа), која често потиче из више библиотека, архива и музеја, како би постепено развијали своје дигиталне корпусе, који се заснивају на предмету истраживања на коме раде.

Сарадња може да буде комплексна тема, али она често доводи до стварања погодног окружења за узајамни раст.

ПАРТНЕРСТВА, РЕЗИДЕНЦИЈАЛНИ ПРОГРАМИ И НАГРАДЕ

Многе лабораторије ослањају се на резиденцијалне програме и партнерства. То омогућава различитим типовима корисника, попут уметника, дизајнера, новинара и истраживача, да допринесу збиркама и услугама лабораторије. На тај начин установе културе допиру до нових корисника. Ни овде не постоји јединствен приступ. Начин организовања и функционисања ових програма зависи од финансија и степена ангажовања установе. Пожељно је да се за таква партнерства и праксе склапају

⁴² *What are some challenges to doing DH in the library?*, <http://miriamposner.com/blog/what-are-some-challenges-to-doing-dh-in-the-library>

уговори у којима се наводе услови партнерства, права интелектуалне својине и дозволе.

То важи за све сродне видове партнерстава, међу којима су и такмичења и конкурси. Дobar пример оваког програма пронашли смо у Лабораторији Британске библиотеке, која промовише образовање уз употребу дигиталних помагала разним наградама, такмичењима и пројектима. Награде се додељују у више категорија, укључујући истраживања, уметност, предузетништво, комерцијална партнерства, учење и образовање, а постоје и награде за запослене у Библиотеци. Лабораторија Државне библиотеке Новог Јужног Велса нуди донекле другачије награде, као што ћемо видети у наставку.

Пример: дигитална партнерства⁴³ Лабораторије Државне библиотеке Новог Јужног Велса

Лабораторија нуди могућност формирања различитих партнерстава која се финансирају из мањих грантова. Ови пројекти су мали, имају скроман буџет и краћи век трајања. Заснивају се на давању прилике партнерима да развијају сопствене идеје ослањајући се на библиотечку грађу. Они могу да рачунају и на стручну помоћ запослених изван лабораторије, међу којима су водитељи збирки и библиотекари из одељења за рад с корисницима у читаоницама, одељења за старо-седачко наслеђе и одељења за образовање.

КОМЕРЦИЈАЛНА ПАРТНЕРСТВА

Комерцијалним партнерствима треба приступити опрезније. Ипак, захваљујући њима може се премостити недостатак финансијских средстава и промовисати предузетнички приступ активностима лабораторије. ГЛАМ установе обезбеђују прилике за развој каријере, производа и младих предузећа.

Сарадња с младим предузећима или лицима која раде на развоју нове технологије може да буде плодносна јер је њихов начин рада усклађен с радом лабораторије. Заједничко им је експериментисање, спровођење разних тестирања, објављивање и усавршавање производа и учење на сопственом искуству. Пример за то је Музеј савремене уметности у Сан Франциску.

⁴³ *Digital Drop-In, DX Lab*, <https://dxlab.sl.nsw.gov.au/grants>

Пример: „Самостално створени“, Музеј савремене уметности у Сан Франциску

Како је сарадња између Лабораторије Музеја савремене уметности у Сан Франциску и компаније Адоби⁴⁴ показала, „музеји и технолошке компаније нису увек најбољи сарадници“⁴⁵. Кир Вајнсмит (*Keir Winesmith*) сматра да су оваква партнерства компликована, али су у складу с вредностима лабораторије и њеним утицајем на друштво и привреду. Пројекат „Самостално створени“, развијен уз помоћ Адобијевих система, веома је успешан спој уметности и технологије. У склопу пројекта су позвани да праве „селфије“. Иако су имали различите циљеве и приступе, партнери у пројекту ступили су у сарадњу како би корисницима приуштили ово јединствено искуство. Некада вреди размотрити оваква неочекивана партнерства, можда најпре у мањем обиму, па уколико се покажу успешним, могу да се надограђују.

Пример: Ливница 658⁴⁶, Државна библиотека Викторије

Државна библиотека Викторије у Аустралији, у сарадњи са Аустралијским центром за покретне слике (АСМ1), покренула је Ливницу 658, програм за помоћ предузетницима и унапређење пословања. Овај програм функционише по моделу „покретање–раст–скалирање–повезивање“. У почетку се одвијао у заједничком простору за рад у креативној индустрији, који има 60 места (АСМ1-Х).

ПАРТНЕРСТВА СА ОБРАЗОВНИМ УСТАНОВАМА

Лабораторије смештене у установама културе у могућности су да понуде податке и стручна знања у циљу подстицања образовања. Оне могу да организују обуке, радионице или хакатоне, надгледају практиканте, организују презентације, достављају чланке и учествују у спринтовима до књиге. Све то доприноси ширењу знања и вештина и повезивању са широм заједницом. Обухваћени су сви нивои образовања.

⁴⁴ *On Collaboration: SFMOMA and Adobe Rethink the Selfie*, <https://www.sfmoma.org/read/on-collaboration-sfmoma-adobe-rethink-selfie>

⁴⁵ Winesmith, K. (2018) *On Collaboration: SFMOMA and Adobe Rethink the Selfie*. Доступно на адреси: <https://www.sfmoma.org/read/on-collaboration-sfmoma-adobe-rethink-selfie/> (приступљено 28. септембра 2019).

⁴⁶ *Foundry 658*, <https://foundry658.com>

Лабораторије имају и дугорочна партнерства и пројекте краткорочне сарадње са универзитетима. Међу њима су програми студентске праксе, мали и велики истраживачки пројекти, дељење сетова података и развој алата. Лабораторије често пружају техничку подршку студентима и истраживачима. Пример за то је пројекат машинског учења Лабораторије Конгресне библиотеке, остварен у сарадњи са Универзитетом у Небраски.

Пример: Пројекат машинског учења, Лабораторија Конгресне библиотеке и Универзитет у Небраски

Лабораторија Конгресне библиотеке ступила је у партнерство са Универзитетом у Небраски у Линколну како би обраду збирки повезала с машинским учењем и на тај начин олакшала проналажење грађе и њено коришћење у истраживачке сврхе. Захваљујући овом партнерству, теме истраживања добиле су примену у стварном животу. Подаци и алати коришћени том приликом били су потпуно транспарентни, за разлику од заштићених решења доступних за куповину која представљају праве црне кутије. Партнерство је испирисало будуће планове за сарадњу између Лабораторије и Универзитета зарад усклађивања његових потреба и планова с потребама библиотеке по питању примењених истраживања и развоја.

Универзитети не поричу да дигиталне иновације и обуке за развој стваралачког начина размишљања, које су од кључног значаја за неке од студената, вероватно нису довољно заступљене у њиховим студијским програмима тренутно. Лабораторије то могу да надоместе давањем прилике студентима да учествују у развојним процесима у склопу стварних пројеката. Ово узајамно корисно партнерство илустроваћемо примером у наставку.

Пример: пречишћавање и управљање библиотечким подацима у Лабораторији Британске библиотеке

Током 2018. године Лабораторија Британске библиотеке сарађивала је с Лондонским универзитетским колеџом у оквиру изборног предмета на основним студијама под називом Информације кроз време. Студенти су том приликом издвајали књиге у јавном домену, правећи мању збирку из много већег сета података. За сређивање метаподатака користили су алат Open Refine, а за анализу велике количине рашчитаног текста, прикупљеног уз помоћ техника за прикупљање података, коришћене су скрипте направљене у програмском језику

Пајтон (*Python*). Добијени сет података биће објављен на сајту Британске библиотеке, а имена студената који су творци сета података биће истакнута на репозиторијуму података Британске библиотеке.

НОВИ ВИД ПАРТНЕРСТВА

Лабораторије представљају простор у оквиру кога некадашњи спољни партнери постају саставни део пословања, чиме се превазилази ранија строга подела на запослене у установи и оне који то нису. Лабораторије у GLAM установама могу да се посматрају као тзв. „трећи простор“, који, према дефиницији коју нуди Википедија⁴⁷, представља друштвено окружење одвојено од два уобичајена друштвена окружења, од којих је прво дом („први простор“), а друго радно место („други простор“). Лабораторије, као нека врста трећег простора, могу да подстакну преиспитивање начина на које су стручњаци из области културног наслеђа међусобно повезани с многим другим појединцима и заједницама. Трећи простор се, у контексту лабораторија, пре свега односи на заједнице које формирају људи, а не на неки физички или виртуелни простор. У њој су сви партнери једнаки. Пример у наставку илуструје један такав простор, из кога су произашле иновације, експерименти и заједничко стварање, уз помоћ првог дијалога.

Пример: „Измишљени градови”⁴⁸, изложба Лабораторије Британске библиотеке

Изложба под називом „Измишљени градови” настала је као резултат уметничко-истраживачког пројекта британско-америчког аутора Мајкла Такеа Магрудера (*Michael Takeo Magruder*). Он је трансформисао збирку историјских мапа градова Британске библиотеке доступних на интернету у измишљене градске пејзаже за информатичко доба⁴⁹, групишући их у четири уметничка дела. У оквиру каталога изложбе, Махендра Махи, шеф Лабораторије Британске библиотеке, говорио је о бројним пројектима реализованим у лабораторији: „Ско-ро сви ти подухвати започели су у виду разговора, а то је био случај

⁴⁷ *Third place*, https://en.wikipedia.org/wiki/Third_place

⁴⁸ *Imaginary Cities*, <https://blogs.bl.uk/digital-scholarship/2019/06/imaginary-cities-exhibition.html>

⁴⁹ Magruder, M. T. (Ed.) (2019) *Imaginary Cities*, Лондон, Уједињено Краљевство, Британска библиотека.

и са 'Измишљеним градовима' аутора Мајкла Такеа Магрудера [...], а сада када је ова изложба реализована, не могу да се не осврнем и не присетим како је све почело захваљујући једном разговору"⁵⁰.

⁵⁰ Mahey, M. (2019a) "Imaginary Cities: Building a Conversation with British Library Labs", у: Magruder, M. T. (Ed.) (2019) *Imaginary Cities*, Лондон, Уједињено Краљевство, Британска библиотека.

ОСНОВНИ ЗАКЉУЧЦИ

Успешно привлачење корисника и партнера:

- захтева разумевање различитих корисничких група и њихових потреба;
 - захтева селекцију и прилагођавање лабораторијских активности;
 - доприноси ширењу знања, унапређењу података и развоју алата и услуга;
 - заснива се на сарадњи и заједничком стварању уз отворен и равноправан дијалог;
 - може да доведе до успостављања формалних партнерстава.
-

ПОСМАТРАЊЕ ЗБИРКИ КАО ПОДАТАКА

Без података нема лабораторија. У овом поглављу бавићемо се селекцијом збирки погодних за лабораторијски рад и описивањем, присуственошћу и могућностима поновне употребе збирки. Поменућемо и стратегије за сређивање података и навести неке значајне основне појмове, као што су различити типови збирки, дигитализација, метаподаци и чување траге. На крају поглавља налази се студија случаја која се бави досљудношћу података.

О ДИГИТАЛНИМ ЗБИРКАМА

Установе културе прикупљају разноврсну грађу. Од почетка XXI века та грађа се све чешће дигитализује и објављује у склопу дигиталних библиотека, архивских портала и веб-сајтова музеја. Дигитализација, уз технике попут рашчитавања текста, утиче на збирке до те мере да може чак и да ограничи њихову употребу. Због тога је потребно документовати поступак дигитализације уз што више детаља. То доприноси транспарентности збирке. Све чешће се прикупља и чува изворно дигитални садржај, попут веб-архива, друштвених мрежа, видео-игара и софтвера.

Како би збирке могле да се користе током предстојећих деценија, потребно је посветити се дугорочном планирању. Ово је обично задатак за матичну установу, јер са собом носи пратећа питања везана за дуговечност установе. Међутим, када лабораторија објави податке у било ком облику, важно је имати на уму њихово дигитално очување. Треба водити рачуна о додавању идентификатора дигиталних објеката (DOI), метаподацима, дигиталним објектима и придруженим подацима који се односе на саме збирке. Коалиција за дигитално очување⁵¹ представила је детаљан списак ресурса из ове области.

ЗБИРКЕ КАО ПОДАЦИ

Пружање приступа подацима који се односе на дигитализовану и изворно дигиталну грађу из галерија, библиотека, архива и музеја је у центру активности лабораторија у установама културе. Корисници све чешће праве сопствене податке, а у сарадњи с лабораторијама, и нове сетове података. Пружање приступа свој грађи коју чува нека установа подразумева отварање података и метаподатака који се односе на дигитализовану и изворно дигиталну грађу у домену културног наслеђа. На тај начин она постаје доступна за нове видове употребе. Сјајан пример тимског рада на омогућавању објављивања збирки као података је иницијатива коју је финансирала Фондација Мелон, под називом „Збирке као подаци: увек већ рачунарски подржане“ (*Always*

⁵¹ *Digital Preservation Coalition*, <https://www.dpconline.org>

Already Computational: Collections as Data). Циљ ове иницијативе било је проналажење начина да се документују и размене искуства и знања у циљу „подршке корисницима који желе да раде са збиркама као подацима”⁵².

⁵² Padilla, T., Allen, L., Frost, H., Potvin, S., Russey Roke, E., Varner, S. (2019) *Final Report - Always Already Computational: Collections as Data*, Доступно на адреси: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3152935>, <https://osf.io/mx6uk/wiki/home/> (приступљено 28. септембра 2019).

ДЕЉЕЊЕ ПОДАТАКА

Када се збирке деле као подаци, треба размотрити неколико фактора, на пример, који подаци су доступни за дељење, шта се налази у сетовима података и како су они конструисани. Осим тога, сваки сет података има засебну лиценцу о правима коришћења, а некада она уопште није доступна. Треба и донети одлуку о томе да ли ће и у којој мери да се сређују подаци пре објављивања и на који начин ће они бити доступни корисницима.

ПРЕПОЗНАВАЊЕ ЗБИРКИ

Захтеви за коришћење збирки као података често долазе од спољних партнера или корисника. Поред посредовања у испуњавању оваквих захтева, многе лабораторије активно прикупљају податке који се односе на збирке које би могле бити занимљиве широј публици. Списак дигитализованих збирки је одлична почетна тачка за формирање слике о грађи којој се може приступити преко рачунара. Међутим, може се десити да не буде могуће да се формира јединствен списак, посебно када је грађа подељена на више различитих одељења, као што ћемо видети у наредном примеру.

Пример: дигитални ресурси Националне библиотеке Аустрије

Информације о дигитализованим збиркама Националне библиотеке Аустрије непотпуне су и подељене између више одељења. Осим тога, чувају се у различитим форматима. Годину дана након покретања лабораторије у склопу библиотеке, њени запослени још увек раде на проналажењу скривених ресурса.

Прикупљање информација о завршеним и текућим пројектима дигитализације представља одличну полазну тачку за формирање слике о дигитализованим и изворно дигиталним збиркама. У те сврхе консултују се искусна лица у оквиру установе, укључујући водитеље збирки, познаваоце библиотечких система и стручњаке за информационе технологије. Неки подаци на први поглед могу да делују безначајно, попут статистике употребе каталога дигиталне библиотеке, али, као што ћемо видети у наредном примеру, заправо су веома корисни.

Пример: дигитализована грађа Националне библиотеке Холандије на платформи *делфер* (*Delpher*)

Национална библиотека Холандије објавила је око 100 милиона страница дигитализованог текстуалног садржаја на платформи делфер. Национални институт за истраживања у области математике и информационах наука Холандије анализирао је анонимне податке о претрагама дигитализованих новина доступних на платформи зарад прикупљања информација о интересовањима и активностима корисника⁵³. Развијено решење за праћење ових података накнадно је подељено с лабораторијом, где се сада користи у интерне сврхе.

ОПИС ЗБИРКИ

Како би збирке могле да се користе и надограђују, потребно је да буду детаљно описане. Што је више информација доступно о неком сету података, истраживачима и запосленима у лабораторији лакше је да га користе јер је транспарентност на вишем нивоу, што је од кључног значаја за критику извора.

Транспарентност

Транспарентност подразумева да лабораторија пружа неометан приступ информацијама о сетовима података и збиркама којима располаже. То је већи изазов него што би се очекивало с обзиром на то да говоримо о појединачним установама јер се начини набавке и чувања грађе, правила вођења документације и одговорности временом мењају. Збирке су често велике и несређене, а и документација је разнолика.

Дељење информација о збиркама и сетовима података између корисника и установе од кључног је значаја за остваривање успешне сарадње. На пример, прикупљање документације (о циљевима пројеката, стратегијама селекције и дигитализације грађе, имплементацији пројеката и техничким подацима) и њено презентовање корисницима на одговарајући начин је временски захтевно, али се исплати.

⁵³ Bogaard, T., Hollink, L., Wielemaker, J., Hardman, L. & van Ossenbruggen, J.R. (2019) "Searching for old news: User interests and behavior within a national collection", у: *CHIIR '19 Proceedings of the 2019 Conference on Human Information Interaction and Retrieval* (стр. 113–121). <https://research.vu.nl/en/publications/searching-for-old-news-user-interests-and-behavior-within-a-natio> (прегледано 28. септембра 2019).

Необјективност

Пружањем транспарентног приступа информацијама о доступним сетовима података омогућава се њихова анализа у циљу спречавања (надајмо се – ненамерних) необјективности. До њих често долази током поступка селекције грађе из практичних разлога, попут димензија књига, фонта или чак ауторских права. То може да доведе до тога да дигитализована збирка не буде стварно огледало збирке грађе у физичком облику, што је случај у примеру који наводимо у наставку.

Пример: Генератор узорака⁵⁴ Лабораторије Британске библиотеке

Победник конкурса Лабораторије Британске библиотеке из 2013. године Питер Франсоа (*Pieter Francois*) развио је алат за претрагу 1,9 милиона записа који се односе на књиге из XIX века из фонда Британске библиотеке. Само 2,6 процената тих књига је било дигитализовано. Франсоа је желео да утврди да ли су дигитализоване књиге репрезентативни узорак целокупне грађе. Алат који је развио омогућио је истраживачима да из ширег корпуса грађе издвоје репрезентативне узорке књига на основу одабраних термина претраге како дигитализованих, тако и физичких примерака. Захваљујући овом алату, стечена је слика о разлици између дигитализоване грађе и физичких збирки у погледу тема и временских оквира.

Други проблеми који произилазе из необјективности и предмет су истраживања тичу се одређених етичких питања, попут родне и расне дискриминације. Многи аутори⁵⁵ закључили су да је дигитализација далеко од неутралности.

ПРИСТУП

Најбоље би било када би лабораторије могле да пружају отворен приступ свим подацима. Међутим, услед бројних фактора (укључујући, између осталог, ауторска права, уговоре о поклону и специфична

⁵⁴ *Sample Generator*, <https://blogs.bl.uk/digital-scholarship/2013/11/the-sample-generator-part-1-origins.html>

⁵⁵ Zaagsma, G. (2019) "Digital history and the politics of digitisation". Презентација *DH Benelux 2019*, Универзитет у Лијежу, Белгија: http://2019.dhbenelux.org/wp-content/uploads/sites/13/2019/08/DH_Benelux_2019_paper_27.pdf (приступљено 28. септембра 2019).

ограничења која се односе на поједину грађу), понекад се у лабораторијама барата и подацима са ограниченим приступом. Таквим подацима се углавном и даље може на неки начин приступити у истраживачке сврхе. Постоје два основна начина приступа.

Приступ изван локалног нивоа

Уколико отворени приступ није могућ услед било каквих ограничења, лабораторија и даље може, под одређеним условима, да пружа приступ подацима у истраживачке сврхе. Наравно, то је могуће само уколико су носиоци ауторских права сагласни или уколико постоји уговор између њих и установе. Истраживачи могу да контактирају лабораторију и затраже податке, а затим лабораторија сачињава уговор и информише их о условима коришћења података, након чега им се одобрава приступ.

Пример: Приступ подацима који нису јавно доступни, Национална библиотека Холандије

Национална библиотека Холандије је, у склопу Одељења за управљање збиркама, формирала тим за приступ подацима, задужен за сва питања у вези с приступом дигитализованим збиркама и достављањем података. Библиотека има уговоре с носиоцима права за сву дигитализовану грађу доступну на платформи за рашчитану дигитализовану грађу⁵⁶, на основу којих подаци могу да се деле у истраживачке сврхе. Након предавања захтева за приступ подацима, истраживачи потписују типски уговор о коришћењу података, које су у обавези да обришу по завршетку истраживања.

Приступ на локалном нивоу

Приступ на локалном нивоу неопходан је када се ради о изузетно ограниченим или личним збиркама. У таквим случајевима, корисници су у обавези да контактирају лабораторију или установу унапред, као и да формално прихвате услове коришћења и тада им се одобрава приступ, али само на локалном нивоу. Резултати истраживања, такође, могу да буду ограничени унапред утврђеним условима који се одређују на нивоу лабораторије или установе. Могуће је и обезбеђивање локалног приступа грађи преко сигурне везе, као што је случај у примеру у наставку.

⁵⁶ *Delpher*, <https://www.delpher.nl>

Пример: ограничени подаци у локалном приступу, Краљевска библиотека Данске

За одређене врсте ограничених података Краљевска библиотека Данске истраживачима омогућава да креирају самосталне интерне рачунарске кластере, а подаци могу да се користе само у одобрене сврхе. На основу Опште уредбе о заштити података Европске уније, библиотека креира и чува датотеку евиденције о коришћењу података у периоду од шест месеци. У сложенијим случајевима (као што су подаци из архива веба Данске), Библиотека ангажује консултанта који сарађује са истраживачем и стара се о поштовању прописа.

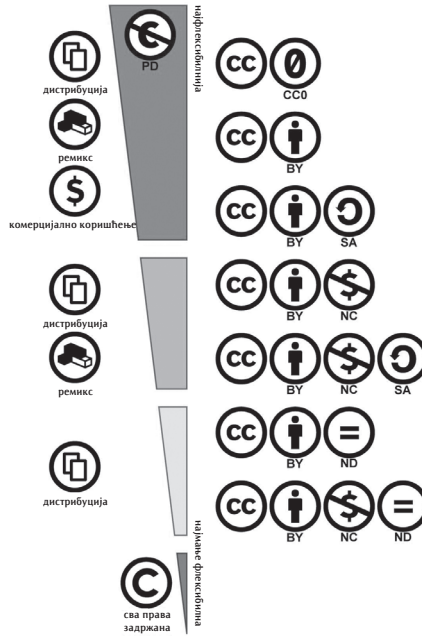
АУТОРСКА ПРАВА И ЛИЦЕНЦЕ

Није увек једноставно одредити носиоце права својине над збиркама података. У њима се понекад налазе дела код којих аутор није познат или се не може лоцирати. Питања ауторских права и лиценци веома су сложена и то увек треба имати на уму. Због тога је битно располагати добрим правним тимом, који ће водити рачуна о томе да се збирке користе у законским оквирима. Запослени у лабораторијама у доброј су позицији да се боре за што слободнији приступ збиркама и подацима без јасно одређених ауторских права или са сложеним условима коришћења. Због тога они треба да добро познају права интелектуалне својине у својој држави и да разумеју у којој мери су она флексибилна.

Пружање приступа збиркама и подацима носи и одређене изазове у погледу додељивања одговарајућих лиценци. Правна ограничења и нефлексибилне лиценце сужавају могућности употребе података. Свака држава има сопствени законодавни оквир који регулише ову област, па не може да постоји јединствени стандард који ће важити за све. Лабораторије треба да се одреде за одговарајући приступ лиценцирању, уз прихватање извесних контролисаних ризика.

У лабораторијама се, као и у целокупном сектору културе, углавном користе лиценце Креативне заједнице⁵⁷. Оне се обично означавају одговарајућим скраћеницама (нпр. CC-BY-SA). Све лиценце и њихова тумачења налазе се на слици у наставку.

⁵⁷ *Creative Commons*, <https://creativecommons.org>

Лиценце Креативне заједнице

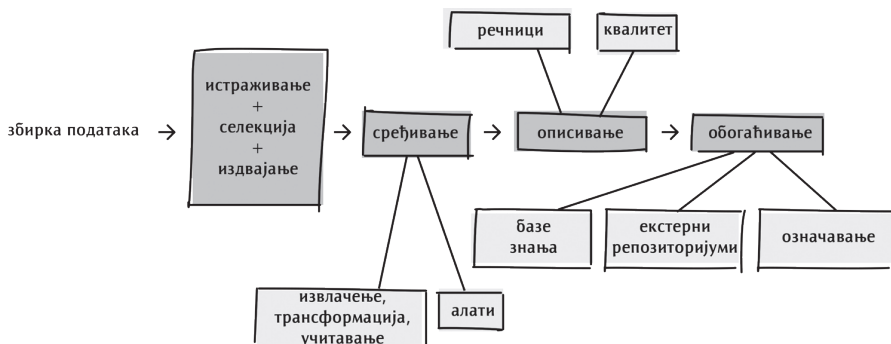
СРЕЂЕНИ И НЕСРЕЂЕНИ ПОДАЦИ

Лабораторија може да објављује податке на различите начине. Понекад, у складу с тренутним потребама и плановима, подаци могу да се објављују одмах након поступка дигитализације. Они су тада несређени, па су углавном и неподобни за поновну употребу. Без обзира на то, оваква пракса често се среће у лабораторијама јер убрзава рад. Други систем рада подразумева сређивање података у одређеној мери пре самог објављивања. То није увек могуће јер захтева додатно ангажовање, али корисницима у великој мери олакшава употребу збирки.

Сређени подаци

Приликом сређивања података потребно је предузети неколико корака. У наставку је шема на којој је представљен један од могућих система

рада, на основу кога се подаци најпре анализирају, а затим селектују и издвајају у циљу сређивања уз помоћ одређених алата (нпр. *OpenRefine*), описују уз помоћ контролисаних речника и обогаћују на разне начине (нпр. препознавањем именованих ентитета и повезаним подацима).

Сређивање сетова података

Сређивање података има бројне предности, што ћемо видети на примеру каталога библиотеке у наставку.

Пример: пребацивање каталога Виртуелне библиотеке Мигел де Сервантес у отворене повезане податке Савеза истраживачких података (RDA)

Каталог Виртуелне библиотеке Мигел де Сервантес садржи око 200.000 записа, који су изворно настали у формату MARC21. Циљ библиотеке био је да се записи отворе путем отворених повезаних података. Како би се то постигло, аутоматизованим поступком мапиран је садржај базе података у RDF тројке, у склопу којих се за опис ентитета, њихових својстава и међусобних односа користе речници Савеза истраживачких података (RDA). Затим је осмишљен интерфејс за претрагу ове нове базе. Подаци су јавно доступни и лако се повезују с другим апликацијама⁵⁸.

⁵⁸ Candela, G., Escobar, P., Carrasco, R., Marco-Such, M. (2018) "Migration of a library catalogue into RDA linked open data". *Semantic Web 9(4)*: 481–491. Препубликација доступна на адреси: <http://www.semantic-web-journal.net/system/files/swj1453.pdf> (приступљено 28. септембра 2019).

Несређени подаци

Већина лабораторија отвара приступ подацима без претходног сређивања. Корисници могу да их прегледају и процене како им се у таквом облику уклапају у истраживања. Постојећа технологија понекад може да понуди заобилазна решења, па подаци који су сувише хаотични за уобичајени начин прегледања могу да се анализирају уз помоћ алтернативних метода.

Уколико несређеност података негативно утиче на развој неког истраживачког пројекта, онда њихово сређивање треба укључити у предлог самог пројекта. Тај посао онда могу да раде пројектни партнери у сарадњи с лабораторијом или могу да се ангажују лица која су вољна да раде на овом задатку преко платформе за добровољно пружање доприноса. Треба и предвидети додатне трошкове и труд који је неопходно уложити у сређивање података, за шта не може да буде одговорна само лабораторија.

ПРИМЕРИ ДРУГИХ СЕТОВА ПОДАТАКА

Поред основних дигиталних збирки једне установе, и други сетови података могу да буду предмет интересовања лабораторије.

Изведени подаци

Извлачењем података из већих сетова формирају се збирке погодне за различите начине употребе. Тај посао је углавном временски захтеван, а дељење крајњих резултата корисно је за целокупну заједницу окупљену око лабораторије. Пример изведеног сета података је сет „КВК-1М”⁵⁹ Националне библиотеке Холандије.

Пример: сет „КВК-1М” Националне библиотеке Холандије

Током истраживачког резиденцијалног програма Националне библиотеке Холандије истраживачи су, у сарадњи са запосленима у лабораторији, издвојили све илустрације и њихове описе из већег сета дигитализованих новина. Овај сет података је сада доступан као изведени сет, тако да други истраживачи не морају изнова да издвајају податке.

⁵⁹ <https://lab.kb.nl/dataset/kbk-1m>

Подаци за дубоко учење

Подаци погодни за дубоко учење веома су тражени, па је обезбеђивање одговарајуће количине таквих података предуслов за многобројне истраживачке пројекте. Ако се оде корак даље, па се понуди унапред истрениран модел (који је резултат процеса дубоког учења), доступан за поновну употребу, значајно се умањује почетна препрека ка употреби збирке за потребе машинског учења, а стручњацима који раде у овој области пружају се корисне информације.

Подаци које генеришу корисници

Неки корисници генеришу податке који могу да буду потребни и другима. Уколико су спремни да их поделе и задатак прикупљања таквих података се повери лабораторији, треба размотрити следећа питања:

- да ли лабораторија поседује одговарајућу инфраструктуру за прихватање података које би достављали корисници;
- како лабораторија може да гарантује транспарентност порекла података;
- ко је власник права над таквим подацима и ко је њихов аутор;
- да ли лабораторија може да гарантује поштовање могућих ограничења у погледу приступа и употребе података;
- да ли лабораторија може да (у оправданој мери) гарантује усклађеност таквих података с постојећим националним и интернационалним правним оквирима.

Пројекти којима се ангажују добровољци често се реализују упоредо с радом лабораторија, што отвара могућности сарадње и интеграција података који се у склопу њих генеришу у податке установе посредством лабораторије. Овакви пројекти нису једини извор података које генеришу корисници. Постоји више различитих начина њиховог прикупљања. На пример, Лабораторија Националне библиотеке Аустрије користи податке које корисници креирају преко платформе Транскрибус⁶⁰.

⁶⁰ *Transkribus*, <https://readcoop.eu/transkribus/?sc=Transkribus>

Пример: платформа Транскрибус и Лабораторија Националне библиотеке Аустрије

Тренутно, запослени у Лабораторији Националне библиотеке Аустрије омогућавају корисницима да збирке података из Лабораторије додају на платформу Транскрибус, која служи за примену и развој модела за препознавање руком писаног текста и оптичко препознавање карактера на дигиталним сликама. Резултати обраде преко Транскрибуса (рашчитавања текста на коме раде корисници) потом се реинтегришу у податке Лабораторије, одакле и други корисници могу им приступе касније. Очекује се да ће припрема и спровођење овог подухвата трајати већи део године јер је потребно испунити све норме у вези са транспарентношћу, квалитетом података и одрживошћу, као и сва правна питања.

СТУДИЈА СЛУЧАЈА: ЛИВНИЦА ПОДАТАКА⁶¹, НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА ШКОТСКЕ

Национална библиотека Шкотске покренула је Ливницу података у септембру 2019. године. То је платформа за достављање библиотечких података која функционише у склопу Сервиса за дигиталну ученост. Платформа садржи дигитализоване збирке, сетове метаподатака, мапе, просторне и организационе податке, а накнадно ће бити укључени и подаци прикупљени архивирањем веба, статистика о употреби збирки и аудио-визуелни садржај.

Ливница података заснива се на три основна принципа:

- отвореност: Национална библиотека Шкотске објављује податке у отвореном приступу и форматима погодним за поновну употребу;
- транспарентност: велики значај придаје се пореклу података и разлозима и начинима њиховог генерисања;
- практичност: сетови података доступни су у различитим форматама, што унапређује приступачност.

Како би сетови података били отворени и доступни у више формата, на њима раде стручњаци из целе библиотеке, међу којима су водитељи

⁶¹ *Data Foundry*, <https://data.nls.uk>

збирки, стручњаци за ауторска права, програмери и стручњаци за метаподатке. Захваљујући томе, подаци се достављају на најбољи могући начин, који се континуирано унапређује.

Отвореност

Пре објављивања података на платформи, проверавају се ауторска права и додељују лиценце које су јасно истакнуте за сваки сет података, како на веб-страници, тако и у пратећој информационој датотеци. Библиотека се одриче било каквих додатних ауторских права над сетовима података које креира, а информације о лиценцама и ауторском праву,⁶² као и План за објављивање отворених података,⁶³ доступни су на порталу Ливнице података.

Транспарентност

Транспарентност у поступку креирања података један је од пет циљева Сервиса за дигиталну ученост. Подаци о поступку креирања података представљају везу са изворним, физичким објектом. Како не постоје стандарди и процедуре за представљање података о поступку дигитализације и начину селекције грађе која ће бити дигитализована, Национална библиотека Шкотске такве податке тренутно уноси у METS фајлове дигитализоване грађе и у метаподатке који се везују за грађу.

Осим тога, сваки сет података ближе се одређује путем информација на веб-страници на којој се налази. Ту се, на пример, наводи да ли је аутоматски рашчитани текст исправљан, колико се записа налази у сету података, у ком је он формату, колико речи и редова има у збирци текстуалног садржаја и који временски период покрива дати сет података. Те информације су кључни део Ливнице података и служе за једноставну контекстуализацију података који би, у супротном, били неодређени.

Библиотека је транспарентна и у ширем смислу, па су у оквиру Ливнице података доступне и информације о пословању, попут финансијских извештаја и података о заштити животне средине.

⁶² *Rights*, <https://data.nls.uk/about/rights>

⁶³ *Open Data Plan*, <https://data.nls.uk/about/standards>

Практичност

Од самог почетка визијом Сервиса за дигиталну ученост обухваћена је и потреба да садржај буде доступан у више различитих формата и на доследан начин, како би корисници различитих вештина и потреба могли да му приступе. Постоји и могућност преузимања података, што је уведено по предлогу корисника, као и прегледања пробних верзија великих сетова података, а све дигиталне збирке доступне су у METS/ALTO формату или у виду обичног текста. Метаподаци су доступни у MARC и даблин кор (*Dublin Core*) форматима. Захваљујући свему томе, библиотечки подаци лакше допиру до нове публике, а сетови података који се односе на пословање установе доступни су као CSV фајлови који се редовно ажурирају.

РЕЦЕПТ ЗА ФОРМИРАЊЕ ЈЕДНОГ СЕТА ПОДАТАКА У ЛАБОРАТОРИЈИ

Овај рецепт представља упућство за формирање сета података за одређену збирку трађе. Овај поступак може бити мало хаотичан, па саветујемо да носите заштитну у виду квалитетној емоционалној оклопа. Постарајте се да тај оклоп буде удобан јер ћете га вероватно носити дуже и премоћите се. Овај рецепт може да се примени на све врсте трађе, али смо у примеру користили текстуалну трађу као главни састојак.

Емоционални оклоп

Састојци:

- прегршт дигитализованих слика и пратећег текста,
- метаподаци, ако постоје,
- мотивисан „кувар из лабораторије”,
- правни саветник спреман за померање граница,
- велика количина отпорности.

НАЧИН ПРИПРЕМЕ

** Имајте у виду да време кувања може да варира јер установе имају различите пећнице, количину енергије и склоности ка предузимању ризика.

1. Анализирајте збирку и проверите шта се све налази у њој и како је настала. То ће можда деловати бесмислено, а подаци могу да делују неповезано и необјективно, али нема разлога за панику. Можда ћете морати да консултујете друге запослене у установи, али они су углавном спремни да разговарају о свом раду, нарочито ако им понудите колач. На тај начин се граде добри односи (а понекад и добије дијабетес).

- 2 Забележите све што сте научили у првом кораку. Не морате све да радите сами, а опција копирања текста је сјајан приступ.
- 3 Припремите образложење за правног саветника о разлозима из којих сет података треба да буде објављен под отвореном лиценцом.

Напомена 1: овај корак је потребан само уколико правни саветник не воли да помера границе.

Напомена 2: уколико баристаће подацима који су заштићени ауторским правима, осмислиће заобилазни пут којим ће моћи да им се прислужи; неки корисни савети о томе дослужни су у поглављу о дељењу података.

- 4 Непрекидно мешајте документацију, своје образложење, мишљење правног саветника и управе установе у великом лонцу (пожељно је да тај лонац буде у виду закључане просторије за састанке) до доношења одлуке да збирка буде објављена као сет података.

Напомена: овај корак може да буде временски захтеван и можда ће се мало задржати; када наиђе на извесну количину отпора у настојањима да помери границе, не схваћајте то лично.

- 5 Након што добијете зелено светло (уколико одлучите да га чекате, али ми ништа овде не сугеришемо), збирка може бити објављена у виду сета података.
- 6 Сервирајте је на јавно доступној платформи и зачините по избору, уз сву документацију, јасно истакнуту отворену лиценцу о правима коришћења и информације о томе на који начин вас је могуће контактирати.

Напомена: уколико установа нема своју платформу за објављивање оваквих података, преоручујемо отворене репозиторијуме (нпр. [zenodo](https://zenodo.org)⁶⁴ или [Archive.org](http://archive.org)⁶⁵).

⁶⁴ <https://zenodo.org>

⁶⁵ <http://archive.org>

ОСНОВНИ ЗАКЉУЧЦИ

Објављивање збирки као података у лабораторијама смештеним у GLAM установама подразумева:

- могућност приступа збиркама путем рачунара;
 - истраживање збирки и процену њихове погодности за лабораторијске пројекте;
 - обезбеђивање приступачности и могућности поновне употребе збирки;
 - сређивање података;
 - анализу пратећег посла везаног за дигитализацију, метаподатке, права приступа и очување.
-

ТРАНСФОРМАЦИЈЕ

Суштина лабораторијског рада су трансформације. У овом поглављу говорићемо о променама које се дешавају захваљујући лабораторијама, како у погледу начина функционисања услова, тако и у погледу доступних услуга. Говорићемо и о томе како се развијају различити алати, а навешћемо и студију случаја о наменски израђеном алату који је прешао у општу употребу.

ЛАБОРАТОРИЈЕ НА ЧЕЛУ ПРОМЕНА

Уопштено говорећи, већина лабораторија се у GLAM установама покреће услед потребе за увођењем или трансформацијом неког сегмента пословања. Због тога лабораторија треба да буде отворена за иновације и да обезбеди одговарајуће услове за експериментисање, предузимање ризика и могуће неуспехе.

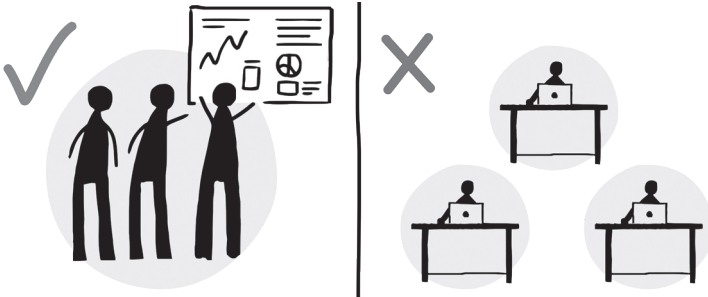
Не постоји јединствен приступ трансформацији установа и праћењу успешности тог подухвата. Неке лабораторије усмерене су на трансформацију целокупног начина пословања, а друге се баве само унапређењем одређених услуга и производа. Оба вида трансформације подједнако су оправдана. Утврђују се приликом усвајања визије и вредности лабораторије, што је почетни стадијум у њеном оснивању.

ПРОМЕНЕ У НАЧИНУ ПОСЛОВАЊА

Код лабораторија усмерених на промене у начину пословања, основни циљ је усвајање нових пракси, вештина и приступа у раду. У зависности од сврхе оваквих лабораторија, оне могу да имају ограничен век трајања. Поступак трансформације пословања може да се прати на основу промена у активностима лабораторије.

Културна трансформација

Лабораторије су мале и агилне јединице експерименталног карактера. Установе у оквиру којих функционишу су много веће, нуде шири спектар услуга и имају дугорочне циљеве. Због тога су често конзервативне и нису склоне предузимању ризика. Како би лабораторије успеле да покрену експериментисање на нивоу установа, морају да стекну поверење и подршку, што се постиже уважавањем знања и искустава запослених у другим одељењима и признавањем њихових заслуга. То је ефикасна стратегија за стицање неопходног поверења и подршке на нивоу установе. Рад лабораторије заснива се на сарадњи, размени знања и повезивању запослених.

Тимски наспрам индивидуалног рада

Развој лабораторија усмерених на културну трансформацију установа може да се посматра као одговор на тренутне изазове јер су установе принуђене да се мењају и да редефинишу начин на који пружају допринос заједници. У лабораторијама се често анализирају интерни проблеми с којима се суочавају установе, а тичу се начина пословања, организационе структуре, циљних група, начина формирања изложби и услуга доступних преко интернета, као и рада с корисницима и посетиоцима уопштено.

Лабораторије окупљају лица заинтересована за развој и имплементацију технологије, што омогућава брз рад, прихватање ризика и могућих неуспеха, контакт с корисницима преко интернета и дељење знања и вештина. Све то су кључне одлике лабораторија које раде на дигиталној трансформацији установа.

ИНОВАЦИЈЕ У ПОГЛЕДУ АКТИВНОСТИ И УСЛУГА

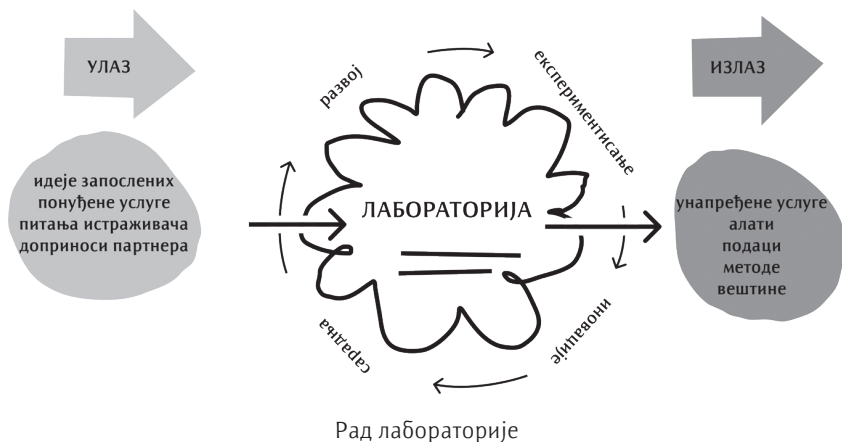
Основни циљеви лабораторија могу бити и трансформисање начина пружања услуга и увођење нових услуга, активности и алата, што подразумева дуготрајно усавршавање и евалуацију нове технологије пре него што се она укључи у рад установе. Запослени у лабораторијама стално прате трендове у култури, друштву и развоју технологије и уче од других запослених, али и самих корисника.

Трансформација услуга

Промене у технологији лакше се усвајају од промена у друштву и начину пословања код свих врста иновација и трансформација. Лабораторије усмерене на развој нових активности и услуга могу да се посматрају као зачетнице специфичног типа дигиталне и културне трансформације усмерене ка корисницима. У GLAM сектору, библиотеке предњаче у трансформацији дигиталних услуга уз помоћ лабораторија које се баве дигиталним збиркама, посматрањем збирки као података, експериментисањем с новим алатима и услугама, радом с корисницима у циљу разумевања њихових потреба и примењују интердисциплинарни приступ услед кога окупљају стручњаке за технологију, водитеље збирки, ствараоце и истраживаче.

РАД У ЛАБОРАТОРИЈИ

Предуслови за експериментисање и увођење иновација су окружење погодно за истраживање и предузимање ризика и тежња за променом постојећег стања. То су покретачи трансформације, а она даље зависи од рада лабораторије. У лабораторијама долази до унапређења алата, података, методологије рада и вештина путем континуираног развоја, експериментисања, сарадње и увођења иновација, уз ослањање на различите идеје, услуге, питања и доприносе. На тај начин долази до промена.

ОД ПРОТОТИПА ДО КРАЈЊЕГ ПРОИЗВОДА

Примарни циљ лабораторија је омогућавање усвајања иновација уз помоћ технологије. Често је предуслов за то развој нових алата и измена постојећих. Од прототипова који се покажу успешним израђују се коначне верзије алата, које се стављају у употребу. Тај процес никада није линеаран. Пре увођења алата у општу употребу, потребно је узети у обзир многе факторе. Уколико се том задатку приступи на одговарајући начин, може се унапредити рад установа. Неколико лабораторија успешно је применило своје пројекте на нивоу установа чији су део, чиме су унапређене одређене услуге установа (пројекат „LOOM“ Лабораторије Државне библиотеке Новог Јужног Велса и студија случаја Лабораторије Краљевске библиотеке Данске, која се налази на крају овог поглавља).

Пример: пројекат „LOOM”⁶⁶ Лабораторије Државне библиотеке Новог Јужног Велса

Ово је први пројекат Лабораторије Државне библиотеке Новог Јужног Велса у коме је експериментисано с насумичним откривањем збирки доступних преко интернета. Пројекат је првобитно био замишљен као мали подухват, који би се састојао из само једне фазе, али је након имплементације и постепеног развоја на крају имао три фазе, током којих је осмишљено више начина за откривање дигиталних збирки. Пројекат је имао успеха код корисника и остварио је стратешки утицај на рад установе. Његови резултати утицали су на начин приступа збиркама Државне библиотеке Новог Јужног Велса.

РАЗВОЈ АЛАТА

Плански развој алата олакшава њихово интегрисање у рад установе. Како не постоји јединствен рецепт за све лабораторије, пожељно је одредити одговарајуће приступе у појединачним случајевима ослањајући се на примере добре праксе у погледу припреме, развоја и одрживости алата. Ослањање на постојеће стандарде омогућава брз и продуктиван развој софтвера, а касније други могу да се надовежу на достигнућа лабораторије.

⁶⁶ *DX Lab LOOM project*, <https://dxlab.sl.nsw.gov.au/blog/loom-index>

Припрема алата

Рад на развоју софтвера у великој мери зависи од међуљудских односа. Рад у оквиру тима и сарадња с другим запосленима или одељењима захтевају прихватање одређених правила понашања. Искреним и учтивим приступом сарадњи постиже се склад између лица ангажованих на подухвату. Осим тога, успостављање заједничких циљева и јасног оквира за комуникацију и начин рада гарантује успешну сарадњу. Пример за то је питање власништва над кодом. Благовремено усклађивање по том питању омогућава чвршћу сарадњу и спречава будуће спорове. Лиценцирање софтвера део је припремне фазе рада. Треба одабрати што отворенију лиценцу, која је у складу с потребама установе. Постоје извесни алати⁶⁷ који могу да помогну у томе.

Постојећа знања и вештине у оквиру тима утичу на избор програмског окружења. Када чланови тима владају разноврсним вештинама, програмско окружење се бира према намени софтвера. На пример, у склопу програмских језика Пајтона и Јаве постоје бројни алати за обраду природног језика, док је за рачунарски вид погодан језик C++.

Развој алата

Писање документације током развоја алата у лабораторијама веома је значајно. Документација треба да прати развојни процес јер се на тај начин обезбеђује транспарентност. Развој прати и тестирање, што отвара могућност за увођење смелијих промена.

Као и код сваког другог рада на развоју софтвера, праћење задатака које обављају програмери је користан начин за надгледање тока рада и усавршавање кода. Управљање изворним кодом је систем за праћење промена у коду који олакшава сарадњу и истовремени рад више људи. Користи се у лабораторијама из следећих разлога:

- 1 рад на развоју софтвера отвореног кода захтева употребу таквог система како би више лица могло да сарађује и надограђује код;
- 2 праћење верзија кода пружа могућност значајнијих промена јер је увек могуће вратити се на претходне верзије, што смањује пратеће ризике.

⁶⁷ На пример *Choose a License*, <https://choosealicense.com>

Гит (*Git*) представља систем за праћење промена у рачунарским фајловима који омогућава истовремени рад више људи и експериментисање с кодом.

Систем континуиране интеграције и континуиране испоруке (*Continuous Integration and Continuous Deployment (CI/CD)*) подразумева коришћење низа програмских алата који аутоматски покрећу код у циљу брзог тестирања његове функционалности и експериментисања с различитим опцијама. На тај начин олакшава се евалуација промена у сарадњи са корисницима и омогућава постепено решавање проблема.

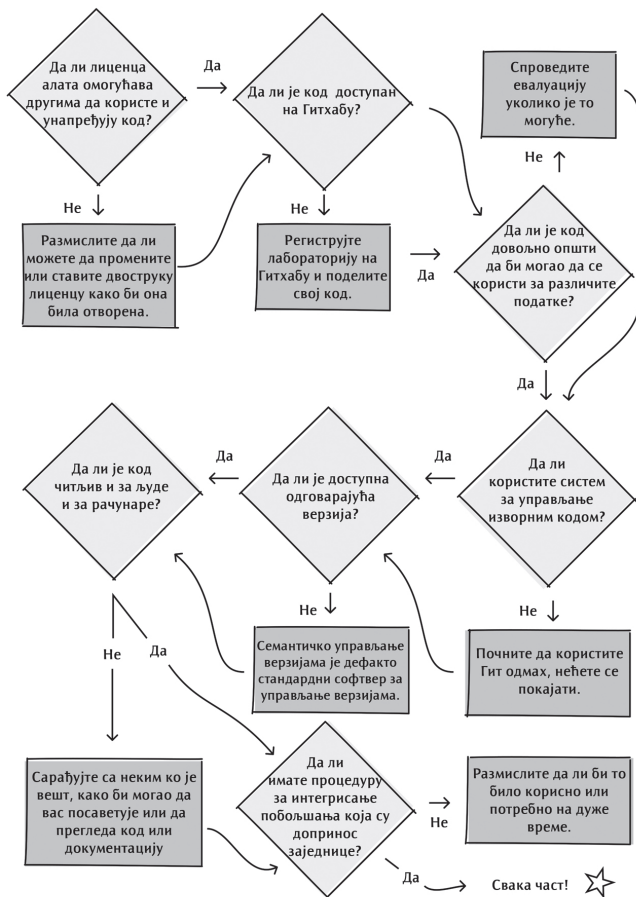
Брзи прототипови и минимално одрживи производи (*Rapid prototyping and Minimum Viable Product (MVP)*) од кључног су значаја за експериментисање и проверу функционалности кода. Понекад убрзавају рад тако што указују на неадекватна решења, па се лакше одустаје и прелази на нове идеје. У експерименталном окружењу није увек јасно у ком се правцу креће неки пројекат, па је чак и рудиментарни прототип бољи од мноштва несређених мисли, јер представља основу за даљи развој и усавршавања. Брз развој прототипова олакшава и избор програмских језика који ће се користити.

Одрживи алати

Одрживост се постиже усклађивањем свих фактора. Одабир лиценце, праћење верзија кода и дељено власништво над кодом имају велики утицај на одрживост алата, о чему треба размишљати још у фази његовог развоја. Пожељно је усвојити план одрживости софтвера, у оквиру кога се дефинише како треба да изгледа крајња верзија алата и које опције за обезбеђивање одрживости ће да поседује. Дobar пример таквог плана је Протокол за одрживост софтвера Центра за е-науку Холандије⁶⁸.

У циљу очувања и дељења кода, пожељно је објавити га на некој отвореној и одрживој платформи. На пример, код објављен на сервису Гитхаб (*GitHub*) може да се сачува и на платформи зенодо. На тај начин коду се аутоматски додељује дигитални идентификатор објекта (DOI), што такође доприноси одрживости софтвера. Следећи дијаграм је предлог за процену одрживости алата.

⁶⁸ *Netherlands eScience Center Software Sustainability Protocol*, <https://zenodo.org/record/1451751#.Y1WlvbZBxPY>

Да ли је мој алат одржив?

Гашење алата

Алат у неком тренутку може да застари или да престане да се користи. Услед тога, препоручује се спровођење евалуације на годишњем нивоу у циљу ажурирања или гашења алата. Уколико алат престане да се ажурира,

треба издати јавно обавештење о томе како би неко други евентуално могао да настави да ради на његовом одржавању и даљем развоју.

У наставку наводимо списак питања о којима треба размислити пре гашења алата:

- 1 Који тип алата је потребно угасити?
- 2 Да ли алат треба да остане доступан (то је некад неопходно, нпр. ако његов развој није финансирала сама установа)?
- 3 Да ли алат може (и треба) да се имплементира на нивоу целе установе?
- 4 Ко је учествовао у развоју алата?
- 5 Ко користи алат?
- 6 Да ли постоје спољне везе ка алату које треба узети у обзир?
- 7 Како треба чувати алат?
- 8 Која документација је потребна?
- 9 Ко све треба да буде обавештен престанку ажурирања или гашењу алата?

СТУДИЈА СЛУЧАЈА: ОД АЛАТА ПО МЕРИ ДО УСЛУГЕ; ПРОЈЕКАТ РАЗВОЈА АЛАТА SMURF КРАЉЕВСКЕ БИБЛИОТЕКЕ ДАНСКЕ

Пре неколико година, чланови Одељења за информационе технологије Краљевске библиотеке Данске учествовали су у радионици на Универзитету у Орхусу. Тема радионице била је дигитална хуманистика. Представљени су бројни алати и начини рада. Приказано је на који начин истраживачи користе алате за обраду статистичких података и сетова података. Један од тих алата је прегледач који функционише по принципу n-грам модела. Како запослени у одељењу за информационе технологије добро познају збирке и раде на развоју предњег и задњег дела софтвера, учесници у радионици одлучили су да тестирају овај тип прегледача на збирци новина. Тако је настао алат SMURF. Он је затим

представљен одабраној групи универзитетских истраживача, који су закључили да је изузетно користан. Може да се употребљава у настави, али и за истраживачки рад на одређену тему. У том тренутку, алат је још увек био доступан само на интерном нивоу.

Како би био омогућен приступ студентима, накнадно је укључен правни саветник у циљу одређивања који подаци из збирке могу да се користе. То је био дуготрајан процес, али је, захваљујући дијалогу и заједничком дефинисању начина на који треба приказати податке корисницима, завршен успешно. Алат је објављен 2016. године. Данас се користи на неколико универзитета у Данској. Графикони добијени уз помоћ њега укључују се у наставни материјал и различите курсеве које нуде универзитети.

Захваљујући широкој употреби овог алата, Одељење за информационе технологије тренутно ради на његовом измештању из оквира лабораторије.

ОСНОВНИ ЗАКЉУЧЦИ

Трансформације:

- налазе се у средишту рада лабораторије;
 - омогућавају лабораторијама да предводе промене у погледу организације и услуга које нуде установе у сектору културе;
 - подстичу креирање прототипова у циљу тестирања и развоја;
 - представљају предуслов за одрживост, али и гашење алата.
-

ФИНАНСИРАЊЕ И ОДРЖИВОСТ

Лабораторије не могу да функционишу без новца. Оне се ослањају на различите механизме финансирања, од сопствених средстава установе до спољних извора. Од њих зависи и одрживост лабораторија. У овом поглављу говорићемо о различитим механизмима финансирања, њиховим предностима и недостацима, као и изради плана одрживости лабораторије.

ФИНАНСИРАЊЕ

Модели финансирања зависе од начина организације и индивидуалних планова лабораторија. Они одређују шта је могуће остварити у оквиру лабораторије и у ком смеру она може да се развија у будућности.

Структурно финансирање на нивоу установе

За разлику од улагања у склопу мањих пројеката ограниченог трајања, структурно финансирање обезбеђује одрживост лабораторије у дужем временском периоду. Конкретан износ који се додељује лабораторији може да варира на годишњем нивоу, али период финансирања треба барем да покрије период назначен у стратешком плану установе. Лабораторија Националне библиотеке Холандије је одговарајући пример за то.

Предности:

- ово је безбеднији и одрживији вид финансирања активности, за послених и доступних садржаја;
- лабораторија је јасно интегрисана у целокупну организациону структуру.

Недостаци:

- овај вид финансирања је нефлексибилан јер додељени буџет не може да се користи за свакодневне активности организације, што представља изазов за установе скромних буџета;
- може да дође до нерешиве ситуације када је за успостављање лабораторије неопходно структурно финансирање, али оно се одобрава само за пројекте који су већ остварени и чији је значај већ потврђен.

Краткорочно финансирање на нивоу установе

Лабораторије се често отварају као пилот-пројекти, уз краћи период финансирања, током кога треба да докажу значај за установу чији су део. Краткорочно финансирање је проблематично јер онемогућава стабилност

пословања, због чега је будућност лабораторије неизвесна. Уколико је лабораторија покренута на овај начин, треба благовремено размислити о будућим видовима финансирања за случај да се покаже успешном.

Када лабораторија има обезбеђена финансијска средства у ограниченом временском периоду, тај период не треба да буде прекидач (нпр. боље је да траје четири него две године). То лабораторији даје времена да устали пословање и дугорочније планира активности. Евалуација лабораторије може да буде у виду самоевалуације, а може и да се ангажује независна компанија како би се осигурала објективност. Запослени из других одељења установе могу такође да преузму улогу евалуатора. Резултате евалуације треба анализирати према појединачним ставкама, а опште финансирање не треба тиме да буде угрожено. Чим се донесе одлука о будућности лабораторије, без обзира на то да ли ће бити укинута, интегрисана у рад установе или ће јој бити обезбеђена финансијска средства за наставак рада, њени запослени треба да буду обавештени о томе.

Краткорочно финансирање се углавном бира у случајевима када постоји намера да се лабораторија интегрише у рад установе, што би представљало прелаз на систем дугорочног финансирања, који је одрживији. Технолошка лабораторија Краљевске библиотеке Данске и Лабораторија Националне библиотеке Аустрије примери су овог вида финансирања.

Предности:

- установе имају прилику да стекну увид у то шта све лабораторија нуди;
- лабораторија има додатно време да осмисли дугорочнији план финансирања.

Недостаци:

- неизвеснија будућност лабораторије, оптерећивање свих сегмената рада, а посебно запослених;
- неопходно је уложити додатно време у планирање будућности лабораторије након истека периода краткорочног финансирања;
- запослени чешће напуштају неизвесна радна места и траже други посао пре истека уговора.

Краткорочно финансирање из спољних средстава

Краткорочно финансирање из спољних средстава лабораторији омогућава да прошири средства којима располаже на основу додељених пројеката. Постоји више националних и међународних извора финансирања доступних установама културе. Погледајте, на пример, информације о финансирању које нуди Европска комисија⁶⁹, информације о грантовима Националне фондације за хуманистику у Сједињеним Америчким Државама⁷⁰ и грантовима Фондације Мелон⁷¹ за друге делове света. За више информација о могућностима финансирања, контактирајте одговарајуће национално тело које доноси одлуке о томе. Информације се и о другим филантропским организацијама које могу бити спремне да уложе у лабораторију. Лабораторија Британске библиотеке је пример оваквог начина финансирања.

Краткорочно финансирање из спољних извора није одрживо, али пружа могућност да се истраже друге опције финансирања, да се настави рад лабораторије у одређеном обиму и након истека краткорочног финансирања или да се покрену активности које не покривају средства која обезбеђује матична установа.

Предности:

- уколико финансирање из спољних извора служи за обезбеђивање додатних средстава, омогућава се наставак рада и даљи развој лабораторије;
- прибављање средстава из спољних извора умањује финансијске ризике које сноси матична установа;
- успостављањем партнерстава за спољно финансирање, шири се и мрежа лабораторије.

Недостаци:

- прибављање додатних средстава је временски захтевно, а подразумева и одређене вештине;

⁶⁹ *European Commission, International Partnerships*, https://international-partnerships.ec.europa.eu/index_en

⁷⁰ *National Endowment for the Humanities, Grants*, <https://www.neh.gov/grants>

⁷¹ *Mellon Foundation*, <https://mellon.org>

- може да се повећа обим посла у смислу учесталости слања извештаја и организовања додатних активности за кориснике;
- оперативни трошкови не морају да буду укључени у моделе спољног финансирања, што значи да они падају на терет матичне установе;
- прибављање краткорочних спољних извора финансирања може да доведе до зависности лабораторије од тих средстава или очекивања установе да ће се такав систем финансирања наставити и у будућности.

МОДЕЛИ ФИНАНСИРАЊА КОНКРЕТНИХ АКТИВНОСТИ ЛАБОРАТОРИЈА

Опције за обезбеђивање финансијских средстава за конкретне активности

Лабораторије могу да обезбеде додатна средства наплаћивањем корисничких накнада за одређене активности, обезбеђивањем донација покровитеља, ослањањем на добровољни допринос грађана за спровођење конкретних активности или организовањем догађаја који доносе зараду. Лица задужена за прикупљање средстава треба да поседују специфичне вештине, које се не стичу лако. Уколико се планира остваривање прихода на такав начин, онда то треба имати у виду приликом одабира запослених уколико на нивоу установе већ не постоји лице задужено за тај посао.

Предности:

- додатна средства пружају прилику за даљи рад и развој лабораторије;
- у случају прикупљања добровољних донација грађана, истиче се њихова заслуга у развоју лабораторије.

Недостаци:

- овај вид спољног финансирања намењен је искључиво краткорочним активностима;

- прикупљање додатних средстава је временски захтеван поступак;
- прикупљање средстава захтева да лица задужена за то поседују специфичне вештине, које немају сви чланови тима лабораторије;
- може да се повећа обим посла услед учесталог слања извештаја и организовања додатних активности за кориснике;
- увођењем накнада за лабораторијске услуге повећавају се очекивања корисника, која је неопходно испунити како се не би угрозио њен углед.

Неновчане донације

Поред новчаних средстава, лабораторија може да се ослања и на неновчане доприносе у виду дониране опреме, волонтерског рада или добровољног ангажовања корисника за рад на унапређењу података. Доприноси корисника збирно доносе велики број радних сати, па овај вид волонтерског рада може да буде подједнако вредан као и новчане донације.

Предности:

- волонтерски рад може да буде веома користан за лабораторије јер добровољци могу да раде на сређивању и означавању података;
- укључивање шире мреже корисника лабораторије доприноси јачању повезаности и осећаја заједништва, што унапређује сарадњу;
- донације опреме обезбеђују рад с новијом технологијом без икаквих трошкова.

Недостаци:

- рад с добровољно пријављеним корисницима може да буде временски захтеван, а потребно је успоставити и систем контроле квалитета;
- може се десити да корисници који волонтирају очекују нешто заузврат од лабораторије;
- може да дође до повећања очекивања и обима посла услед чешћег извештавања и организовања активности за привлачење корисника добровољаца.

ПОТРЕБЕ ЗА ФИНАНСИРАЊЕМ

Развој лабораторије захтева улагање новчаних средстава. Потребна количина новца зависи од визије лабораторије, предвиђених услуга и начина ангажовања лица која ће радити на развоју и пружању тих услуга.

Одређивање приоритетних трошкова

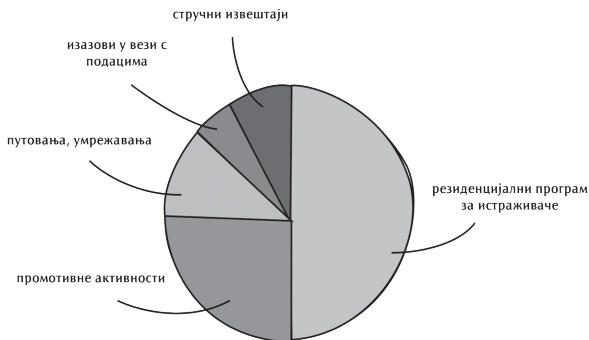
Уколико лабораторија располаже веома ограниченим средствима, треба одредити приоритетне трошкове у складу са циљевима лабораторије. Касније ћемо навести примере трошкова лабораторије.

Када је буџет ограничен, препоручује се флексибилна расподела средстава. Не треба се обавезивати скупим годишњим уговорима о пружању услуга, нити превише улагати у инфраструктуру. Треба се одредити за софтвер који се заснива на претплати и лиценцама за платформе и сервере на облаку. Једино не треба штедети на трошковима запослених. Лабораторије опстају захваљујући њиховом ангажовању, па их треба чувати по сваку цену.

У следећем одељку приказаћемо и анализирати различите типове буџета.

Примери буџета

1. Оперативни буџет лабораторије може бити претежно усмерен на истраживачке резиденцијалне програме, промотивне активности и путовања, умрежавања,

Пример оперативних трошкова лабораторије

Напомена: у овом примеру трошкове запослених, администрацију и техничку инфраструктуру покрива матична установа.

2. Буџет из спољног гранта може у великој мери да буде усмерен на ангажовање додатних лица и реализовање резиденцијалних програма или праксе. Нови пројекти захтевају додатну опрему и средства, а даљи трошкови обухватају путовања, консултантске услуге и конференције.

Пример буџета код финансирања из спољних средстава

3. Краткорочни буџет за покретање лабораторије најчешће је намењен трошковима запослених. Обично је за рад у лабораторији потребно барем три лица. Поред тога, средства се користе за обуке, трошкове сервиса у облаку, организацију догађаја и путовања.

Пример буџета код краткорочног финансирања из средстава установе

РАСПОДЕЛА БУЏЕТА

У овом одељку описаћемо седам различитих области које треба узети у обзир приликом расподеле буџета. Постоје и друге области, али категорије о којима ћемо говорити срећу се у различитим типовима лабораторија смештених у GLAM установама и кључне су за успех лабораторије.

Запослени

Запослени у лабораторијама директно доприносе њеним оперативним циљевима. Лабораторије покрећу и одржавају људи. Може се чак рећи да укупна средства која се издвајају за запослене у лабораторији јасно указују на њену одрживост. Уопштено говорећи, што више лабораторија уложи у свој кадар, то су одрживије њене активности, услуге и алати.

Оперативни трошкови

У зависности од модела финансирања и износа оперативних трошкова, директно их покрива установа или постоји засебна буџетска ставка за лабораторију. Ти трошкови могу да обухватају просторије (уколико лабораторија постоји у физичком облику), канцеларијску опрему и материјал, промотивни материјал, хостинг за веб-сајт, издаваштво, рачуноводствене и правне услуге.

Хардвер и софтвер

Трошкови за хардвер и софтвер део су оперативних трошкова на које одлази велики део буџета лабораторије. Уколико лабораторију чине лица која пружају услуге на основу дигиталних података, онда су улагања у хардвер и софтвер неопходна. У зависности од начина организације, ова опрема може бити локално хостована, обезбеђена путем сервиса у облаку или је одржава одељење за информациону технологију матичне установе.

Разнода, буџет за кафу и колаче

Партнери на нивоу установе и изван ње значајни су за рад лабораторије. Због тога је, с времена на време, потребно организовати

друштвене активности, попут ручка или састанка уз кафу. Предвиђање буџетске ставке која се односи на овакве активности олакшава њихово планирање и чини да се партнери осећају угодно. Мали гестови гостољубивости могу да буду веома корисни за унапређење рада лабораторије. Могућност организовања састанака с партнерима или водитељима збирки уз шолицу кафе може да буде одлучујућ фактор за добијање нове збирке, успостављање новог партнерства или започињање новог пројекта.

Такмичења и конкурси

Такмичења и конкурси лабораторијама омогућавају да изграде корисничку заједницу и остваре жељени утицај. Међутим, организовање такмичења подразумева извесне трошкове, па и то треба да буде предвиђено буџетом. Неки од примера су такмичења и награде које додељује Лабораторија Британске библиотеке и Награда за младе који користе креативне технологије Лабораторије Државне библиотеке Новог Јужног Велса.

Пример: Награда за младе који користе креативне технологије⁷²
Лабораторије Државне библиотеке Новог Јужног Велса

Државна библиотека Новог Јужног Велса младима из света креативних технологија понудила је јединствену прилику да реализују иновативне пројекте по свом избору. Награда намењена младима узроста између 18 и 25 година, коју је са задовољством подржала група Ма-квори, износила је 10.000 долара. Додељивала се за креирање иновативног дигиталног искуства на основу фонда библиотеке од преко 12 милиона дигитализованих слика.

Истраживачки резиденцијални програми

Као што је случај с такмичењима, истраживачки резиденцијални програми могу суштински да унапреде рад у лабораторији. Када говоримо о финансирању истраживача, постоје две опције: истраживачу може да се једнократно исплати новац, или он може да се упути на привремени рад у установи културе. Планирање буџета лакше је с једнократним исплатама, као што је случај у примеру у наставку, али тада може да се деси да истраживач ради за мању плату од уобичајене.

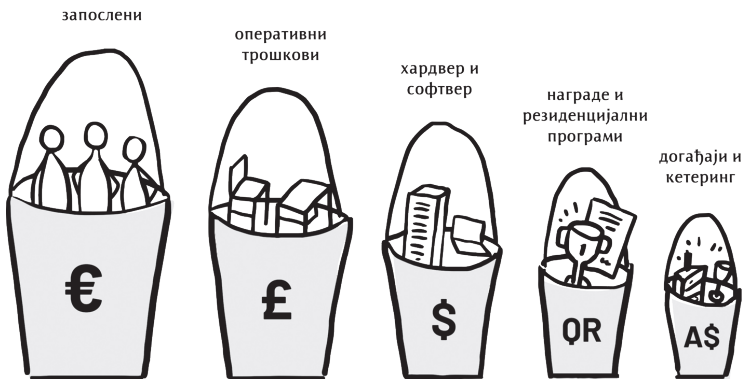
⁷² *Young CT Award*, <https://dxlab.sl.nsw.gov.au/blog/young-ct-award>

Пример: истраживачки резиденцијални програм, Лабораторија Националне библиотеке Холандије

Лабораторија Националне библиотеке Холандије у склопу овог програма ангажује два истраживача на почетку каријере. Они су упућени на рад у лабораторији на пола радног времена, у периоду од шест месеци. Око 50.000 евра се годишње издваја за плаћање та два истраживача, институционалну подршку тима лабораторије и све опште трошкове.

Догађаји

Догађаји попут такмичења и резиденцијалних програма, хакатона и симпозијума могу се сматрати делом основних активности лабораторије. Представљање лабораторијских иновација и експеримената носи извесне трошкове за запослене, просторије, храну и опрему, као што је наведено на слици у наставку.

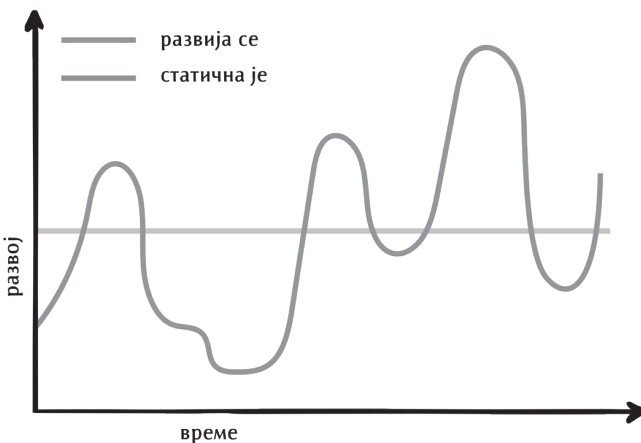
Расподела трошкова

ОДРЖИВОСТ

Одрживост лабораторија је компликовано, али кључно питање. Неки делови лабораторије ипак не морају да буду одрживи. Одрживост не мора увек да буде мера успешности лабораторије, већ су то, пре свега, њени конкретни циљеви.

ОДРЖИВОСТ НАСПРАМ КОНТИНУИТЕТА

Пре свега, треба направити разлику између одрживости и континуитета. Одржива лабораторија се мења, расте и развија, док је лабораторија која има континуитет статична – активности се редовно спроводе, али се не улаже труд у њен даљи развој. У том случају, може се поставити питање да ли се заиста ради о лабораторији или она само носи тај назив. Дијаграм у наставку показује разлику између статичне лабораторије, која се не развија, и лабораторије која се стално мења и развија, што обухвата и успехе и неуспехе.

Разлика између континуитета и одрживости

ПЛАНИРАЊЕ ОДРЖИВОСТИ

Приликом дефинисања циљева лабораторије на самом почетку њеног развоја, о чему смо говорили у четвртом поглављу, треба разговарати и о одрживости. Разуме се, од конкретних циљева зависи и степен одрживости целокупне лабораторије, али и њених појединачних услуга и активности. Међутим, на самом почетку треба утврдити жељени степен и облик одрживости, као и кораке које је неопходно предузети у случају гашења лабораторије или њених одређених делова и могуће последице тога.

Примери успешне одрживости

- **Циљ: спровођење истраживања и развој организације**

Када се лабораторија постави као центар за спровођење истраживања и развој организације, одрживост треба да буде приоритет, посебно у погледу организационе структуре саме лабораторије и њеног тима. Она треба да функционише као независни део установе, али да истовремено буде укључена у све аспекте њеног рада. Неопходно је да рачуна на финансијску и стратешку подршку установе, како би се осигурала дугорочна одрживост.

- **Циљ: груписање нових истраживачких активности**

Под лабораторијским активностима често се подразумевају активности које још увек нису уклопљене у организациону структуру установе (нпр. достављање података или истраживачки пројекти који се финансирају из спољних средстава). У оваквим лабораторијама послује се на уобичајен начин. Оне су дужне да планирају дугорочну имплементацију активности након што се дефинише њихов опсег и обавезе лабораторије. Када говоримо о одрживости оваквих истраживачких активности, суштина је њихова имплементација у рад установе, а не одрживост саме лабораторије као засебне јединице.

- **Циљ: промена начина размишљања на нивоу организације**

Лабораторија може да представља место за покретање промена и имплементацију иновативног начина рада, што подразумева тимски рад,

рад на збиркама и сарадњу са спољним партнерима. Уколико је циљ лабораторије покретање промена у начину рада, она ће се природно временом стопити с матичном установом. То је, само по себи, неки вид одрживости, јер знања и пракса из лабораторије опстају.

- **Циљ: рад с корисницима**

Када је лабораторија замишљена као место за рад с корисницима, о одрживости треба озбиљно размишљати будући да спољни сарадници могу да зависе од ње. Уколико није пожељно да се корисници превише ослоне на услуге лабораторије, онда им треба нагласити да она постоји само привремено.

СТУДИЈА СЛУЧАЈА: РАЗВОЈ ЛАБОРАТОРИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ ХОЛАНДИЈЕ

Лабораторија Националне библиотеке Холандије званично је покренута јуна 2014. године. Од тада се стално мења и развија. У овој студији случаја описаћемо њен развој, с посебним освртом на питање одрживости.

Изворни предлог пројекта развоја лабораторије⁷³

Предлог пројекта развоја лабораторије представљен је руководству библиотеке октобра 2013. године. Исте године формирана је интерна радна група, у оквиру које се разговарало о потребама, задацима и могућностима за успостављање лабораторије у библиотеци. Она је првобитно замишљена као место на коме ће се представљати активности истраживачког одељења, интерни прототипови и екстерни алати, али и радити на библиотечким збиркама. Предвиђен је и физички простор за рад истраживача, који би поседовао одговарајућу техничку инфраструктуру како би сав софтвер могао да се нађе на једном месту и тиме више не би био на различитим сервисима за хостинг у власништву саме библиотеке и њених партнера.

⁷³ *KB onderzoek lab: planning document*, https://lab.kb.nl/sites/default/files/documenten/lab_plan_publication_v3_0.pdf

Истраживачки резиденцијални програми

Истраживачки резиденцијални програми⁷⁴ покренути су недуго по оснивању лабораторије. У склопу тих програма позвани су истраживачи на почетку каријере на плаћени рад у лабораторији у периоду од по шест месеци, у склопу кога су сарађивали с тимом лабораторије на пројектима које су сами предлагали. Прва три пројекта (од септембра 2014. до јуна 2015) били су пилот-пројекти, а процес селекције није био строго дефинисан. Евалуација је обухватала верификацију у два корака (који представљају два гранична услова). Након реализације ових пројеката, програм је настављен уз мање измене. Уведен је позив за слање предлога пројеката у дефинисаном формату, као и одбор за селекцију пројеката, који чине спољни партнери. Осим тога, број пројеката сведен је на два уместо пређашња три. Од тада су усвојене још неке мање измене, попут укључивања тренутно ангажованог истраживача у одбор за селекцију будућих пројеката, а донета је и одлука да се независни истраживачи укључе у програм.

Просторије лабораторије

Није одређен засебан физички простор за лабораторију, већ истраживачи раде у просторијама истраживачког одељења библиотеке, а догађаји у организацији лабораторије одржавају се у различитим деловима библиотеке.

Међутим, виртуелни простор лабораторије се знатно проширио. Са једног малог сервера прешло се на два већа, док је првобитни веб-сајт, настао током једног хакатона, замењен дизајнираним веб-презентацијом на домену библиотеке (*lab.kb.nl*). Током развоја новог веб-сајта, 2016. године, циљеви и корисничке групе лабораторије⁷⁵ прегледани су и прилагођени тренутним потребама.

⁷⁴ *Onderzoeker te gast in het KB Research lab*, https://lab.kb.nl/sites/default/files/documenten/Onderzoeker%20te%20gast_HB_03_publicatie.pdf

⁷⁵ *Doelen en doelgroepen KB Lab*, https://lab.kb.nl/sites/default/files/documenten/Doelen_doelgroepenKBLab.pdf

Одрживост лабораторије

Када је Лабораторија Националне библиотеке Холандије покренута 2014. године, радило се на усвајању нових политика пословања Библиотеке. Лабораторија није експлицитно поменута у тадашњем стратешком плану, али он је садржао један значајан пасус, на основу кога је отворена могућност за успостављање лабораторије:

„То су истраживачи и програмери који користе велике сетове текстуалних података које је библиотека формирала у сарадњи с партнерима током последњих неколико година. Све више истраживача из области хуманистике користи алате за извлачење информација, визуелизацију података и управљање сетовима података који су превелики да би се анализирали на традиционалан начин. Национална библиотека Холандије изразито подржава дигиталну хуманистику” (стр. 10).⁷⁶

Лабораторија је од тада допринела развоју алата и сетова података, успостављању нових веза, умрежавању и учешћу у пројектима који се финансирају из спољних средстава. Све то је резултирало усвајањем текућег Стратешког плана за период од 2019. до 2022. године, у коме је наведено следеће:

„Поред масовне дигитализације грађе, пружамо приступ и контролисаним сетовима података који служе за истраживања, укључујући податке из Холандске библиографије и корпус Дигиталне Националне библиотеке Холандије. Сарађујемо са истраживачима који у склопу Лабораторије раде на развоју знања и алата за управљање дигитализованим збиркама” (стр. 16).⁷⁷

Чињеница да је Национална библиотека својој лабораторији осигурала безбедно окружење у смислу одрживог начина финансирања и укључивања у стратешки план рада и организациону структуру установе, омогућила је да се лабораторија развије и интегрише у њен рад. Експериментисање је охрабривано, што је доводило до позитивних и негативних исхода, али и успели и неуспели експерименти сматрани су значајним за развој пословања. У предстојећим годинама, запослени у лабораторији наставиће да раде на развоју и имплементацији нових решења од прототипова и истраживачких пројеката, у сарадњи с Библиотеком.

⁷⁶ Линк није више доступан (прим. прев.).

⁷⁷ Линк није више доступан (прим. прев.).

ПРЕСТАНАК РАДА И ГАШЕЊЕ ЛАБОРАТОРИЈЕ

Као што смо појаснили у претходном поглављу, лабораторија и њени саставни делови не морају да буду одрживи. Већ приликом покретања лабораторије треба осмислити кораке који ће бити предузети када дође време да се она угаси или да се укину неки од њених производа и активности.

ОБУСТАВЉАЊЕ ОДРЕЂЕНИХ АКТИВНОСТИ

Поједине активности могу да изгубе значај или нису погодне за дугорочно одржавање. Услед флексибилне и експерименталне природе лабораторија, то се чешће дешава у њима него у другим деловима установе. Због тога треба да постоји водич за постепено укидање активности и прикупљање њихових резултата.

ГАШЕЊЕ ЛАБОРАТОРИЈЕ

Приликом гашења лабораторије, може се одабрати један од два основна начина.

1) Интегрисање активности лабораторије у рад матичне установе

Када престану улагања у лабораторију или није потребно да она у будућности функционише као засебна целина у оквиру установе, њене активности и запослени могу се преместити у друга одељења установе. Како би се то извело на најбољи могући начин, треба водити рачуна о природи активности и одликама запослених. Неки од запослених могу и да дају отказ услед престанка рада лабораторије јер их је привукао рад у самој лабораторији, а не желе да раде у другим одељењима установе. Уколико се то догоди, важно је сачувати њихова знања.

2) Потпуна обустава рада и чување резултата

Најбоље би било да се, приликом обуставе рада лабораторије, запослени и услуге пребаце у друге делове установе. Уколико то није могуће, сви послови и услуге треба да се разреше пре обуставе рада. Гашењем

лабораторије не престаје одмах да постоји заједница њених корисника, па овом задатку треба пажљиво приступити јер се тиче свих оних који су на неки начин били повезани с лабораторијом. Како су људи од кључног значаја за лабораторију, треба узети у обзир њихове потребе и сачувати знања и резултате рада. Треба отворено представити план гашења лабораторије и постарати се да резултати њеног рада што дуже остану доступни корисницима.

ОСНОВНИ ЗАКЉУЧЦИ

Финансирање и одрживост лабораторије у оквиру установе културе подразумева:

- компромис између краткорочних и дугорочних опција за финансирање;
 - баланс између континуитета и одрживости и омогућавање развоја лабораторије и њених циљева;
 - разматрање питања која се односе на буџет за запослене, оперативне трошкове, хардвер и софтвер, резиденцијалне програме, догађаје и кафу;
 - могућност гашења одређених активности или целе лабораторије, што укључује и доношење одлука о очувању резултата рада и пребацивању услуга у друга одељења установе.
-

ЛАБОРАТОРИЈЕ У GLAM
УСТАНОВАМА КАО
КОРАК КА БУДУЋНОСТИ

ЛАБОРАТОРИЈЕ У GLAM УСТАНОВАМА КАО КОРАК КА БУДУЋНОСТИ

У време дигитализације, лабораторије су основни покретач промена у сектору за бригу о културном наслеђу. Оне доносе нове вредности и динамику установама културе. Збирке на којима раде лакше се откривају, користе и деле. Лабораторије се брзо развијају и трансформишу, померају границе, отварају нове перспективе, подстичу стварање новог садржаја и интеракцију с корисницима.

Људи који раде у лабораторијама су страствени и енергични. Они истражују и имплементирају иновативне технологије, подстичу усавршавања, кваре и поправљају, трансформишу и објављују садржај. Све их то чини покретачима промена које буде интересовања корисника. Сама технологија није довољна за све то, али у лабораторијама она постаје занимљива, корисна и инспиративна захваљујући креативном приступу усмереном на потребе људи.

Можда није лако усвојити принцип отворености, али успех лабораторије зависи од потпуне посвећености том принципу. Отвореност је пут ка сарадњи која је катализатор промена у GLAM сектору. Заједничко експериментисање, иновације и развој у оквиру лабораторија помажу установама да унапред истраже наредне кораке и побољшају услуге, збирке, методе и приступе.

Технологија ће наставити да се мења темпом који људи и установе понекад тешко прате, али континуирано прилагођавање технолошким променама је неопходно. Због тога су лабораторије корисне као места у којима се врше истраживања, експериментисања и припреме за свеобухватно интегрисање нове технологије у свакодневни рад и искоришћавање предности брзих и компликованих технолошких промена.

Лабораторије спајају технологију и људе. Уколико се њихов рад подржи и подстакне, GLAM установе и корисници уживаће у повезанијој, отворенијој и инклузивнијој будућности.

Отворите лабораторију у својој установи!

ПРИЛОЗИ

БИБЛИОГРАФИЈА И ПРЕДЛОЗИ ЗА ДАЉЕ ИНФОРМИСАЊЕ О ОВОЈ ТЕМИ

“Agile software development”. Википедија. https://en.wikipedia.org/wiki/Agile_software_development (приступљено 28. септембра 2019).

Angelaki, G., Badzmierowska, K., Brown, D., Chiquet, V., Colla, J., Finlay-McAlester, J., & Werla, M. (2019) *How to Facilitate Cooperation between Humanities Researchers and Cultural Heritage Institutions*. Смернице. Варшава, Пољска: Центар за дигиталну хуманистику при Институту за књижевна истраживања Пољске академије наука. <http://doi.org/10.5281/zenodo.2587481> (приступљено 28. септембра 2019).

Baker, S. (2019) *The Audience Impact Model and Interpretation AUT Library Summer Conference*. Доступно на адреси: <https://ojs.aut.ac.nz/lsc/index.php/LSC/article/view/3> (приступљено 28. септембра 2019).

Bogaard, T., Hollink, L., Wielemaker, J., Hardman, L. & van Ossenbruggen, J.R. (2019) “Searching for old news: User interests and behavior within a national collection”. У: *CHIIR '19 Proceedings of the 2019 Conference on Human Information Interaction and Retrieval* (стр. 113–121). <https://research.vu.nl/en/publications/searching-for-old-news-user-interests-and-behavior-within-a-natio> (приступљено 28. септембра 2019).

Brooks, M., & Heller, M. (2013) *Library labs. Reference & User Services Quarterly*, 52(3), 186–190.

Candela, G., Escobar, P., Carrasco, R., Marco-Such, M. (2018) “Migration of a library catalogue into RDA linked open data”. *Semantic Web* 9(4): 481–491. Претпубликација доступна на адреси: <http://www.semantic-web-journal.net/system/files/swj1453.pdf> (приступљено 28. септембра 2019).

Chambers, S., Mahey, M., Gasser, K., Dobрева-McPherson, M., Koжеgi, K., Potter, A., Ferriter, M., and Osman, R. (2019) “Growing an international Cultural Heritage Labs community”, Радионица пред конференцију на тему дигиталне хуманистике: *Библиотеке као њаршнери у истраживањима у области дигиталне хуманистике*, Национална библиотека Холандије, Хаг, 8. јул 2019. Доступно на

адреси: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3271382> (приступљено 28. септембра 2019).

Chambers, S. (2019) "Library Labs as experimental incubators for Digital Humanities research". Представљено на 23. међународној конференцији на тему: *Theory and Practice of Digital Libraries (TPDL 2019)*, Универзитет у Ослу (OsloMet), Норвешка, 9–12. септембар (2019) Доступно на адреси: <https://docs.google.com/presentation/d/1GcqB1VNtHH9z3vEPi6r8zEQOpQcXQu33dGffDzatDp8/edit?usp=sharing> (приступљено 28. септембра 2019).

Cooper, E. (2019) "The World Wide Lab: Building Library Labs - Part II". *Digital Scholarship Blog*. The British Library. Доступно на адреси: <https://blogs.bl.uk/digital-scholarship/2019/02/the-world-wide-lab-building-library-labs-part-ii.html> (приступљено 28. септембра 2019).

Dobrev, M., O'Dwyer, A., Feliciati, P. (2012) *User Studies in Digital Library Development*. Facet Publishing, London.

Dobrev, M., Phiri, F. (2019) "Cultural Heritage Innovation Labs in Africa". Figshare. Сет података. Доступно на адреси: <https://doi.org/10.5522/04/9685127.v1> (приступљено 28. септембра 2019).

Elves, R. (2017) *Innovation in libraries: Report from the Business Librarian Association annual conference*, SCONUL Focus 68, стр. 89: <https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/Focus%2068.pdf> (приступљено 28. септембра 2019).

Escobar, M. P., Candela, G., Marco, M., Carrasco, R. (2017) "Improving access to Culture Heritage: data.cervantesvirtual.com". Представљено на конференцији: *WikidataCon 2017*: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:WikidataCon_2017/Submissions/Improving_access_to_Culture_Heritage_data.cervantesvirtual.com (приступљено 28. септембра 2019).

European Commission report on Cultural Heritage: Digitisation, Online Accessibility and Digital Preservation. Извештај/студија. 12. јун 2019. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/european-commission-report-cultural-heritage-digitisation-online-accessibility-and-digital> (приступљено 28. септембра 2019).

Ferriter, M. (2019) *Design Principles for System Features & Capabilities*. Доступно на адреси: <https://github.com/LibraryOfCongress/>

concordia/blob/master/docs/design-principles.md (приступљено 28. септембра 2019).

Gallinger, M., and Chudnov, D. (2016) *Library of Congress Lab*. Пилот-пројекат Лабораторије за дигитално образовање Конгресне библиотеке: https://labs.loc.gov/static/portals/labs/meta/images/DChudnov-MGallinger_LCLabReport.pdf (приступљено 28. септембра 2019).

Gryszkiewicz, L., Toivonen, T. & Lykourentzou, I. (2016) "Innovation Labs: 10 Defining Features", *Stanford Social Innovation Review*, 3. новембар https://ssir.org/articles/entry/innovation_labs_10_defining_features (приступљено 28. септембра 2019).

Harnessing the Power of AI: The Demand for Future Skills (2019) <https://www.robertwalters.co.uk/hiring/campaigns/harnessing-AI.html> (приступљено 28. септембра 2019).

Heller, L. and Brinken, H. (2018) "How to run a book sprint – in 16 steps". *LSE Impact Blog*. <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2018/11/20/how-to-run-a-book-sprint-in-16-steps/> (приступљено 28. септембра 2019).

Koster, L., Woutersen-Windhouwer, S. (2018) "FAIR Principles for Library, Archive and Museum Collections: A proposal for standards for reusable collections", Часопис *Code4Lib*, (40). Доступно на адреси: <https://journal.code4lib.org/articles/13427> (приступљено 28. септембра 2019).

Library Carpentry, <https://librarycarpentry.org/> (приступљено 28. септембра 2019).

ISO 9241-210:2019 (2019) *Ergonomics of human-system interaction - Part 210. Human-centred design for interactive systems*.

Laursen, D., Roued-Cunliffe, H., & Svenningsen, S. R. (2018) "Challenges and perspectives on the use of open cultural heritage data across four different user types: Researchers, students, app developers and hackers". *Y: Digital Humanities in the North* (Свеска 2084, стр. 412–418).

Magruder, M. T. (Ed.) (2019) *Imaginary Cities*, Лондон, Уједињено Краљевство, Британска библиотека.

Mahey, M. (2018) "Building Library Labs around the world - the event and complete our survey!" *Digital Scholarship Blog*. Британска

библиотека. Доступно на адреси: <https://blogs.bl.uk/digital-scholarship/2018/09/building-library-labs-around-the-world.html> (приступљено 28. септембра 2019).

Mahey, M. and Dobрева-McPherson, M. (2019) "Invitation to join 'Digital Cultural Heritage Innovation Labs Book Sprint'", Доха, Катар, 23–27. септембар 2019. *Digital Scholarship Blog*. Британска библиотека. Доступно на адреси: <https://blogs.bl.uk/digital-scholarship/2019/07/invitation-to-join-digital-cultural-heritage-innovation-labs-book-sprint-doha-qatar-23-27-september-.html> (приступљено 28. септембра 2019).

Mahey, M. (2019a) "Imaginary Cities: Building a Conversation with British Library Labs". У: Magruder, M. T. (Ed.) (2019) *Imaginary Cities*, Лондон, Уједињено Краљевство, Британска библиотека.

Mahey, M. (2019b) "Labbers of the world unite to write a book in 1 week through a Book Sprint". *Digital Scholarship Blog*. Британска библиотека. Доступно на адреси: <https://blogs.bl.uk/digital-scholarship/2019/09/labbers-of-the-world-unite-to-write-a-book-in-1-week-through-a-book-sprint.html> (приступљено 28. септембра 2019).

McGregor, N. (2018) *Building Library Labs - Summary Survey Responses*. Доступно на адреси: https://docs.google.com/presentation/d/1yg-72727ak9EGLHzkN3ogHSQ6CMK3WIRgfuSRElPH_E/edit?usp=sharing (приступљено 28. септембра 2019).

McGregor, N., Ridge, M., Wisdom, S., Alencar-Brayner, A. (2016) "The Digital Scholarship Training Programme at British Library: Concluding Report & Future Developments". У: *Digital Humanities 2016: Conference Abstracts*. Јагелонски универзитет и Педагошки универзитет у Кракову, стр. 623–625.

Meyrick, J., Phiddian, R., Barnett, T. (2018) *What Matters? Talking Value in Australian Culture*. Клејтон, Аустралија, Универзитет Монаш. Доступно на адреси: <http://theconversation.com/beyond-bull-dust-benchmarks-and-numbers-what-matters-in-australian-culture-101459> (приступљено 28. септембра 2019).

Moiraghi, E. (2018) *Le Projet Corpus et ses publics potentiels. Une étude prospective sur les besoins et les attentes des futurs usagers*. BnF.

<https://hal-bnf.archives-ouvertes.fr/hal-01739730> (приступљено 28. септембра 2019).

Neudecker, C. (2018) "Building library labs - what do they do and who are they for?" Сајт Европеане Про. Доступно на адреси: <https://pro.europeana.eu/post/building-library-labs-what-do-they-do-and-who-are-they-for> (приступљено 28. септембра 2019).

Nowvskie, B. (2013) "Skunks in the Library: A Path to Production for Scholarly R&D", *Journal of Library Administration*, 53:1, 53–66, DOI: 10.1080/01930826.2013.756698 (приступљено 28. септембра 2019).

Padilla, T., Allen, L., Frost, H., Potvin, S., Russey Roke, E., Varner, S. (2019) *Final Report - Always Already Computational: Collections as Data*, Доступно на адреси: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3152935>, <https://osf.io/mx6uk/wiki/home/> (приступљено 28. септембра 2019).

Parcell, L. (2019) "Creating the library of the future". 3. мај 2019. Блог компаније JISC. <https://www.jisc.ac.uk/blog/creating-the-library-of-the-future-03-may-2019> (приступљено 28. септембра 2019).

Posner, M. (2012) "What are some challenges to doing DH in the library?" Блог Миријам Познер. Доступно на адреси: <https://miriamposner.com/blog/what-are-some-challenges-to-doing-dh-in-the-library/> (приступљено 28. септембра 2019).

Rawson, K., Muñoz, T. (2016) *Against Cleaning*. Блог. <http://curatingmenus.org/articles/against-cleaning/> (приступљено 28. септембра 2019).

Simon, N. (2010) "The participatory museum. Museum 2.0.", <http://www.participatorymuseum.org/> (приступљено 28. септембра 2019).

Snickars, P. (2018) *Datalabb på KB: En föstudie*. Национална библиотека Шведске. http://www.kb.se/dokument/Bibliotek/utredn_rapporter/2018/1.2.1-2017-752.pdf (приступљено 28. септембра 2019).

The Open Science Training Handbook (2018) <https://book.fosteropenscience.eu/en/> (приступљено 28. септембра 2019).

Unsworth, J. (1999) "The Library as Laboratory". Годишњи састанак Америчког библиотечког удружења. Сесија Секције за право и политичке науке Удружења универзитетских и истраживачких библиотека и Канцеларије за научну комуникацију Удружења истраживачких

библиотека: *The Politics of Scholarly Communication in the New Millennium*, недеља, 27. јун 1999. Доступно на адреси: <http://www.people.virginia.edu/~jmu2m/ala99.htm> (приступљено 28. септембра 2019).

Vershbow, B. (2013) "NYPL Labs: Hacking the Library". *Journal of Library Administration*, 53: 79–96, 2013. Доступно на адреси: https://www.nypl.org/sites/default/files/nypl-labs-hacking-the-library-vershbow-jla_0.pdf (приступљено 28. септембра 2019).

Wilms, L., Derven, C., O'Dwyer, L., Lingstadt, K., & Verbeke, D. (2019) *Europe's Digital Humanities Landscape: A Study From LIBER's Digital Humanities & Digital Cultural Heritage Working Group*. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3247286> (приступљено 28. септембра 2019).

Wickham, H. (2014) "Tidy Data", св. 59, 10. изд., септембар 2014, *Journal of Statistical Software*. <http://www.jstatsoft.org/v59/i10> (приступљено 28. септембра 2019).

Winesmith, K. (2018) *On Collaboration: SFMOMA and Adobe Rethink the Selfie*. Доступно на адреси: <https://www.sfmoma.org/read/on-collaboration-sfmoma-adobe-rethink-selfie/> (приступљено 28. септембра 2019).

Zaagsma, G. (2019) "Digital history and the politics of digitisation". Презентација *DH Benelux 2019*, Универзитет у Лијежу, Белгија: http://2019.dhbenelux.org/wp-content/uploads/sites/13/2019/08/DH_Benelux_2019_paper_27.pdf (приступљено 28. септембра 2019)

АКРОНИМИ

ALTO – анализиран формат и текстуални садржај

API – програмски интерфејс апликације

CC – отворене лиценце Креативне заједнице

CIDOC – концептуални референтни модел (CRM)

CSV – вредности раздвојене зарезима

ETL – издвајање, трансформисање, учитавање: процедура за копирање података из једног или више извора до одредишта

FAIR – могућност проналажења, приступа, интероперабилности и поновне употребе података

FRBR – функционални захтеви за библиографске записе

GLAM – галерије, библиотеке, архиви и музеји

hOCR – форматирани текстуални садржај добијен оптичким препознавањем знакова

HTR – препознавање руком писаног текста

ISO – Међународна организација за стандардизацију

JPEG 2000 – Заједничка фотографска експертска група

JSON – нотација објеката у Јаваскрипту

MARC – машински читљива каталогизација

MARC формати – стандарди за машински читљиво представљање и преношење библиографских и сродних информација

METS – стандард за кодирање и пренос метаподатака

MPEG 21 – Експертска група за покретне слике

OCR – оптичко препознавање карактера

RDA – Стандард за опис и приступ ресурсима

RDF – Оквир за опис ресурса

TEI – Иницијатива за кодирање текста

TIFF – формат датотеке слике са ознаком

XML – прошириви језик за означавање текстуалних докумената

ФОРМАТИ ПОДАТАКА

У лабораторијама се често користе различити формати података. Овде нећемо навести исцрпан списак, већ преглед неких од могућих формата.

Слике:

- TIFF⁷⁸ (формат датотеке слике са ознаком)
- JPEG 2000⁷⁹ (заједничка фотографска експертска група)

Текстуални садржај:

- ALTO⁸⁰ (анализиран формат и текстуални садржај) – XML формат за опис препознатог текста и формата слике. Често се користи у комбинацији са форматом METS (види у наставку).
- hOCR⁸¹ (форматирани текстуални садржај добијен оптичким препознавањем знакова) – XML формат за опис препознатог текста и његовог положаја на слици који користе алати са рашчитавање текста (OCR) отвореног кода, попут Тесеракта.
- TEI⁸² (иницијатива за кодирање текста) – XML формат за детаљно кодирање текста који се често користи за дигитална издања.

Подаци:

- CSV⁸³ (вредности раздвојене зарезима) – формат за представљање података из табела као вредности раздвојене зарезима.
- JSON⁸⁴ (нотација објеката у Јаваскрипту) – формат за преношење података тако да су читљиви људима.
- XML⁸⁵ (прошириви језик за означавање текстуалних докумената) – језик за означавање налик на HTML.

⁷⁸ *Tagged Image File Format*, <https://en.wikipedia.org/wiki/TIFF>

⁷⁹ *Joint Photographic Expert Group*, https://en.wikipedia.org/wiki/JPEG_2000

⁸⁰ *Analyzed Layout and Text Object*, [https://en.wikipedia.org/wiki/ALTO_\(XML\)](https://en.wikipedia.org/wiki/ALTO_(XML))

⁸¹ *Hypertext Optical Character Recognition*, <https://en.wikipedia.org/wiki/HOCR>

⁸² *Text Encoding Initiative*, https://en.wikipedia.org/wiki/Text_Encoding_Initiative

⁸³ *Comma Separated Values*, https://en.wikipedia.org/wiki/Comma-separated_values

⁸⁴ *JavaScript Object Notation*, <https://en.wikipedia.org/wiki/JSON>

⁸⁵ *Exensible Markup Language*, <https://en.wikipedia.org/wiki/XML>

Структурни метаподаци:

- MPEG 21⁸⁶ (Експертска група за покретне слике) – XML формат који служи за опис структуре дигиталног објекта. Често се користи у комбинацији са језиком за означавање дигиталних објеката (DIDL⁸⁷).
- METS⁸⁸ (стандард за кодирање и пренос метаподатака) – XML формат за опис структуре дигиталног објекта. Често се користи у комбинацији са форматом ALTO (види изнад).

Библиографски метаподаци:

- FRBR⁸⁹ (функционални захтеви за библиографске записе) – концептуални модел који је развила Међународна федерација библиотечких удружења и институција (Ифла), усмерен на корисничке упите за прикупљање података и приступање подацима из библиотечких каталога доступних преко интернета, из корисничке перспективе.
- Иницијативу за библиографски оквир (BIBFRAME⁹⁰) покренула је Конгресна библиотека као замену за стандард MARC и усвајање принципа отворених података.
- RDA⁹¹ (Стандард за опис и приступ ресурсима) представља сет елемената, смерница и инструкција за креирање метаподатака о грађи из библиотека и другој грађи која се сврстава у културно наслеђе, у складу са међународним моделима повезаних података усмерених на потребе корисника.
- VIBO⁹² (библиографска онтологија) пружа основне концепте и својства за опис цитата и библиографских референци (навода, књига, чланака итд.) на семантичком вебу.

⁸⁶ *Moving Picture Experts*, <https://en.wikipedia.org/wiki/MPEG-21>

⁸⁷ *Digital Item Declaration*, <https://mpeg.chiariglione.org/standards/mpeg-21/digital-item-declaration>

⁸⁸ *Metadata Encoding and Transmission Standard*, https://en.wikipedia.org/wiki/Metadata_Encoding_and_Transmission_Standard

⁸⁹ *Functional Requirements for Bibliographic Records*, <https://vocab.org/frbr/core>

⁹⁰ *Bibliographic Framework Initiative*, <https://www.loc.gov/bibframe>

⁹¹ *Resource Description and Access*, <http://www.rdaregistry.info>

⁹² *Bibliographic Ontology*, <https://www.bibliontology.com>

Музејски метаподаци:

- LIDO (лаке информације за опис објеката) – XML схема за прикупљање података која подржава пун опсег дескриптивних података о музејској грађи.
- EAD⁹³ (кодирани архивски описи) – XML стандард за кодирање архивских помагала за претрагу.

Метаподаци за културно наслеђе:

- EDM⁹⁴ (Европеанин модел података) представља формалну спецификацију дозвољених класа и својстава за Европеану, дигиталну платформу Европске уније за културно наслеђе.
- CRM⁹⁵ (CIDOC концептуални референтни модел) садржи дефиниције и формалну структуру за опис имплицитних и експлицитних концепата и односа у сфери културног наслеђа

⁹³ *Encoding Archival Description*, <https://www.loc.gov/ead>

⁹⁴ *Europeana Data Model*, <https://pro.europeana.eu/page/edm-documentation>

⁹⁵ *CIDOC Conceptual Reference Model*, <https://cidoc-crm.org>

КОЛОФОН

Тим Спринта до књиге (www.booksprints.net):

- Лаја Рос – посредница
- Ленарт Волферт (*Lennart Wolfert*) – илустратор
- Агат Баез (*Agathe Baëz*) – продуценткиња књиге
- Рејвин Вајт (*Raewyn Whyte*) и Кристин Дејвис (*Christine Davis*) – лекторке

ПРИРУЧНИК ЗА ПОКРЕТАЊЕ ЛАБОРАТОРИЈА У ГАЛЕРИЈАМА,
БИБЛИОТЕКАМА, АРХИВИМА И МУЗЕЈИМА

Издавач

Народна библиотека Србије
Београд, Скерлићева 1
www.nb.rs

За издавача

Владимир Пишало

Уредник

Добрила Бегенишић

Лектура и коректура

Јелена Витезовић

Дизајн корица

Оливера Батајић Сретеновић

Технички уредник

Милош Нинковић

Штампа

Ретро принт, Београд

Тираж

300

ISBN

978-86-7035-489-0

9 788670 354890 >

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930.85:004.9(082)

ПРИРУЧНИК за покретање лабораторија у галеријама, библиотекама, архивима и музејима / група аутора ; [са енглеског превела Татјана Домазет] ; [уредник Добрила Бегенишић]. - Београд : Народна библиотека Србије, 2022 (Београд : Ретро принт). - 166 стр. ; 22 см. - (Едиција Савремена библиотека / [Народна библиотека Србије] ; књ. 27)

Тираж 300.

ISBN 978-86-7035-489-0

а) Културна добра -- Дигитализација -- Зборници

б) Информациони системи -- Зборници

COBISS.SR-ID 82859529

Ако би требало доделити једну кључну реч за *Приручник за покретање лабораторија у галеријама, библиотекама, архивима и музејима*, била би то реч иновација.

Пред нама је водич за формирање, вођење и одржавање иновационих лабораторија за рад са дигиталним културним наслеђем, чија је улога да инспирише и покрене креативност у сектору културе, као и нове видове сарадње, пружајући читав низ примера добре праксе из целог света. Теме припадају дигиталној хуманистици и уметности: отворени повезани подаци, примена вештачке интелигенције, развој софтверских алата, нови колаборациони приступи – краудсорсинг и хака-тон, али и финансирање и одрживост, незаобилазне теме у сектору културе.

Примери иновативности у мрежи библиотека Србије уливају наду да нам будућност припада. А библиотекарство јесте област у којој нема страха од промена, и нека то буде главна порука ове књиге за нас библиотекаре.

Тамара Буштан Вучај